

T.C.
MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI

**ETİK EĞİTİMİN BAĞIMSIZ DENETÇİLERİN
MUHASEBE HİLELERİNİ ALGILAMA DÜZEYİ
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

**Hazırlayan
Cenk KIRITOĞLU**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mehmet ÖZBİRECİKLİ**

Hatay - 2017

ONAY

Cenk KIRITOĞLU tarafından hazırlanan “**ETİK EĞİTİMİN BAĞIMSIZ DENETÇİLERİN MUHASEBE HİLELERİNİ ALGILAMA DÜZEYİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**” adlı bu çalışma jüri tarafından lisansüstü öğretim yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği ile **İŞLETME ANA BİLİM DALINDA DOKTORA TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

08/ 02 /2018

Jüri Üyeleri	İmza
Prof. Dr. Mehmet ÖZBİRECİKLİ (Tez Danışmanı - Başkan)	
Prof. Dr. Ali DERAN(Üye)	
Yard.Doç.Dr. Kayahan TÜM(Üye)	
Yard.Doç.Dr. V. Alpagut YAVUZ (Üye)	
Yard.Doç.Dr. Cemil SÜSLÜ (Üye)	

Cenk KIRITOĞLU tarafından Hazırlanan “**ETİK EĞİTİMİN BAĞIMSIZ DENETÇİLERİN MUHASEBE HİLELERİNİ ALGILAMA DÜZEYİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**” adlı tez çalışmasının yukarıda imzaları bulunana jüri üyelerince kabul edildiğini onaylarım.

Prof. Dr. Ali ACARAVCI

Enstitü Müdürü

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezde yer alan bilgilerin tamamının akademik kurallara ve etik ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Söz konusu kural ve ilkelerin gereği olarak tezde yararlandığım eserlerin tamamına uygun bir şekilde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

(08./02./2018)

İmzası

Tezi Hazırlayan: Cenk KIRITOĞLU

ÖNSÖZ

İş dünyasında gerçeği yansıtmayan muhasebe kayıtları, şirketi gerçekte olduğundan daha düşük karlı göstererek vergi kaçırma, şirketi gerçekte olduğundan daha yüksek karlı göstererek başarılı gözükme ve yüksek maaşlı işine devam etme, şirket varlıklarını kişisel amaçla kullanma, varlıkları zimmete geçirme gibi etik dışı davranışlarla karşılaşmaktadır. Bu nedenle son yıllarda etik davranışın temelini oluşturan etik algının eğitimle geliştirilmesinin mümkün olup olmadığı tartışma konusu olmuş ve birçok meslekte olduğu gibi muhasebe ve bağımsız denetim mesleğinde de etik algının geliştirilmesine yönelik eğitimler vermeye başlanmıştır.

Kuramsal bilgilerin verildiği altı bölüm ile araştırma çalışmasına yer verilen bir bölüm olmak üzere toplam yedi bölümden oluşan bu çalışma yukarıda sözü edilen etik eğitimi alan ve almayan bağımsız denetçilerin, hileli işlemleri algılama düzeylerinin karşılaştırılması suretiyle, etik eğitiminin bağımsız denetçilerin davranışlarında fark yaratıp yaratmadığını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Böylece etik davranışın temelini oluşturan etik algının eğitimle geliştirilmesinin mümkün olup olmadığının tespit edilmesi suretiyle muhasebe meslek mensuplarına yönelik etik eğitiminin yarattığı fark hakkında fikir sahibi olunması amaçlanmıştır.

Bu vesile ile, son derece güncel bir öneme sahip olan bu çalışma konusunun tespitinden çalışmanın tamamlanmasına dek her aşamasındaki rehberliği ve değerli katkıları için danışman hocam sayın Prof. Dr. Mehmet ÖZBİRECİKLİ'ye, anket çalışmasının gerçekleştirilmesinde çok önemli yardımları olan Mersin Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası yönetimine ve Akdeniz Uluslararası Bağımsız Denetçiler Derneği yönetici ve üyelerine teşekkür borçluyum. Ayrıca, yoğun çalışma temposu içinde kendilerini ihmalime gösterdikleri sabır ve anlayış için sevgili eşime ve çocuklarıma da teşekkür ediyorum.

Cenk KIRITOĞLU

ETİK EĞİTİMİN BAĞIMSIZ DENETÇİLERİN MUHASEBE HİLELERİNİ ALGILAMA DÜZEYİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Cenk KIRITOĞLU

İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2017

Danışman: Prof.Dr. Mehmet ÖZBİRECİKLİ

ÖZET

Bu çalışma TESMER (Temel Eğitim ve Staj Merkezi) tarafından düzenlenen etik eğitimi alan ve almayan bağımsız denetçilerin hileli işlemleri algılama düzeylerinin karşılaştırılması suretiyle, etik eğitiminin bağımsız denetçilerin muhasebe hilelerini algılamalarında anlamlı bir fark yaratıp yaratmadığını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Böylece TESMER'in etik eğitiminin bağımsız denetçilerin muhasebe hilelerini algılama düzeylerini etkileyip etkilemediği ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Araştırmada kullanılan anket formunun hazırlanması için 1-Hile algısı ölçeği ve 2-Hile türleri ölçeği şeklinde iki ölçek oluşturulmuştur. Hile algısı ölçeği için hile üçgeni unsurları olan baskı, fırsat ve meşrulaştırma, hile türleri ölçeği için hileli finansal raporlama ve varlıkların zimmete geçirilmesi şeklinde iki temel hile türü esas alınmıştır. Hazırlanan anket formu basit tesadüfi yonteme göre belirlenen 400 bağımsız denetçiye uygulanmış ve elde edilen veri faktör analizine tabi tutulmuştur.

Çalışmada ulaşılan bulgulara göre; TESMER'in düzenlediği etik eğitimi alan ve almayan denetçilerin muhasebe hilesini algılama düzeyleri arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Ayrıca, ölçek geliştirme aşamasında, etik eğitimi alan bağımsız denetçilerin değerlendirmesine göre; a) “**Baskı**” faktörünü en fazla etkileyen husus denetlenen firmanın bilgi teknolojisi kullanımının zayıf olmasıdır. b) “**Fırsat**” faktörünü en fazla etkileyen husus denetlenen firmanın iç kontrol sisteminin zayıf olmasıdır. c) “**Meşrulaştırma**” faktörünü en fazla etkileyen husus denetlenen firmanın, çalışanların hileli davranışlarına karşı toleranslı olmasıdır. Bu anlamda denetçilerin, denetimini yaptıkları şirketin teknolojik yenilikleri takip etmek, çalışan suçlarını hoş görmemek ve iç kontrol sistemini güçlendirmek suretiyle hile üçgenine karşı daha güçlü olabileceğini düşündükleri söylenebilir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Bağımsız denetim, Hile algısı, Hile türü algısı. Etik Eğitimi

**EFFECTS OF ETHICS TRAINING ON EXTERNAL AUDITORS'
PERCEPTION LEVEL OF ACCOUNTING FRAUD: THE CASE OF
TURKEY**

Doctorate Thesis, Cenk KIRITOĞLU

Business Department, 2017

Supervisor: Prof.Dr.Mehmet ÖZBİRECİKLİ

This research study aims to find out whether there is a significant difference between perception levels of accounting fraud of auditors having ethics training and auditors not having ethics training being held by TESMER (Basic Education and Training Center in Turkey) or not. Thus, the study attempts to reveal if ethics training has an effect on the external auditors' perception level of accounting fraud.

In order to conduct the research study, firstly two scales which are 1-Fraud perception scale and 2- Scale of fraud types were formed by using; 1-Fraud triangle factors, which are Pressure, Opportunities and Rationalization, and 2-Types of fraud, which are fraudulent financial reporting and appropriation of assets. The questionnaire was formed by using these two scales and applied to 400 auditors, which were selected by simple random sampling. The data obtained was analyzed by using factor analyze method.

According to findings of the study, there is a significant difference between perception levels of accounting fraud of auditors having ethics training and auditors not having ethics training being held by TESMER. Additionally, during scale development process, according to assessments of auditors having ethics training it is defined that: a) Weakness in using technology has an effect on Pressure the most; b) Weakness in internal control system has an effect on Opportunities the most; c) High tolerance level against employees' fraudulent behaviors has an effect on Rationalization the most. In this context, it can be asserted that auditors having ethics training believe that companies they conduct audit can be stronger against fraud triangle by adapting technology, having no high tolerance level against fraudulent behaviors of employees and strengthening internal control system of the organization.

KEY WORDS

External audit, fraud perception scale, Scale of fraud type perception, Ethics Education

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
İÇİNDEKİLER	iii
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
BİRİNCİ BÖLÜM GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Önemi ve Amacı.....	3
1.3. Çalışmanın Metodolojisi.....	5
1.4. Araştırmanın Öngörülen Kısıtı	6
1.5. Çalışmanın Bölümleri.....	6
DENETİM VE DENETİM TÜRLERİ.....	7
2.1. Yapılma Konusu ve Amacına Göre Denetim Türleri	7
2.1.1. Uygulama Zamanına Göre Denetim Türleri	9
2.1.2. Denetçinin Statüsü Yönünden Denetim Türleri	10
2.2. Bağımsız Denetim Kavramı, Bağımsız Denetimin Önemi ve Amaçları.....	12
2.3. Bağımsız Denetimin Tarihsel Gelişimi.....	15
2.5. Bağımsız Denetimin Sağladığı Yararlar	19
2.6. Bağımsız Denetim Standartları.....	22
2.6.1. Genel Standartlar	23
2.6.2. Çalışma Alanı Standardı.....	26
2.6.3. Raporlama Standartları.....	27
2.7. Denetimde Kalite Kavramı	29
2.8. Denetçi ve Denetçi Türleri.....	30
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	32
HİLE KAVRAMI VE HİLENİN ORTAYA ÇIKARILMASINDA BAĞIMSIZ DENETİMİN ROLÜ VE BAĞIMSIZ DENETÇİNİN SORUMLULUKLARI.....	32

3.1. Hile Kavramı	32
3.1.1. Hile Türleri	34
3.1.2. Hilenin Tarihçesi	36
3.1.3. Hilenin Nedenleri	37
3.1.4. Hile Üçgeni Varsayımı	38
3.1.5. Hilenin Unsurları ve Sınıflandırılması	41
3.1.6. Hile Yapanların Özellikleri	52
3.2. Hileli Finansal Raporlama Kavramı ve Özellikleri	53
3.3. Hile Denetimine Yönelik Düzenlemeler	53
3.3.1. SAS No.99 Malî Tablo Denetiminde Hilenin Değerlendirilmesi Standardı	53
3.3.2. Bağımsız Denetim Standartları Çerçevesinde Hile Denetimi (BDS 200 – BDS 240).....	56
3.4. Hile Denetiminde Bağımsız Denetçinin Sorumlulukları	57
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	60
ETİK KAVRAMI, MESLEK ETİĞİ VE ETİK EĞİTİMİ	60
4.1. Etik Kavramı	60
4.1.1. Etiğin Tanımı.....	60
4.1.2. Meslek Etiği ve Ahlak.....	61
4.1.2.1. Dünya’da Meslek Etiğinin Tarihçesi	63
4.1.2.2. Türkiye’de Meslek Etiğinin Tarihçesi	63
4.2. Etik Karar Verme	64
4.2.1. Etiksel Kararlara Etki Eden Faktörler	65
4.2.1.1. Bireysel Faktörler	65
4.2.1.2. Örgütsel Faktörler	67
4.2.1.3. Etiksel Konu Yoğunluğu.....	68
4.2.1.4. Fırsatlar	70

4.3. Muhasebe Mesleğinde Etik Eğitimi.....	74
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	78
LİTERATÜR TARAMASI.....	78
ALTINCI BÖLÜM	91
ETİK EĞİTİMİNİN BAĞIMSIZ DENETÇİLERİN MUHASEBE HİLELERİNİ ALGILAMA DÜZEYİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN ARAŞTIRILMASI.....	91
6.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	91
6.2. Araştırmanın Konusu	92
6.3. Araştırmanın Kapsam ve Kısıtları	93
6.4. Araştırmanın Sayıtları	93
6.5. Araştırmanın Metodolojisi.....	94
6.5.1. Veri Toplama Araçlarını Geliştirme Süreci	94
6.5.2. Araştırmanın Modeli ve Veri Toplama Yöntemi	96
6.5.3. Örnekleme Süreci.....	97
6.5.4. Araştırma Problemleri	99
6.5.5. Araştırmanın Modeli, Değişkenleri ve Araştırma Hipotezleri	100
6.5.6. Araştırmada Yer Alan Ölçeklerin Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi ..	103
6.5.6.1. Hile Algısı Ölçeğinin Geçerlik Çalışması.....	103
6.5.6.2. Hile Algısı Ölçeğinin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları.....	109
6.5.6.3. Hile Türleri Ölçeğinin Geçerlilik Çalışması	115
6.5.6.4. Hile Türleri Ölçeğinin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları	119
6.6. Verilerin Analizi.....	122
6.7. Bulgular ve Yorumlar.....	125
6.7.1. Sosyo-Demografik Özellikler	125
6.7.2. Normal Dağılıma İlişkin Bulgular.....	127

6.7.2.1. Hile Algısı Ölçeği ve Hile Türleri Ölçeği Alt Boyutlarına İlişkin Normallik Testi	127
6.8. Araştırmaya Katılan Bağımsız Denetçilerin Hile Algısı Ölçeği ve Hile Türleri Ölçeğine İlişkin Frekans Tabloları	128
6.8.1. Hile Algısı Ölçeğine İlişkin Frekans Dağılımları	129
6.8.2. Hile Türleri Ölçeğine İlişkin Frekans Dağılımları	137
6.7. Araştırma Hipotezlerinin Analizi.....	144
6.7.1. TESMER'in Verdiği Meslek Etiği Eğitimini Alma Süresi Değişkenine İlişkin Anova Sonuçları.....	144
6.7.2. TESMER'in Verdiği Meslek Etiği Eğitimini Alma Süresi Değişkeni ile Ölçeklerin Alt Boyutlarına İlişkin ANOVA Sonuçları.....	145
6.7.3. TESMER'in Verdiği Meslek Etiği Eğitimi Alma Süresi Değişkeni İle Ölçekler Arasındaki Regresyon Analizi Sonuçları	150
6.7.4. Eğitim Durumu Değişkenine İlişkin Anova Sonuçları	156
6.7.5. Eğitim Durumu Değişkeni ile Ölçeklerin Alt boyutlarına İlişkin Anova Sonuçları	158
6.7.6. Mesleki Unvan Değişkenine İlişkin Anova Sonuçları	161
6.7.7. Bağımsız Denetim Faaliyet Süresi Değişkenine İlişkin Anova Sonuçları	162
6.7.8. Hipotezlerin Kabul/Ret Durumu	165
YEDİNCİ BÖLÜM.....	168
GENEL DEĞERLENDİRME, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	168
7.1.Genel Değerlendirme ve Sonuç	168
7.2. Öneriler	171
7.3. Çalışmanın Literatüre Katkısı.....	173
7.4. Gelecek Çalışmalar	173

TABLolar LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Hilelerin Görülme Sıklığı ve Maliyetleri	1
Tablo 2. Hile Türlerinin İşletme Bölümlerine Göre Dağılımı.....	2
Tablo 3. $\alpha= 0.05$ İçin Örneklem Büyüklükleri	98
Tablo 4. Hilenin Unsurları (Hile Üçgeni) Ölçeğinin KMO ve BARLETT Testi Sonuçları	103
Tablo 5. Ölçeğin Madde Toplam Korelasyonu, Maddelerin Faktör Yükleri ve Faktör Ortak Varyansı	104
Tablo 6. Baskılar Boyutunun Maddeleri	107
Tablo 7. Meşrulaştırma Boyutunun Maddeleri	108
Tablo 8. Fırsatlar Boyutunun Maddeleri	108
Tablo 9. Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular	112
Tablo 10. Hilenin Türleri Ölçeğinin KMO Ve BARLETT Testi Sonuçları.....	115
Tablo 11. Ölçeğin Madde Toplam Korelasyonu, Maddelerin Faktör Yükleri ve Faktör Ortak Varyansı.....	116
Tablo 12. Finansal Tablo Hileleri Boyutunun Maddeleri	118
Tablo 13. Varlıkları Kötüye Kullanma Boyutunun Maddeleri	119
Tablo 14. Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular	121
Tablo 15. Katılımcılara İlişkin Sosyo-Demografik Özelliklerin Dağılımı.....	126
Tablo 16. Ölçekler ve Ölçekler Alt Puanlarına Ait Betimsel İstatistikler.....	128
Tablo 17. Bağımsız Denetçilerin Hile Algısı Ölçeğine Göre Frekans Dağılımı.....	129
Tablo 18. Bağımsız Denetçilerin Hile Türleri Ölçeğine Göre Frekans Dağılımı	137
Tablo 19. TESMER'in Verdiği Meslek Etiği Eğitimi Alma Süresi Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları	144
Tablo 20. TESMER'in Verdiği Meslek Etiği Eğitimi Alma Süresi Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları	146
Tablo 21. TESMER'in Verdiği Meslek Etiği Eğitimi Alma Süresi Değişkenine Göre Regresyon Analizi Sonuçları.....	150
Tablo 22. Hile Algısı Ölçeğinin Yordanmasına İlişkin Aşamalı Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları.....	152

Tablo 23. Hile Türleri Ölçeğinin Yordanmasına İlişkin Aşamalı Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları.....	155
Tablo 24. Eğitim Durumu Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları.....	157
Tablo 25. Eğitim Durumu Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları.....	159
Tablo 26. Mesleki Unvan Durumu Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları	161
Tablo 27. Bağımsız Denetim Faaliyet Süresi Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları	163
Tablo 28. Hipotezlerin Genel Durumu.....	166

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Hile Üçgeni	39
Şekil 2. AFA Aşamaları	95
Şekil 3. DFA Aşamaları	96
Şekil 4. Araştırma Modeli 1	101
Şekil 5. Araştırma Modeli 2	101
Şekil 6. Hile Algısı Ölçeği ScreePlot Grafiği	105
Şekil 7. Yol Diyagramı	111
Şekil 8. Hile Algısı Ölçeği Alt Boyutları ve Maddeler.....	114
Şekil 9. Hile Türleri Ölçeği ScreePlot Grafiği.....	117
Şekil 10. Yol Diyagramı	120

EKLER LİSTESİ

EK1. Ölçek Oluşturmak İçin Kullanılan Anket Formu.....	215
EK 2. Uygulanan Anket Formu	217
EK3. Anket İçin Etik Kurulundan Alınan İzin Yazısı.....	220

KISALTMALAR LİSTESİ

ACFE: Association of Certified Fraud Examiners - Sertifikalı Hile Denetçileri Birliği

AICPA: American Institution of Certified Public Accountants - Amerikan Sertifikalı Muhasebeciler Kurumu

ASB: Auditing Standards Board – Denetim Standartları Kurulu

COSO: The Committee of Sponsoring Organizations of Treadway Commission-

10 yılda bir ABD şirketlerinde görülen hileleri incelemekle görevli komisyonu destekleyen kurumlar komitesi.

GKGDS: Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları

IEPS: International Education Practice Statements - Uluslararası Eğitim Uygulama Tebliği

IES: International Education Standards - Uluslararası Eğitim Standartları

IIA: International Internal Auditing Institution - Uluslararası İç Denetçiler Kurumu

IFAC: International Federation of Accountants - Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu

KGK: Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu

PIOB: Public Interest Oversight Board - Kamu Yararı Gözetim Kurulu

PCAOB: Public Company Accounting Oversight Board-Halka Açık Şirketler Muhasebe Gözetim Kurulu

SAS: Statement on Auditing Standards - Denetim Standartları Tebliği

SOX/SOA: Sarbanes-Oxley Muhasebe Reformu Yasası (ABD) Denetim Standartları Yürütme Komitesi

SEC: Securities and Exchange Commission – Amerikan Sermaye Piyasası Kurulu

SPK: Sermaye Piyasası Kurulu

TESMER: Temel Eğitim ve Staj Merkezi

TÜRMOB: Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali
Müşavirler Odaları Birliği

vd.: ve diğerleri

yy.: yüzüncü yıl

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

İş dünyasında özellikle özel sektörde sahte belge kullanımı, gerçeği yansıtmayan muhasebe kayıtları, yanıltıcı finansal tablolar düzenlenmesi, şirketi gerçekte olduğundan daha düşük karlı göstererek vergi kaçırma, şirketi gerçekte olduğundan daha yüksek karlı göstererek kardan prim alma ve yüksek maaşlı işine devam etme, şirket varlıklarını kişisel amaçla kullanma, varlıkları zimmete geçirme, diğer hissedarları kandırma gibi eylemler etik dışı davranış olarak nitelendirilmektedir.

Muhasebe literatüründe “yaratıcı muhasebe teknikleri” (creative accounting technics) olarak da adlandırılan bu etik dışı davranışlar genellikle şirketlerin muhasebe bölümü ve üst düzey yöneticilerin işbirliği ile gerçekleştirilmektedir. Özbirecikli ve Ural (2006) araştırmalarında muhasebe sürecinde yaşanan 44 farklı türde etik dışı davranış tespit etmişlerdir. Bunların bir kısmı bağımsız denetim sürecinde yaşanan etik sorunlardır. Sertifikalı Hile Denetçileri Birliği'nin (Association of Certified Fraud Examiners - ACFE) 2016 yılında yaptığı bir araştırmaya göre 2.410 hile vakasındaki toplam kayıp 6,3 milyar dolar olmakla beraber 51 çeşit muhasebe hilesi tespit edilmiştir. Bu hileli işlemlerin dünya genelinde toplam tutarının 3,7 trilyon dolar olabileceği tahmin edilmektedir. Hileli işlemler; Varlıkların Kötüye Kullanılması, Hileli Finansal Raporlama ve Zimmete Geçirme şeklinde 3 ana grupta toplanmıştır. Bu hile vakalarının sıklığı ve neden oldukları maliyetler aşağıda tablo halinde gösterilmektedir (ACFE Raporu, 2016).

Tablo 1. Hilelerin Görülme Sıklığı ve Maliyetleri

Hile Türü	Görülme Sıklığı (%)	Maliyet (ABD Doları/Olay)
Varlıkların Kötüye Kullanılması	83	125.000
Hileli Finansal Tablolar	10,3	975.000
Haksız Edinim	35,4	850.000

Kaynak: ACFE 2016 Raporu

Tablo 1’de yer alan hile türlerinin işletme bölümlerine göre dağılımı Tablo 2’de gösterilmektedir (ACFE, 2016 yılı raporu).

Tablo 2.Hile Türlerinin İşletme Bölümlerine Göre Dağılımı

İşletme Bölümü	Hilenin Görülme Sıklığı (%)
Muhasebe	%22
Operasyon	%18
Satış	%13.5
Üst Yönetim	%13.5
Müşteri Hizmetleri	%%7.2
Satın Alma	%6,2

Kaynak: ACFE 2016 raporu

Tablo 2’de görüldüğü üzere, Tablo 1’de yer alan hile türleri arasında oluşma sıklığı açısından en yaygın olan varlıkların kötüye kullanılmasıdır. Ancak bu hile türü, neden olduğu 125.000 dolarlık ortalama kayıp tutarı ile maddi açıdan en az zarar veren hile türüdür. Buna karşın, vakaların sadece %10’unu oluşturan finansal tablo hileleri, neden olduğu 975.000 dolarlık ortalama kayıp tutarı ile en fazla maddi zarara yol açan hile türüdür.

Gerek devletlerin, gerek konuyla ilgili birçok meslek örgütünün yukarıda belirtilen etik sorunların farkında olduğu ve azaltmak için çaba gösterdiği bilinmektedir. Ancak meslek örgütleri tarafından oluşturulan etik ilkelerin, yasal düzenleme ve yaptırım etik dışı davranışları ne ölçüde önleyebildiği tartışma konusudur. Bu nedenle özellikle son yıllarda etik davranmanın, kural koymakla değil meslek mensuplarına eğitim vermekle sağlanabileceği konusu üzerinde durulmaktadır. Bu durum “Acaba etik dışı davranışları önlemenin yolu etik eğitimi midir?” sorusunu akla getirmektedir. Bilindiği üzere bağımsız denetçilerin yukarıda sayılan muhasebe hilelerini ortaya çıkarma sorumluluğu bulunmaktadır. Ancak bazı durumlarda bağımsız denetçi hileli işlemi ortaya çıkarma konusunda çıkar çatışması yaşayabilir. Burada bir karar verecektir. Dürüstlük, meslek onuru, kazanç elde etme, müşteriye kaybetme(me), yasal zorunluluklar vb. belirleyiciler bağımsız denetçinin olayı algılayış şeklini ve dolayısıyla vereceği kararı etkileyebilir. Bağımsız denetçi bu belirleyicileri dikkate alarak, ama bağımsızlığını koruyarak karar vermelidir. Dolayısıyla bağımsız denetçi burada bir değerlendirme yapmakta ve bu değerlendirmeye göre eylemde bulunmaktadır. Kuçuradi (1998)’ye göre, burada asıl sorun “doğru değerlendirme” sorunudur. Doğru değerlendirme ise -değerlendirilen

şeye ilişkin olgusal bilgiler ve değer bilgisi gerektiren- bilgisel bir etkinliktir. Dolayısıyla etiğe uygun kararlar almak ve etik davranmak sonuçta bir bilgi, yani eğitim sorunudur. Peki, acaba etik eğitim alan ve almayan bağımsız denetçilerin hileli işlem(ler)i algılama düzeyleri arasında fark var mıdır?

Bu sorudan hareketle planlanan bu araştırma çalışmasında, ülkemizde muhasebe meslek mensuplarının mesleğe giriş sınavlarını yapan ve sürekli eğitim işlevini yerine getiren Temel Eğitim ve Staj Merkezi (TESMER) tarafından yürütülen etik eğitiminin, bağımsız denetçilerin muhasebe hilelerini algılama düzeylerini etkileyip etkilemediğinin tespit edilmesine çalışılmaktadır.

1.1. Çalışmanın Önemi ve Amacı

Bir işletmenin yönetiminde en önemli işlevlerden birini yerine getirmekte olan muhasebe meslek mensupları, mesleki süreçteki sorumluluklarını yerine getirmek amacıyla ihtiyaç duyduğu teknik bilgiye zaman içinde sahip olmaktadır. Ancak muhasebenin etik boyutu gelişmiş ülkelerde dahi 1980'lere kadar fazla önemsenmemiş ve bu konuda bir farkındalık oluşmamıştır. Belki de bu ihmalin altında muhasebecilerin mesleklerini icra ederken yardımcı oldukları veya göz yumdukları etik ihlallerin etkisinin günümüzde olduğu kadar yaygın olmaması yatmaktadır.

Muhasebe mesleği genellikle masa başı işi ve işin özü gereği matematiksel kesinlik içeren bir alandır. Dolayısıyla, kamuoyunda muhasebede etiksel karar alanı olmadığı yönünde bir inanç mevcuttur (Chryssides ve Kaler, 1999, 348). Oysa sahte belge kullanımı, finansal tabloların şirketin finansal durumunu gerçekte olduğundan daha farklı gösterecek şekilde düzenlenmesi gibi hileli işlemler bu inancın pek de doğru olmadığını göstermektedir. İşletme etiği literatüründe birçok yazarın, muhasebe mesleği ile ilgili etik ilkelerin oluşturulmasına yönelik öneriler sunduğu görülmektedir. Ancak bu etik ilkeler etiksel davranışı teşvik edebilecek bir içeriğe sahip olsa da, iş dünyasında yaşanan muhasebe hileleri bu kuralların yeterli olmadığını göstermektedir.

Yukarıda açıklandığı üzere etiğe uygun kararlar almak ve etik davranmak sonuçta bir bilgi, yani eğitim sorunudur. Akademik yazında muhasebe ve bağımsız denetim meslekleri ile ilişkilendirilebilecek nitelikte olan ve etik eğitim üzerine yapılan değişik çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin; Izzo (2006:241) gayrimenkul

sektöründe çalışanlar üzerine yaptığı deneysel bir çalışmada etik eğitiminin olumlu etkisi olduğunu öne sürmektedir.

Shaub (1994), Finn ve Munter (1993) ile Patterson (2001) etik gelişim seviyesi ile mesleki bağlılık arasındaki ilişkileri araştırmış ve etik farkındalık düzeyleri yüksek bağımsız denetçilerin, mesleklerine daha yüksek bağlılık gösterdikleri sonucuna ulaşmıştır.

Singhapakdi ve Diğ. (1996:1131)'ne göre, deontolojik normlar ve çıkar gruplarının önemi gibi değişkenlerin belirleyiciliği kadar, etik ve sosyal sorumluluğun, örgütsel etkinlik açısından, bir birey tarafından algılanan önemi de bir etik sorunun belirli bir durumda algılanıp algılanmayacağına önemli bir belirleyicisi olabilir.

Özbirecikli ve Ural (2006) muhasebecilerin mesleki kararlarında etiksel ve sosyal sorumlu davranmaya verdikleri önemin, etik olmayan bir karar ya da eylemi algılamalarına etkisini test etmek amacıyla Türkiye genelinde yaptıkları araştırmada; muhasebecilerin etik ve sosyal sorumluluğa verdikleri önem düzeyi arttıkça bir durum ya da eylemde etik sorunu daha kolay tanıdıkları sonucunu elde etmişlerdir.

Ramos (2009:19) sosyal sorumluluk açısından önde gelen şirketlerin eğitimi nasıl şirket kültürünün bir parçası haline getirdiklerini incelediği çalışmasında iyi anlaşılmalı bir değer yapısı ve benimsenmiş davranış kuralları oluşturan firmaların paydaşları ile daha iyi ilişkiler kurduklarını tespit etmiştir. Bu ilişkiler uzun dönemli başarı anlamına gelmektedir.

Dinçer (2014) incelediği birçok çalışmada etik eğitimin etik programda pozitif rol oynadığının tespit edildiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla akademik çalışmalarda elde edilen sonuçlardan, etik algının oluşması için etik eğitiminin gerekli olduğu anlaşılmaktadır.

Ülkemizde 2014 yılında muhasebe ve denetim mesleğinde etik eğitim açısından önemli bir adım atıldığı görülmektedir. Nitekim Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB) tarafından hazırlanarak 27 Mart 2014 tarih ve 28954 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Eğitimi ve Etik Sözleşme Yapılması Hakkında Tebliğ" meslek mensuplarının etik değer ve tutumları kazanmalarına katkı sağlamak açısından önemli bir adım olarak kabul edilebilir. Buna ek olarak 21 Mayıs 2015 tarih ve 29362 sayılı resmi gazetede 44 nolu "Bağımsız Denetçiler İçin Etik Kurallar Hakkındaki Türkiye Denetim Standartları"

tebliği yayınlanmıştır. Yukarıda açıklanan ve TESMER tarafından verilen eğitimlere ek olarak bağımsız denetim faaliyeti için gerekli olan eğitimlerden de geçen bağımsız denetçilerin TESMER tarafından düzenlenen etik eğitimi alması mesleğin icrasında yaşanabilecek etik sorunların azaltılması açısından önem arz edebilir.

Bu çalışma yukarıda sözü edilen etik eğitimi alan ve almayan bağımsız denetçilerin hileli işlemleri algılama düzeylerinin karşılaştırılması suretiyle, etik eğitiminin bağımsız denetçilerin davranışlarında fark yaratıp yaratmadığını tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Böylece etik davranışın temelini oluşturan etik algının eğitimle geliştirilmesinin mümkün olup olmadığının tespit edilmesi suretiyle muhasebe meslek mensuplarına yönelik etik eğitimin yarattığı fark hakkında fikir sahibi olunması mümkün olabilir. Bu itibarla çalışmanın muhasebe ve bağımsız denetimde etik eğitimi üzerine yapılan akademik çalışmalara ve kurumsal eğitim faaliyetlerine katkı sağlaması beklenmektedir.

1.3. Çalışmanın Metodolojisi

Bağımsız denetim mesleğinde hile kavramı, bağımsız denetçinin hileye karşı sorumlulukları, etik algı, etik eğitim gibi birçok konuları kapsayan bu çalışmanın teorik kısmı birincil ve ikincil kaynakların araştırılmasıyla oluşturulmuştur. Teorik çerçevenin oluşturulması için tezler, makaleler, kitaplar ve mesleki dergiler incelenmiştir.

Çalışmanın amacı doğrultusunda bir araştırma yapılmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın ana kütlesi KGK'dan bağımsız denetçi belgesi almış 14.000 bağımsız denetçidir (www.kgk.gov.tr). Ana kütlede yer alan bağımsız denetçiler kendi içinde TESMER'in verdiği etik eğitimini alanlar ve almayanlar şeklinde ikiye ayrılmıştır. TÜRMOB'dan alınan yazılı bilgiye göre bugüne kadar Türkiye genelinde 1.500 muhasebe meslek mensubu etik eğitimi almış olup bunların 500'ü bağımsız denetçi belgesine sahiptir.

Araştırmanın amacına yönelik oluşturulan araştırma modeli, anket çalışması, verilerin toplanması ve analiz çalışması ile ilgili bilgilere araştırma bölümünde yer verilmektedir.

1.4. Araştırmanın Öngörülen Kısıtı

Örneklemede yer alan bağımsız denetçilerin kişilik özellikleri ile mesleki etik eğitimi öncesi yani aileden ve okuldan etik eğitimi almış olmalarının bağımsız denetçilerin etik algıları üzerindeki etkileri çalışmanın kısıtını teşkil etmektedir.

1.5. Çalışmanın Bölümleri

Çalışma; kuramsal bilgilerin verildiği altı bölüm ile araştırma çalışmasına yer verilen bir bölüm olmak üzere toplam yedi bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tez çalışmasının önemi, amacı ve araştırma hakkında genel bilgi verilmektedir.

İkinci bölümde bağımsız denetim kavramı, tarihçesi ve bağımsız denetimin önemi ve sağladığı faydalar üzerinde durulmakta ve bağımsız denetçilik mesleği hakkında bilgi verilmektedir.

Üçüncü bölümde etik kavramı ile etiksel karar verme sürecine ilişkin açıklamalar yapılmaktadır. Çalışmanın dördüncü bölümünde hilenin tarihçesi, muhasebe hileleri, denetim standartlarına göre hile kavramı ve bağımsız denetçinin denetim standartları çerçevesindeki görevleri hakkında mesleki bilgilere yer verilmektedir.

Beşinci bölümde muhasebe mesleğinde etik ve etik eğitimine ilişkin yapılmış çalışmalara ve bu çalışmalarda elde edilen sonuçlara yer verilmektedir.

Altıncı bölümde anket ve model geliştirme sürecinde yapılan çalışmalar açıklanmakta araştırma çalışmasına yer verilmektedir.

Yedinci ve son bölümde araştırmanın soruları ile araştırmada elde edilen bulguların değerlendirilmesiyle ulaşılan sonuçlar sıralanmakta ve bu doğrultuda öneriler sunulmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

DENETİM VE DENETİM TÜRLERİ

Bağımsız denetim faaliyetlerinin amacı, bir işletmenin belirli bir dönemine ait finansal bilgileri, önceden belirlenmiş ölçütlerle karşılaştırmak daha sonra aralarındaki uygunluk denetimini tespit etmektir. Buna göre ulaşılmak istenen hedef ne ise, denetim türü ona göre oluşturulur ve karşılaştırma ölçütleri ona göre belirlenir (Haftacı, 2014:5).

Denetim faaliyeti: farklı açılardan sınıflandırılabilir. Buna göre denetim; amaçları bakımından, kapsamı açısından, yapılış nedenine göre, uygulama zamanına göre, denetçinin statüsü bakımından ve dış denetim açısından olmak üzere değişik şekillerde sınıflandırılabilir (Haftacı, 2014:6).

2.1. Yapılma Konusu ve Amacına Göre Denetim Türleri

Denetim faaliyetleri yapılma konusu ve amaçları bakımından üç başlık altında toplanmaktadır (Çömlekci ve diğerleri, 2006: 226):

- Finansal tabloların denetimi,
- Uygunluk denetimi ve
- Faaliyet denetimi.

Finansal Tabloların Denetimi (Mali Denetim, Bağımsız Denetim): Bu denetimde işletmenin finansal tablolarını ve faaliyet sonuçlarını genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ve yasal düzenlemelere göre yapılıp yapılmadığı konusunda bir görüş belirtmeye çalışılır. Bu tür denetime “Bağımsız Denetim” veya “Dış Denetim” de denilebilir (Bozkurt, 2006: 27).

Denetçi, finansal tabloları incelerken önceden saptanmış olduğu ölçütleri genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine dayandırılarak temellendirir. Finansal tabloları incelerken, bu tabloların değişik taraflarca değişik amaçlar için kullanılacağı göz önünde bulundurarak yapılmalıdır. Çünkü denetim, ilgili tüm tarafların

gereksinimlerini karşılamak amacıyla yapılan genel amaçlı bir faaliyet birimidir. İşletmeyle denetim çalışması yapılırken, işletmenin her bölümü için ayrı denetim yapılmamalıdır. Denetim çalışması kapsayıcı olmalı ve sonuçları işletme ilgililerinin bilgisine sunulmalıdır (Haftacı, 2014:7). Finansal tabloların denetiminin içerdiği genel özellikler şunlardır (Bozkurt, 2006: 28):

- Bu tür denetimin amacı, işletmenin finansal tablolarına tarafsız bir şekilde güvenilirlik kazandırmaktır.
- Finansal tabloları denetleyen denetçi, işletme veya işletmenin yönetim organından ayrı olarak tarafsız bir kişiliğe sahip olmalıdır.
- Denetçinin amacı, finansal tablolardaki yanlış beyanları ortaya çıkararak düzenlemektir.
- Denetçi, finansal tablolar hakkındaki görüşünü bütünlük içinde oluşturarak tek bir yargıya ulaşmalıdır. Birebir var olan yanlışlar üzerinde incelemelerde bulunmalıdır.
- Denetçi finansal tabloların güvenilirliği hakkındaki görüşünü mantığa uygun bir temele dayandırmalıdır. Bu, finansal tablonun tamamının doğru olduğu anlamına gelmez.

Uygunluk Denetimi (Biçimsel Denetim): İşletme faaliyetlerinin yasalara, hukuk kurallarına ya da üst yönetim tarafından belirlenmiş işletme içi kurallara uygun olup olmadığının tespiti için yapılan bir çalışma şeklidir. Devlet tarafından ya da işletmenin tepe yönetimi tarafından konulan bu kurallar uygunluğunun ölçülmesi genellikle iç denetim komitesi tarafından yapılmaktadır (Gücenme, 2004: 2). Yapılan işlemlerin öngörülen ölçütlere uygunluğunun araştırılmasında sürdürülecek bir denetimin etkinliğinin artırılması için aşağıdaki hususlar önem taşır (Güredin, 2000: 14):

- Denetimi yürütecek denetçinin bu konularda uzman olması,
- İşletme içinde iyi bir belge dosyalama sisteminin var olması ve
- Uygunluk denetimi sonuçlarının raporlanmasının bir sisteme bağlanmış olması.

Uygunluk denetimine yönelik örnekler aşağıda sıralanmıştır (Güredin, 2000: 15):

- Bir banka şube müdürünün işletmeye kredi verme konusunda sınırını aşmış olduğunun banka müfettişleri tarafından kontrol edilmesi,
- Bir işletmede kasa tahsil fişinin ya da alacak senetlerinin yetkilendirilmiş kişiler tarafından imzalanıp imzalanmadığının iç denetçi tarafından kontrol edilmesi,
- Vergi dairesi memurunun, vergi tahsilâtlarında sürelerle uyup uymadığının vergi dairesi müdürü tarafından kontrol edilmesi,
- Özel sektör işletmesinin, alış ve satış faturalarının da usulsüzlük yapıp yapmadığının vergi müfettişleri tarafından kontrol edilmesi gibi.

Faaliyet Denetimi: Faaliyet denetimi 1960'tan itibaren gelişimini sürdüren bir denetim türüdür. Faaliyet denetimi, işletmenin faaliyetlerinde genel olarak etkin ve etkin bir şekilde faaliyet yürütüp yürütmediğini amaçlayan ve bu doğrultuda hareket eden bir denetim türüdür. Etkenlik, firmanın hedeflerinde ne kadar başarılı olduğunu ölçmeyi sağlamaktadır. Etkenlik ise firmanın belirlediği hedeflerinde kaynakları verimli bir şekilde kullanıp kullanmadığını ölçmeye yaramaktadır. Bu tür denetimlerin sonucunda durumun belirlenip, işletme yönetimine önerilerde bulunma görevleri vardır. Bu yönüyle faaliyet denetimi bir danışmanlık hizmeti olarak görev yapmaktadır (Bozkurt, 2006: 29). Faaliyet denetimi hem finansal tabloların denetiminden hem de uygunluk denetiminden daha zordur. İşletme faaliyetlerinin etkinlik konusunda tarafsız olarak saptanması başlıca zorluklardandır. İçeriği çok kapsamlı olan faaliyet denetiminin türlerini saymak ve tanımlamak oldukça zordur. Bir işletmede yürütülen faaliyet denetiminin amacı, yeni bir tesisat kurma kararına etki yapan bilgilerin geçerliliğini ve yeterliliğini tespit etmek iken; başka bir işletmedeki faaliyet denetiminin amacı, üretim faaliyetlerinin etkinliğinin belirlenmesi olabilir. Ayrıca, faaliyet denetimi finansal nitelikte olmayan konuları da içerir.

2.1.1. Uygulama Zamanına Göre Denetim Türleri

Gürbüz (1995), Taş ve Durmuş (2008) ve Haftacı (2014) uygulama zamanına göre denetim çalışmalarını üç başlık altında açıklamaktadır:

- Sürekli denetim,
- Ara denetim ve
- Son denetim.

Muhasebe çalışmalarının yıl boyunca incelenmesine sürekli denetim, gerektiğinde ve belli zamanlarda incelenmesine ara denetim, dönem sonlarında incelenmesine ise son denetim denilir. Son denetim genellikle hesap dönemleri sonuna kısa bir süre kala başlar ve asıl denetim hesap dönemi kapandıktan sonra gerçekleşir (Haftacı, 2014: 10).

2.1.2. Denetçinin Statüsü Yönünden Denetim Türleri

Gürbüz (1995), Güçlü (2007), Taş ve Durmuş (2008) ve Haftacı (2014) denetim türlerini denetçinin statüsüne göre iki başlık altında açıklamaktadır.

- İç denetim,
- Kamu denetimi

İç Denetim: Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü (IIA) tarafından yapılan tanıma göre iç denetim: “Bir organizasyonun çalışmalarını geliştirmek ve yapılan çalışmalarını değerlemek amacıyla tasarlanmış, bağımsız ve tarafsız bir güvence sağlama ve yol gösterme faaliyetidir”. Yönetimi geliştirme ve etkinliği artırmaya yönelik olarak gelişme göstererek, çağdaş yönetimin önemli bir parçası haline gelen iç denetim; bir organizasyonun; risk yönetimi, kontrol ve yönetim aşamalarının verimliliğini değerlendirmeye ve geliştirmeye yönelik sistematik ve kontrollü bir yaklaşımla organizasyonun belirlediği hedeflere ulaşmasını sağlamaktadır (Özbek, 2011: 66).

ECIIA göre iç denetimin görevi, kurum içi sınırlamalara veya coğrafi engellere bakılmaksızın bir kurumun tüm faaliyetlerine yönelik yaptığı çalışmadır (Tufan ve Görün, 2013: 119). İç denetim işletmedeki iç kontrolün etkinliğini artırması ve bu sistemi test etmeyi amaçlamaktadır (Güçlü, 2007: 5).

Üst yönetimin kontrol mekanizması olarak iç denetim komitesinin yükümlülükleri aşağıda sıralandığı gibidir (Tufan ve Görün, 2013: 120):

- İç kontrolün kapsamını oluşturmak,
- Kayıtların güvenilirlik seviyesini incelemek,
- Yönetimin verdiği kararları işletmenin yararına olup olmadığını incelemek,
- Finansal tablolardaki hata ve hileleri ortaya çıkarıp engellemek,
- Üst yönetim kurumuna bağlı olarak çalışmak
- Raporlama kısmındaki metotları yerine getirmek.

Ayrıca iç denetim komitesi, bağımsız dış denetimi de etkileyebilmektedir. Bu durumu oluşturan bazı faktörler aşağıda belirtildiği gibidir (Sağlar ve Tuan, 2009: 352):

- Bağımsız dış denetçinin, denetlediği işletmenin iç kontrol sistemine güven duyarak çalışma yapması,
- İç denetçileri değerlendirme olanağının olması,
- Bir denetim aracı olarak aranan niteliklerin her iki denetimde de var olmasıdır.

Bu nedenle, denetlenen firmanın sağlıklı bir şekilde bağımsız denetime tabii olması için firmanın iç denetim komitesinin güçlü olması gerekir ve tarafsız bir şekilde hareket etme sorumluluğu olmalıdır.

Kamu Denetimi: Yürütme organına bağlı çeşitli birimlerce bu birimlere tanınan yasal yetkiler çerçevesinde değerlendirme ve incelemelerde bulunulmasına kamu denetimi denir (Haftacı, 2014: 11). Gücenme (2004) kamu denetimini; özel sektöre yönelik denetimler ve kamu sektörüne yönelik denetimler olmak üzere iki bölüme ayırmıştır.

Kamu kurumları tarafından özel sektöre yönelik denetimi, yasalardan alınan yetkiler çerçevesinde vergi denetimi finansal tablo denetimi şeklinde olup, Türkiye’de vergi müfettişleri, hesap uzmanları, gelir kontrolleri, vergi denetçileri ve bazı durumlarda vergi dairesi müdürleri tarafından yapılmaktadır (Gücenme, 2004: 3). Vergi denetimi dışında kamunun, özel sektör işletmeleri üzerindeki denetimler aşağıda belirtildiği gibidir.

- TTK hükümlerine göre halka açık şirketlere yönelik yapılan denetim,
- SPK’ya göre halka açık şirketlere yönelik yapılan denetim,
- Bankalar Kanunu’na göre bankaların Bankalar Yeminli Murakıpları (BYM) tarafından yapılan denetim,

- SGK'ya göre SGK Müfettişleri tarafından gerçekleştirilen denetim,
- evre Bakanlığı, Sigorta Murakabe Kurulu ve belediyeler tarafından ilgili mevzuata göre gerçekleştirilen denetimler.

Kamu birimleri tarafından kamu kuruluşlarının denetlenmesi, ilgili kurum ve kuruluşlarının kendi kuruluş kanunu ya da diğer ilgili mevzuata uygun faaliyet gösterip göstermediklerinin tespitine yönelik bir alıŐma Şeklidir. Kamuya yönelik denetim organları aşağıda belirtildiği gibidir (Gücenme, 2004: 5).

- BDDK,
- Sayıştay,
- Merkez Bankası,
- Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu ve
- Halka açık kamu Şirketleri için SPK.

2.2. Bağımsız Denetim Kavramı, Bağımsız Denetimin nemi ve Amaçları

Bağımsız denetim, bir denetim Şirketinin ortağı ya da serbest meslek sahibi olarak kendi adına çalışan kişiler tarafından işletmelerin finansal tablolarının genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygunluk derecesinin belirlenmesi için yapılan denetim çalıŐmasıdır. Şirketlerin finansal tablolarında yer alan bilgilerin doğruluğu ve genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygunluğu konusunda bir görüŐe ulaşmak için işletmenin iç kontrol sistemi ve muhasebe sistemi bağımsız denetçiler tarafından incelenir (aldağ, 2007: 42).

Bağımsız denetimin amacı, denetçi tarafından finansal tabloların tüm önemli yönleriyle yürürlükteki finansal raporlama çerçevesinde hazırlanıp hazırlanmadığının incelenip görüş bildirmesiyle hedef kullanıcıların finansal tablolara duydukları güven seviyesini arttırmaktır. Diğer bir ifade ile bağımsız denetim düŐüncesinin temel amacı, dıŐarıdaki finansal bilgi kullanıcıları için finansal tabloların güvenilirliğine olan algıyı arttırmaktır. Bu dış kullanıcılar; kredi verenler, mevcut ve potansiyel ortaklar, finansal analistler ve devlet düzenleme kurumlarından oluşmaktadır. Ayrıca bağımsız denetimin amaçlarının arasında finansal tablolarla ilgili bir fikre ulaşmak,

hata ve hileleri ortaya çıkartmak, hata ve hileleri önlemek ve son olarak denetlenen işletmenin yönetimine önerilerde bulunmak vardır (Haftacı, 2011: 12).

İşletmelerin ortalama büyüklüklerinin artması, işletme ile ilgi çıkar gruplarının artması ve kuvvetlenmesi, rekabetin artması ve küresel bir boyut alması denetimin önemini arttıran faktörlerden bazılarıdır. Bağımsız denetimden geçmiş finansal tablolar varlıkların değerlendirilmesi ile ilgili güvenilir bilgiye ulaşmaya olanak tanır ve ayrıca sermaye piyasasının etkinliğinin gerekli bir parçasıdır. Küreselleşmenin etkisiyle ekonomik hayat giderek karmaşıklaşmıştır. Böyle bir ortamda karar alıcılar kendilerine sunulan bilgilerin doğrudan kaynağına giderek araştırma imkânına sahip değillerdir. Bu nedenle karar alıcılar; başkalarının hazırladıkları bilgileri veri kabul ederek doğruluğuna güvenmek zorundadır. Güvenilir bilgiye ulaşmadaki eşitsizlik düşük likidite ve azalan ticaret geliri gibi yüksek işlem maliyetlerine neden olur. Asimetrik bilginin bu sosyal sonuçları oldukça sakıncalıdır. İşletmenin finansal bilgilerini sağlayanlar ile bu bilgilerin kullanıcıları arasında ortaya çıkabilecek çatışmaları maliyet ve zaman açısından önlemek ancak işletmenin finansal bilgilerinin güvenilirliğinin bağımsız ve yetkin üçüncü şahıslar tarafından onaylanması yani bağımsız denetimi ile mümkündür (Aktuğlu, 1996: 84).

Bu durumda açıklanan bilgilerin güvenilir olup olmadığının bir bağımsız denetim şirketi ile doğrulanması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bağımsız denetimle, kamunun aydınlatılması suretiyle, sermaye piyasalarında güven, şeffaflık, kararlılığın artırılması ve yatırımcıların hak ile yararlarının korunması sağlanmaktadır (Çelik, 2005: 56).

Bağımsız denetimin yukarıda verilen tanımlarından da yola çıkılarak amaçları şöyle ifade edilebilir (Bakır, 2003: 33):

- Finansal tabloların genel kabul görmüş muhasebe kavram, ilke ve standartlarına uygunluğunu tespit etmek,
- Finansal tablolar üzerindeki bilgilerin doğruluğu ve gerçekliği dürüst bir şekilde yansıtıp yansıtmadığının gösterilmesidir.

Bağımsız denetimin amacı hiçbir şekilde yatırımcı yerine karar vermek ya da yatırımcıya tavsiyede bulunmak değildir. Bağımsız denetimle yapılan şey sadece finansal tabloların güvenilirliği konusunda ilgililerin bilgilendirilmesidir. Bağımsız

denetimle geleceğe yönelik bilgiler de verilmemektedir. Bağımsız denetim anlık bir fotoğrafa benzetilmektedir. Buna göre anlık bir fotoğraf çekilmekte, işletmenin sadece denetimin yapıldığı andaki durumu değerlendirilmektedir. Ayrıca bu fotoğraf üzerinde hiçbir oynama ve düzeltme yapılmamakta, çekilen fotoğraf olduğu gibi sunulmaktadır. Bağımsız denetim pek çok amaca hizmet ediyormuş gibi görünse de, aslında tek bir amaca odaklanmıştır. O da yatırımcının, kredi verenlerin, müşterilerin ve tedarikçilerin korunmasıdır. Zira sermaye piyasasında korunmaya muhtaç olan kişiler konumlarından dolayı her zaman yatırımcılardır (Çelik, 2005: 55).

Denetim, kullanıcılara denetim konusunun denetim kıstasına uyumuyla ilgili makul veya sınırlı güvence sağlar. Temel amacının yanında muhasebe ve finansal bilgilerdeki hata ve hileleri ortaya çıkarmak, bu hata ve hileleri önlemek, güven unsurunu ortadan kaldırmak ve işletmenin yönetimine önerilerde bulunmak gibi amaçları da vardır. Denetim faaliyetlerinde kamunun da güveninin sağlanması şarttır. Muhasebe denetim faaliyetlerinde kamu güveninin sağlanması için asgari şu koşulların sağlanması gerekmektedir (Çelik, 2005: 56):

- Ulusal denetim standartları, ulusal muhasebe mesleki eğitim standartları ve ulusal etik kuralları oluşturulmalıdır.
- Ulusal muhasebe standartları oluşturulmalıdır
- Mesleğe giriş ve sınav koşulları belirlenmelidir.
- Soruşturma, disiplin ve cezalandırma sistemi oluşturulmalıdır.
- Ulusal denetim standartlarına, ulusal muhasebe meslek eğitim standartlarına ve ulusal etik kurallara uyumu sağlamak üzere, ulusal düzeyde kalite güvence sistemini oluşturan politikalar ve prosedürler tanımlanmalıdır.
- Ulusal kalite güvence inceleme uzmanlarının eğitimi ve yetkilendirilmesi kuralları belirlenmelidir.
- Ulusal kalite inceleme uzmanlarının, inceledikleri denetim firmalarının kalite kontrol sistemlerini "Tarihi finansal bilgi ve diğer güvence ve ilgili hizmetler sözleşmelerini denetleyen ve gözden geçiren denetim şirketlerinde kalite kontrol standartları"na uyumlu olarak yapılan ulusal düzenlemeler kapsamında incelemelidir.
- Periyodik olarak kalite güvence sistemlerinin incelemelerine ilişkin rapor yayımlanmalıdır.

2.3. Bağımsız Denetimin Tarihsel Gelişimi

Bağımsız denetim alanında mesleki anlamda ilk örgüt 1581 yılında İtalya'nın Venedik şehrinde kurulan "Collegio Dei Rexonati"dir. 1658 yılında ise yine İtalya'nın Milano şehrinde "Academia Del Regionieri" adında benzer bir örgüt kurulmuştur (Gürbüz, 1995: 20). Ancak; denetimin dünyada resmen kabul edilen bir meslek haline gelişi ilk olarak 19. yy'ın sonlarında Sanayi Devrimi'nden sonra İngiltere'de ortaya çıkmıştır (Çömlekçi ve Erdoğan, 1996: 9).

Kronolojik olarak değil de Amerika kıtasından başlayarak denetimin tarihçesini ele alırsak; ABD'de mesleğin yasal dayanağa kavuşması 1896 yılında olmuştur. ABD'de İngiliz yatırımcıların haklarını korumak amacıyla vücut bulan mesleğin gelişmesinde devlet düzenlemelerinin önemli etkileri olmuştur. İngiltere ve ABD'den sonra bağımsız denetim ile ilgili ilk düzenleme 1869 yılında Almanya'da daha sonra 1879 yılında Fransa'da olmuştur. Bu düzenlemeleri 1893 yılında Hollanda'da, 1909 yılında Hindistan'da, 1941 yılında İsviçre'de, 1945 yılında Arjantin'de, 1946 yılında Brezilya ve Meksika'da, 1955 yılında ise İtalya ve Yunanistan'da yapılan düzenlemeler izlemiştir. Bu düzenlemelerle bağımsız denetim yasal bir meslek olarak uygulanmaya başlanmıştır (Beyazıtılı, 1991: 53). Bağımsız denetimin tarihsel gelişimini beş farklı dönemde ele almak mümkündür;

1844 Öncesi Dönem:

Denetimin tarih öncesi dönemdeki varlığı ve gelişimi hakkında pek fazla bilgi ve doküman olmamasına karşın, denetim kavramı antikçağda Çin, Mısır ve Yunan uygarlıklarında kontrol aktiviteleri şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Lee,1986). Benzer denetleme aktiviteleri Birinci Henry döneminde Birleşik Krallık'ta da görülmektedir. Bu dönemde kurulan Maliye Bakanlığı'nın asıl amacı devletin gelir ve gider işlemlerinin düzgün biçimde hesaplanmasını sağlamak ve dolandırıcılıklara engel olmaktır. Bilanço denetimi yapılırken sına ve örneklendirme kavramları denetim sürecine dâhil değildir. Bu dönemde finansal denetimin amacı, mali sorumlulukları olan kişilerin dürüstlüğünü belirlemek üzere tasarlanmıştır (Çömlekçi ve Erdoğan, 1996: 11).

1844-1920 Dönemi:

Bu dönemde, Birleşik Krallık'ta finansal denetim mesleği ile ilgili önemli gelişmeler yaşanmıştır. Sanayi devrimi ile birlikte geniş ölçekli işletmelerde kurumsal yapıların önemi daha da artmıştır. Bu dönemde büyük fabrikalar ve makineye dayalı üretim tesisleri kurulmuştur. Bu büyük çaplı sermaye harcamalarını finanse edebilmek için büyük miktarlarda sermayeye ihtiyaç duyulmuştur. Ancak, bu dönemde hisse senedi piyasasının kontrolsüz ve büyük oranda spekülasyonlu oluşu, finansal başarısızlık oranını çok yükseltmiş ve mali yükümlülüklerin sınırlanmamasına sebep olmuştur. Dolayısıyla, yaşanan finansal sorunlar nedeniyle piyasa katılımcılarının şirketlerle ilgili güvenilir bilgi talepleri ve piyasada güvenin tesisi amacıyla bağımsız bir denetim mekanizmasına ihtiyaç duyulmuştur. Böylece denetim mesleğinin ortaya çıkma zamanı gelmiştir. Bu süreçte Birleşik Krallık'ta meydana gelen ekonomik ve sosyal gelişmeler sonucunda 1844'te Anonim Şirketler Yasası kabul edilmiştir. Anonim Şirketler Yasası, "yöneticilerin, şirketlerin muhasebe defterlerini dengede tutarak eksiksiz ve dürüst bir bilanço hazırlamaktan sorumlu olduklarını" ortaya koymuştur. Birleşik Krallık'ta demiryolu şirketlerinin denetimi için 1845'te ilk bağımsız denetim şirketi kurulmuştur. Ancak 1862'de çıkartılan Şirketler Yasasında belirtilen bilançonun hissedarlara yıllık olarak sunulması ve yasal denetim ancak 1900 yılında zorunlu hale gelmiştir (Porter vd. 2003: 142).

Özetle, 1840-1920 arası dönem finansal denetçilerin rolünün genel olarak hilelerin saptanması ve şirketlerin borç ödeme gücünün düzgün biçimde ortaya konulmasıdır. Yani bir anlamda belge denetimi yapılmaktadır. Bu kapsamda muhasebe kayıtları ve işlemlerinin detaylı kontrolü yapılmakta, hesaplar ve bilanço arasındaki maddi tutarlılık araştırılmakta, işletme dışı deliller ve varlıkların fiziksel gözlemi de daha azda olsa dikkate alınmaktadır.

1920- 1960 Dönemi:

1920- 1960 periyodunda Amerikan ekonomisinin büyümesi, finansal denetimin gelişiminin Birleşik Krallık'tan Amerika Birleşik Devletleri'ne kaymasına sebep olmuştur. 1929'da Wall Street'in çöküşü ve ardından gelen ekonomik kriz sonrasındaki toparlanma yıllarında ticari kuruluşlara olan yatırımlar hızla artmış, şirketler büyüdükçe mülkiyet ve yönetim fonksiyonları arasındaki ayrım daha da belirgin hale gelmiştir. Piyasa katılımcılarının şirketlerin finansal durum ve

performanslarının doğru ve adil bir biçimde yansıtıldığına ikna edilebilmesi amacıyla Montgomery'nin Finansal Denetim metinleri yayımlanmıştır. Bu metine göre, finansal denetimin tesadüfî ancak yine de önemsiz olmayan hilelerin belirlenmesi şeklinde ifade edilmektedir. Dolayısı ile denetim fonksiyonlarının odak noktasının hile ve hataları bulmak ve önlemekten şirketlerin dürüstlük ve adilliklerini belirlemeye kaymasının bu döneme denk geldiğine şahitlik edilmiştir. Önemlilik kavramı ve örnekleme teknikleri bu dönemde finansal denetimlerde kullanılmaya başlamıştır. Yönetim tarafından hazırlanan finansal tablolara kredi verme güvenilirliği, denetimin amacı olarak hile ile hata belirleme önemini kaybetmiş ve vurgu giderek kar ve zarar tablosuna kaymıştır (Porter vd. 2003: 143).

1960- 1990 Dönemi:

Teknolojik gelişmeler, şirketlerin büyümesi ve işlemlerin karmaşık hale gelmesi bu döneme damgasını vuran önemli hususlardır. Denetçiler 1970'lerde, finansal bilgilerin güvenilirliğini arttırmada ve etkin sermaye piyasası operasyonlarını daha ileri noktalara taşımada önemli rol oynamışlardır. Benzer bir ifadeyle, denetçilerin görevleri arasında finansal bildirimlerin doğruluğunu onaylamak ve finansal bildirimlerin dürüstçe yapılmasını sağlamak da bulunmaktadır. Bu dönemin başlarında defterlerdeki işlemleri kontrolden sisteme güvenmeye doğru bir perspektif kayması olduğu görülmektedir. 1980 yılı başlarında denetçilerin yaklaşımlarında bir İç kontrol sistemi değerlendirmesinin pahalı bir süreç olduğu ortaya çıkınca yeniden düzenlemeye gidilerek analitik prosedürlerden daha fazla yararlanılmaya başlanmıştır. Risk bazlı denetleme sürecine geçiş ile birlikte denetçilerin, müşterileri şirketleri, bu şirketlerin kilit personellerini, şirket ilkelerini ve sektörleri en ince ayrıntısına kadar anlama yeteneğini kazanmalarını gerektirmiştir (Porter vd. 2003: 145).

1990'dan Günümüze:

Denetim süreci, 1990'lardan günümüze, dünya ekonomisindeki büyümenin bir sonucu olarak hızlı değişikliklere tanıklık etmiştir. Günümüzde denetim kavramı denetlenen şirketlerin iş riski perspektifi üzerine kurulmuş olan yeni bir yaklaşıma dönüşmüştür. 1990'lı yılların başından itibaren denetim kavramı, hilelerin tespiti, bildirilmesi, denetlenenin, işletme yönetimi konularında toplumun ve otoritelerin yükselen endişesine göre hareket etmesi konusundaki şüphelerini değerlendirip açıkça rapor etmede gitgide artan bir sorumluluğu ifade etmeye başlamıştır (Porter

vd. 2003: 146). Günümüzde halen, denetimin temel amaçlarının başında, yönetim tarafından yıllık raporda sunulan finansal ve finansal olmayan bilgilerin güvenilirliğini sağlamak ile birlikte işletmelere danışmanlık hizmeti sunmaktır. Şaşırtıcı şekilde, 2000’li yılların başına kadar büyük denetim şirketlerinde danışmanlık gelirleri denetim gelirlerinin üzerine çıkmıştır. Bu durum sonucunda; düzenleyici kurumlar ve yatırımcılar, danışmanlık gelirine bağımlı olan denetim firmalarının bağımsızlığından şüphe duymaya başlamışlardır. Sunbeam, Waste Management, Xerox, Adelphia, Enron ve WorldCom gibi halka açık şirketlerdeki bir dizi finansal skandal sonrası denetimlerin kalitesi inceleme altına alınmıştır. Bu dev şirketlerin batması denetçilerin çalışmalarına duyulan güveni zedelemiş ve bir güven krizine yol açmıştır (Boynton, 2006: 14). Böylece denetçinin bağımsızlığının güçlendirilmesinin denetim kalitesinin iyileştirilmesi açısından ne denli önemli olduğu anlaşılmıştır.

Bağımsız denetimin tarihsel sürecine genel bir bakış yapacak olursak; Bağımsız denetim sanayi devrimi öncesinde de resmi olarak kabul edilmiş bir meslek olmamasına rağmen çeşitli şekillerde uygulanmıştır. Bu dönemde bağımsız denetimin amacı hata ve hilelerin önlenmesi ve işletme sahiplerinin yanlış bilgiler verilerek zarara uğratılmasının önlenmesiydi. Sanayi devrimi sonucunda büyük işletmelerin ortaya çıkması ile birlikte işletme yöneticiliği ve işletme sahipliği kavramları birbirinden ayırmıştır. Bağımsız denetimin amacında köklü değişim 1900–1930 yılları arasında işletmelerin finansal durumlarıyla ilgilenen kesimlerin çoğalmasıyla olmuştur. Bu dönemde amaç artık hata ve hilelerin ortaya çıkarılması değil; finansal tabloların doğruyu yansıtıp yansıtmadığının onaylanmasıdır. Amaçtaki bu değişim yöntemde de değişime neden olmuş ve artık örnekleme yoluyla denetime geçilmiştir. Örnekleme yoluyla denetim yapılmaya başlanması ile birlikte işletmelerin iç kontrol yapılarının güvenilirliği de sorgulanmaya başlanmıştır. Özellikle 1950’lerden sonra örnekleme yoluyla denetimin oldukça gelişmesi iç kontrol yapısının incelenmesini ve değerlendirilmesini bir ön şart haline getirmiştir. 1980’li yıllardan itibaren ise yaşanan teknolojik gelişmeler sonucunda işletmeler bilgi teknolojilerine bağımlı hale gelmiştir. (Güredin, 1999: 9).

2.4. Bağımsız Denetimin İşlevleri

Sermaye piyasaları güvene dayalı piyasalardır. Halkın ekonomik kalkınmaya etkin bir şekilde katılması da güven ortamının sağlanmış olması ile mümkün olur. Açıklanan bilgilerin güvenilir olup olmadığının araştırılmasında başvurulan genel bir yöntem, bu bilgilerin bağımsız bir kişi tarafından denetlenerek doğrulanmasıdır. Bütünlüğü, doğruluğu ve tarafsızlığı denetlenmiş bilgi artık, karar alıcı ve yatırımcı için güvenilir kabul edilir. Bağımsız denetimden geçmiş finansal tablolar, raporlar işletmenin müşterilerine, özellikle bir işletmeyi satın almak isteyen ya da işletmeye yatırım yapacak yatırımcılara işletmenin faaliyetlerinin verimliliği, karlılığı ve finansal yapısı hakkında doğru ve güvenilir bilgiler sunar. Böylece karar alıcıları işletmeden kaynaklanacak risklere karşı korur (Güredin, 2000: 15).

Sermaye piyasasındaki işlemlerin düzenlenmesinde temel amaç yatırımcının korunmasıdır. Bu amaca ulaşmak üzere yapılan düzenlemelerde yatırımcının korunması amacının, maliyet yaratmaksızın gerçekleştirilmesi hedeflenmekte ve yeterli bilgiye dayalı yatırım kararlarında bile bir risk üstlenildiği kabul edilmektedir (Bayram, 2002: 6).

Yeterli bilgiye ulaşmanın amacı risklerin ortadan kaldırılması değil, yatırımcıların riskler konusunda bilgilendirilmesidir. Sermaye piyasalarında risklerin ortadan kalkması mümkün değildir. Ancak etkin piyasa kuramında olduğu gibi yatırımcılara riskler konusunda somut bilgiler açıklanabilir (Bayram, 2002: 7).

2.5. Bağımsız Denetimin Sağladığı Yararlar

Bağımsız denetim Genel Kabul Görmüş Denetim Standartlarına uyularak aşağıdaki uluslararası normlara göre yapılır. Denetim faaliyetinin esası, denetlenen işletmenin finansal tabloları hakkında güvenilir bir görüş sahibi olmaktan ibarettir. Finansal tablolara dayanarak işletme ile ilgili kişiler işletme hakkında kararlar alırlar. Bağımsız denetimin sağladığı yararlar işletme yönetimi, işletmenin ortakları, ekonomi, sermaye piyasası, vergi gelirleri gibi unsurlar açısından değerlendirilebilir.

Denetlenen İşletmeye Sağladığı Yararlar:

Bağımsız denetimin işletmeye sağladığı yararlar üç başlık altında açıklanabilir (Erdoğan, 2002: 61):

- Üstlerin astların faaliyetlerini değerlendirme imkânı elde ettikleri gibi astların da üstlerin planları ve beklentiler ile ilgili bilgi edinmelerini sağlayan haberleşme,
- Astların üstler tarafından, işletme içi ve işletmeler arası mukayeseler vasıtasıyla uyguladıkları değerlendirme,
- Astların işletme faaliyetlerini verimli şekilde yürütmek için özendirilmesi, yani motivasyon.

Denetçinin raporlarına dayanarak işletme yönetimi işletme faaliyeti ile ilgili daha doğru daha sağlıklı karar verebilme imkanı sağlar. Denetçinin görüşü tarafsız ve dürüst, tasdik ettiği finansal tablolar ise güvenilir ve şeffaf olur. Denetim sonucunda işletme yöneticisi işletmede olan yolsuzlukları, eksiklikleri ve yanlışlıkları öğrenmiş olur.

Denetlenen İşletme Ortaklarına Sağladığı Yararlar:

Bağımsız denetim yapılmış işletmede ortakların hakları daha iyi korunmuş olur. Çünkü denetim faaliyeti tarafsız kişilerce gerçekleşir ve tarafsızca raporlanır. İşletmeyle ilgili her türlü yanlışlık, eksiklik açıkça ortaya çıkar.

Bağımsız Denetimin Ekonomiye Sağladığı Yararlar:

Bağımsız denetimin ekonomiye sağladığı yararları üç başlık altında sıralanabilir:

- Sermaye piyasasının gelişimine sağladığı yararlar,
- Vergi gelirlerinin artırılmasına sağlanan yararlar,
- Bilgi üretimi ve planlama açısından sağlanan yararlar.

Sermaye Piyasasının Gelişimine Sağladığı Yararlar:

Sermaye Piyasası; işletmelerin uzun vadeli veya devamlı fon ihtiyaçlarının giderilmesi araçlarını oluşturan menkul kıymetlerin arz ve taleplerinin karşılaştığı ve bu arz ve taleplerin karşılaşmasını sağlayan kurumları içeren piyasa olarak tanımlanabilmektedir. Piyasada fon arz eden yatırımcılar gerçek ve tüzel kişiliğe

sahip olup, genellikle kişisel tasarrufları, işletme tasarrufları ve finansal kurumlardır. Fon talep edenler ise işletme kişiler, şirketler ve finansal kurumlardır. Fon arz edenler kendilerine gelir sağlamaktadırlar. Fon talep edenler ise, kendilerine gereken fon sağlamış olurlar. Küçük tasarruflar büyük tasarruflara dönüşmekte bu da sermaye piyasasının ülke ekonomisindeki önemini ortaya koymaktadır. Ekonominin büyümesi ve gelişmesini etkileyen faktörlerden biri de etkili ve güvenilir bir Sermaye Piyasasının kurulmasıdır. Sermaye piyasasının güvenilirliğinin sağlanması bağımsız denetim uygulamaları ile gerçekleştirilir.

Vergi Gelirlerinin Artırılmasına Sağladığı Yararlar:

Kurumlar vergisi, işletmelerin beyanına göre toplanmaktadır. Beyanların doğruluğunun ve dürüstlüğünün araştırılması ve incelenmesi gerekmektedir. Bu nedenle de işletmeler bağımsız denetime tabi tutulur. Bağımsız denetim vergi kaçaklığının önlenmesinde önemli bir unsurdur. Bağımsız denetim finansal tabloların güvenilirliğini artırıyor ve vergilerin toplanmasında ekonomiye büyük yarar sağlamaktadır.

Bilgi Üretimi ve Planlama Açısından Sağladığı Yararlar:

Ekonomik gelişmeler, sınırlı olan kaynakların mantıklı planlanmasına ve verimli yatırımlara yönelmesine dayanmaktadır. Bu kararların alınması için güvenilir bilgilere ihtiyaç duyulur. Bilgilerin güvenilirliği ise bağımsız denetim uygulamaları ile sağlanabilmektedir. Denetlenmiş verilere dayanarak yapılan planlama kamu gelir ve harcamalarında, kredi politikalarında ve genel ekonomik politikalarda daha verimli sonuçların elde olunmasında temel olacaktır (Tarmur, 1997: 12).

Aracılık Teorisi:

İşletmeye özgü faktörlerden bağımsız dış denetim ile işletmelerin açıkladığı bilgiler düzeyi arasındaki ilişkiyi açıklayan en yaygın teori aracılık teorisidir. Bu teoriye göre işletmeyle ilgili taraflar arasında bilgi akışını temin eden bir ilişki vardır. Aracılık ilişkisi işletme sahiplerinin işlerini kendi hesabına yürütmeleri için aracı olan birey ile yaptıkları sözleşme olarak tanımlanmaktadır. Aracılık ilişkisinde sözleşmeyi düzenleyen kişilerden her biri kendi çıkarlarını korur ve çoğu zaman bu kişilerin çıkarları çatışır, bu zaman işletme sahibi ile yöneticinin farklı kişiler olduğu için “aracılık maliyeti” meydana gelir. Bu maliyetin oluşmasına sebep ise, işletme

sahiplerinin yöneticileri kontrol etme isteğidir ve bu maliyet sonunda yöneticilere yansıtılır. Aracılık teorisinden anlaşılan diğer bir varsayım ise, işletme sahiplerinin aracılık maliyetini minimize ederek kendi ekonomik faydalarını maksimize etmeleridir. Finansal tablolarda açıklanan bilgi düzeyi arttıkça denetim maliyetleri düşecektir ve bu yöntemi uygulayarak işletmeler hem maliyetlerini düşürür hem de işletme ortaklarına doğru bilgiler açıklar. Diğer taraftan da işletme yöneticilerinin sunduğu raporların kalitesi artmış olur (Fama ve Jensen, 1983).

İlişki Teorisi:

Bağımsız dış denetimin işletmelerce halka açıklanan bilgi düzeyi arasındaki ilişkiyi açıklayan diğer teori İlişki teorisidir. Bu teori işletme yöneticilerinin o işletmenin davranış ve performansını etkileyeceği görüşüne dayanıyor. Teoriye göre bağımsız denetçiler denetlediği raporların aynı zamanda içeriğini de etkileyebiliyorlar. Eğer denetçiler denetledikleri işletme raporlarının kalitesine güveniyorlarsa, denetledikleri raporlarda yer alan bilgilerin daha doğru ve güvenilir olmasını firmalardan isteyebilirler.

2.6. Bağımsız Denetim Standartları

Bağımsız denetim standartları sonuçlarının doğru ve güvenilir olabilmesi için denetim çalışmalarının belli bir kalitede ve seviyede yürütülmesi gerekmektedir. Belirli bir nitelik taşımayan denetim çalışması ve bunun sonucunda hazırlanan denetim raporları herhangi bir yarar sağlamamaktadır. Dolayısıyla, denetim sonuçlarından yararlanacak olan karar vericilerin yanılgısına ve denetçilerin sorumlu duruma düşmesine neden olmaktadır (Gürbüz, 1995: 22).

Denetim faaliyetinin kalitesini güvence altına almak ve bilgi kullanıcılarının beyan edilen denetçi görüşüne güven duymasını sağlamak için bağımsız denetçilerin dikkat etmesi gereken asgari ilkeler ve davranış kuralları bulunmaktadır. Denetim çalışmalarında asgari bir kalite düzeyine ulaşılabilmesi için, denetçilerin denetim faaliyetlerini, bu ilke ve kurallara uygun olarak sürdürmeleri gerekmektedir. Denetim standartları olarak adlandırılan bu ilke ve kurallar, denetim raporuna dayanarak karar alacak işletme yönetimini ve ilgili kişileri korumanın yanında, meslek mensuplarının mesleki saygınlığını ve çıkarlarını korumanın da etkin bir aracı olmaktadır. Herhangi

bir konuda standarttan söz edildiğinde, bir konuda olması gerekenler ya da yapılanların amaca uygunluğunun ölçülmesini sağlamak üzere belirlenmiş olan ilke ve kurallar anlaşılmaktadır. Bu kurallar denetim uygulamalarının ne şekilde gerçekleştirilmesi gerektiğini açıklamaktadır (Çömlekçi vd. 2004: 17).

Denetim standartları, denetim çalışmalarının uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi açısından denetçiler için bir rehber niteliği taşımaktadır. Denetimden geçirilmiş bilgi, ilgili kişilerin alacakları kararlara ışık tutacağından, denetim çalışmalarının doğruluğu, bağımsızlığı ve güvenilir bilgi sağlama yönündeki kalitesi büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, uygun ve kaliteli denetim çalışmaları gerçekleştirebilmek için mesleğe ilişkin ilke ve standartların ilgili otoriteler tarafından oluşturulması gerekmektedir (Karakaş, 2008: 13).

Denetim standartları, denetim sürecinin standartlarını belirlemekte ve denetim kalite güvencesi verecek kuralları içermektedir. Bu bakımdan denetim standartları, denetçiye mesleki sorumluluğunu yerine getirmesinde yardımcı olurken, denetim çalışmaları sırasında da ışık tutmaktadır. Yapılan denetimin kurallara uygun ve geçerli olduğunun kabul edilerek sonuçlarının güvenilirliğinden bahsedilebilmesi için, denetçinin bu ilkelere her zaman uyması gerekmektedir (Çömlekçi vd. 2004: 19).

2.6.1. Genel Standartlar

1941 yılında ABD'deki Menkul Kıymetler Komisyonu, Muhasebe Dizisi 21 numaralı; denetçinin finansal tablolarda yaptığı incelemenin genel kabul görmüş denetim standartlarına uygun olarak gerçekleştirildiğini denetim raporunda belirtmesi gereğine dair duyuruyu yayımlamıştır. Ancak o zaman böyle yazılı standartlar yoktur. Sonuç olarak, Amerikan Sertifikalı Muhasebeciler Enstitüsü (American Institute of Certified Public Accountant – AICPA) Denetim Usulleri Komitesi, “Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları: Anlamı ve kapsamı” başlıklı bir kitapçık yayımlamıştır. Yayımlanan standartların sayısı dokuzdur ve her kategoride üç standart içeren üç kategoriye ayrılmıştır. Onuncu standart, orijinal standartlar grubuna daha sonra ilave edilmiştir. 1973 yılında Denetim Usulleri Komitesi adını

Denetim Standartları Yürütme Komitesi olarak değiştirdi. Denetim Standartları Yürütme Komitesi, Denetim Standartları Bildirisini (Statements on Auditing Standards – SAS) yayımlamıştır. Denetim Standartları Yürütme Komitesi, 1978 yılında Denetim Standartları Kurulu ile değiştirilmiştir (Auditing Standards Board - ASB). Denetim Standartları Kurulunun temel bildirileri, Denetim Standartları Bildirisi olarak kalmıştır (Taylar ve Glezen, 1994: 25). SAS, on adet Genel Kabul Görmüş Denetim Standardının yorumu olarak görülebilir.

Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları (GKGDS)'nin ilk grubunu oluşturan genel standartlar, denetçilerin kişisel özellikleri, davranışları, mesleki eğitim ve bilgi düzeyleriyle ilgili olması gereken esasları içermekte olup, bağımsızlık, mesleki eğitim ve yeterlilik ile mesleki özen kriterlerinden oluşmaktadır (Çömlekçi vd. 2004: 20).

Bağımsızlık Standardı:

Kendine güvenme ve başkalarından kolayca etkilenmeme, tarafsızlık ve bütünlük içinde hareket edebilme olarak tanımlanabilen bağımsızlık, denetçinin olmazsa olmaz niteliklerinden ilkidir. Görevleri ile ilgili her konuda çıkar çatışmalarından uzak kalarak, bağımsızlıklarını koruması gereken, denetlediği işletmenin sahibi ve yöneticilerinin etkisi ve baskısı altında kalmaksızın hem gerçekte hem de görünüşte bağımsız davranan ve denetim sonunda ulaştıkları görüşü kamuyu aydınlatma amacıyla açıklayan meslek mensupları, bu özelliklerini üstlendikleri kamusal nitelikli görevden almaktadır (Güler, 2006: 77).

Bağımsızlık standardı; denetçinin dürüst, tarafsız ve ilkeli davranışlar içinde denetim çalışması yapmasını gerektirir. İşletmeler, işletme ilgililerine finansal tablolar aracılığıyla doğru ve güvenilir bilgi sunduklarını doğrulatmak amacıyla denetçinin yaptığı hizmeti belli bir ücret karşılığında kiralarlar. Bu nedenle, denetimi yapan denetçi aynı anda iki tarafa birden yani işletme ve işletme ilgililerine hizmette bulunur. Bu yönüyle, taraflar arasında zarar oluşmaması için çıkar birliğinin korunması anlamında denetçi, her konuda tarafsız ve meslek etiğinin ilkelerine göre davranmalıdır. Bu özellikler denetimin her aşamasında ve özellikle denetim raporunun hazırlanmasında gösterilmesi zorunludur (Gücenme, 2004: 6).

Bağımsızlık ile ilgili olarak durum ve uygulamaları seçmede, ahlak gerekleri anlamında ele alınacak aşağıdaki faktörlere eşit ağırlıkta önem verilmeli ve uygulanmalıdır (Gücenme, 2004: 8).

- Denetçi, bağımsızlığını bozabilecek olaylarla yani kendisine baskı yapılmasının mümkün olduğu durumlarla karşılaşabilir.
- Önyargı, eğilim veya bağımsızlığı aşan farklı etkileşimlere izin verilmemelidir.
- Denetçiler, mesleki kararlarına etki edebileceğini düşündürecek hediyeleri ret etmeli, kendi meslek itibarlarını küçük düşürücü şartları engel olmalıdır.

Bağımsızlık standardının ne denli önemli olduğu, Enron, Worldcom INC, Texaco INC, Financial Corp of America ve M Corp gibi büyük firmalarda yaşanan denetim skandalları ve Türkiye’de 2001 krizinde önemli bankalarda yaşanan iflaslarla daha iyi anlaşılmıştır.

Mesleki Eğitim ve Deneyim:

Denetim faaliyetini gerçekleştiren kişi veya kişiler yeterli mesleki bilgi ve deneyime sahip olmalıdır. Bu süreç lisans eğitimiyle başlamaktadır. Bu eğitimde denetçi muhasebe ve denetim anlayışını kazanacağı bir eğitim süreci geçirmektedir. Bunun sonrasında deneyim kazanma aşamasına geçilmektedir. Bu aşama denetim yardımcılığı yapma ve gerekli sınavları verme şeklindedir. Fakat deneyim aşaması bununla bitmemektedir. Denetçi ayrıca sürekli olarak meslekteki değişimleri takip etmeli ve bunları uygulamalıdır. Ülkemizde ve dünyada denetim her geçen gün gelişim kat etmektedir. Denetçilerden beklenen de bu gelişmeleri yakından takip edip sindirerek çalışmalarında uygulamasıdır (Bozkurt, 2006: 30).

Mesleki Dikkat ve Özen Standardı:

Bu standarda göre, denetçi yapacağı denetim faaliyetini gerektiği biçimlerde planlamak, yeterli miktarda güvenilir kanıt elde ederek analiz etmek, düzenli çalışma kaynakları hazırlamak, finansal tabloların tespiti ile ilgili gerçek bir yargıya varmak ve görüşünü dikkatli ve özenli bir şekilde düzenleyeceği denetim raporunda belirtmek mecburiyetindedir. Bu standart, bir denetçinin her ayrıntıya vereceği önemi, göstereceği dikkat ve özeni her aşamada uygulamasını ister. Bu nedenle, denetçi görevini istekli, azimli ve severek yapması, karşılaşabileceği olağandışı

durumlara karşı her an dikkatli olması gerekir. Mesleki dikkat ve özenin gösterilmesi bir denetçinin tüm denetim standartlarına uyması ile sağlanabilir (Haftacı, 2014: 13).

2.6.2. Çalışma Alanı Standardı

Çalışma alanı standartları, denetim kapsamının ve denetim işlemlerinin belirlenmesinden, denetim sonucu elde edilen bulgularının raporlanmasına kadar geçen süre içerisindeki uygulamanın ne şekilde olması gerektiğini belirleyen kurallar olup, denetimin planlanması ve gözetim, iç kontrol sisteminin incelenmesi ile yeterli sayı ve kalitede kanıt toplama standartlarından oluşmaktadır. Bu standartlar, denetimin kapsamının belirlenmesinde ve denetim sonucunda güvenilir bir denetim görüşüne ulaşmak için kanıt toplanmasında, denetçiye yol gösterici niteliktedir (Çömlekçi vd. 2004: 21).

Denetim Planlaması ve Gözetimi:

Bu standart işin iyi bir şekilde planlanması, varsa yardımcılarının da iyi bir şekilde gözetilmesi gerektiğini ortaya koyar. Denetçinin iyi bir denetim planı hazırlayabilmesi için işletme ve işletmenin faaliyet gösterdiği iş kolu hakkında yeterli miktarda bilgi toplaması gerekir. Bu yüzden, işletmenin örgüt yapısı, kuruluş yeri, ürettiği mal ve hizmetlerin özellik ve nitelikleri, finansal durumu gibi daha birçok konuda bilgi toplama ihtiyacı içindedir. Elde ettiği bilgiler ışığında, onların yeterlilik derecesine bağlı olarak genel kabul görmüş denetim standartlarının istediği kalitede bir denetim planı hazırlayabilir (Tuan, 2008: 87).

İç Kontrol Sisteminin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi:

Bu standart denetimin test büyüklüğünün belirlenmesi için denetlenecek işletmenin iç kontrol sisteminin güvenilirliğinin incelenmesi ve değerlendirilmesini şart koşar (Selimoğlu ve Diğerleri, 2009: 15).

İç kontrollerin etkinliği, denetimin yapısını, zamanlamasını ve kapsamını doğrudan etkiler. Denetçi denetlediği işletmenin iç kontrollerinin etkinliğini dikkatle incelemelidir. Planlama aşamasında iç kontrolün zayıf olduğu görülen noktalara

ağırlık vermesi normaldir. Denetim sırasında ortaya çıkan iç kontrol zayıflıklarına göre denetim programında değişiklik yapılması gerekebilir (Altıntaş, 2011: 28).

Yeterli Sayıda Kanıt Toplama:

Bu standart denetlenen finansal tablolar hakkında görüş oluşturabilmek için yeterli ve güvenilir kanıt toplanması gerektiğini belirtmektedir. Güvenilirlik kanıtın türüyle ilgiliyken, yeterlilik miktarıyla ilgilidir (Selimoğlu ve Diğerleri, 2009: 16).

Denetçi kuruluşun iç kontrol yapısının etkinliği, denetlenen olayın nitelikleri ve denetlenen kuruluşun durumuna göre denetim kanıtlarının miktarını belirleyecektir (Demirel, 2007: 25).

AICPA tarafından yayınlanan SAS standarda göre örnekleme, denetim prosedürlerinin ana kütlelerin tamamına değil, ana kütlelerden seçilen birimlere uygulanması ve ulaşılan sonucun ana kütlelerin tamamına genelleştirilmesi olarak tanımlanmıştır.

Denetim kanıtlarının miktarı kadar kanıtların güvenilir olması da önemlidir. Denetim kanıtının güvenilirliğini etkileyen etmenler şöyle sıralanabilir (Tuan, 2008: 89).

- Kanıtın geçerliliği,
- Kanıtın objektifliği,
- Kanıtın zamanlılığı,
- Kanıtın sürekliliği.

2.6.3. Raporlama Standartları

Raporlama standartları denetim raporlarının içeriği konusunda bir çerçeve çizmektedir.

Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerine Uygunluk:

Bu standart yayınlanmış finansal tabloların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun olarak düzenlendiğinin raporda belirtilmesini istemektedir. Finansal tabloların sağlıklı hazırlanıp hazırlanmadığı konusunda GKGMİ anahtar görevi görür. Bu yüzden denetçiler finansal tabloların muhasebe ilkelerine uygunluğunu çok dikkatli incelemek zorundadır. İlkelerden sapmalar olduğu takdirde bunları

raporunda belirtecektir (Bozkurt, 2006: 31). Dolayısıyla finansal tabloların GKGMİ'ye uygun olarak düzenlenmesi zorunluluğu vardır. Bağımsız denetçiden beklenen finansal tabloların bu standartlara uygunluğunun belirlenmesi ve durumun raporda belirtilmesidir.

Devamlılık Özelliği:

Bu standarda göre denetimin yapıldığı dönemde bir önceki dönemle aynı muhasebe ilkelerine uyulup uyulmadığının denetim raporunda belirtilmesi gerekmektedir. Yani muhasebe ilkelerinin uygulanışı dönemler itibarıyla devamlılık göstermelidir (Selimoğlu ve Diğerleri, 2009: 17).

Devamlılık özelliği gereği dönemlere ait finansal tablolar karşılaştırılabilmektedir. Karşılaştırmanın yapılabilmesi için ilkelerin yıldan yıla değişmemiş olmaları gerekmektedir. Eğer denetçi bir farklılık tespit etmişse bunu raporunda belirtmek zorundadır (Demirel, 2007: 29).

Açıklayıcı Bilgiler:

Finansal tablolar işletme ilgililerine bilgi sağlamak amacıyla hizmet edecek biçimde düzenlenir. İlgililerin yeterli bir biçimde bilgilendirilmesini sağlamak amacıyla açıklayıcı bilgiler dipnotlar şeklinde tablolara eklenir. Denetçi bu açıklayıcı bilgilerin yeterli olup olmadığını araştırır. Gerekli bilgilere yeterli derecede yer verilmemişse bunu denetim raporunda belirtir (Tuan, 2008: 90).

Denetçi raporunda aksini belirtmediği sürece gerekli tüm bilgilerin işletme tarafından sağlandığı anlaşılmaktadır (Dönmez, 2008: 18).

Görüş Bildirme:

Denetçi incelemesini tamamladıktan sonra son aşama olarak görüşünü raporunda belirtmektedir. Denetçi görüşünü dört şekilde belirtebilmektedir. Bunlar olumlu görüş, olumsuz görüş, şartlı olumlu görüş ve görüş bildirmekten kaçınmadır. Denetçi seçtiği görüş ile birlikte nedenini de raporunda belirtmek zorundadır. Ayrıca bu standart denetçinin aldığı sorumluluğun derecesi ve yaptığı çalışmanın özelliklerinin de raporda belirtilmesini öngörmektedir (Bozkurt, 2006: 32).

2.7. Denetimde Kalite Kavramı

Önder (2011: 67)'e göre bağımsız denetimde kalite, finansal tabloların denetlenmesi sonucunda verilen görüşlerde, finansal tabloların denetlenmemiş olanları ile ilgili diğer tasdik hizmetlerinde ve diğer muhasebe hizmetlerinde profesyonel yeterlilik, etik ve teknik olarak profesyonel standartlara ulaşmayı içermektedir. Kısacası, bağımsız denetimde kalite, “standartlara uygunluk derecesi” olarak tanımlanabilir.

Denetim kalitesi, denetçinin hata ve hileleri ortaya çıkarmadaki yeteneği ile ilişkilendirilmektedir. Denetçinin finansal tablolardaki düzensizlikleri tespit etme yeteneği denetçinin teknik kapasitesine bağlı olmasına rağmen denetçinin finansal tablolardaki ihmalleri raporlama yeteneği denetçinin bağımsızlığına bağlıdır. Diğer bir ifadeyle, denetçinin bağımsızlığı ve yeteneği ne kadar yüksek olursa denetim hizmetinin kalitesi de o kadar yüksek olur. Bağımsız denetim şirketi hem denetim mesleğinin doğası hem de yaptığı hizmetin kalitesi gereği bir şirketin raporlanan bilgileri; sahip olunan borçları ve sahip olunan ekonomik değerleri ile şirketin ekonomik işlemlerini yansıtmak zorundadır. Aynı zamanda bağımsız denetçi denetlenen şirketin yönetimi tarafından hazırlanmış finansal tablolara kullanıcılar tarafından duyulan güveni geliştirmekle yükümlüdür. Kalite kontrol; bağımsız denetim hizmetinde denetim standartlarının tam olarak yerine getirilmesine yardımcı olan prosedürlerdir. Bağımsız denetimde kalite kontrol kavramını ve kalite kontrolle getirilen gereklilikleri KGK'nin yayımladığı Bağımsız Denetim Yönetmeliği çerçevesinde maddeler halinde belirlemekte yarar vardır (Sağlar ve Tuan, 2009: 355):

- Bağımsız Denetim Yönetmeliğinin 20. maddesine göre; bağımsız denetim şirketleri belirlenen kalite kontrol sistemine ilişkin politika ve süreçlerini yazılı olarak oluşturmakla yükümlüdür. Burada amaç, KGK düzenlemelerine uygun olarak denetimde gerekli kaliteyi sağlamak ve devam ettirmektir.
- KGK sürekli eğitime ilave olarak yönetmelik çerçevesinde bağımsız denetçilerin ve meslek mensuplarının eğitilmesi veya eğitim seviyelerinin yükseltilmesi konularında bağımsız denetimin kalitesinin artırılması amacıyla gerekli faaliyetleri yapar.
- Bağımsız denetim ücreti belirlenirken denetimin bağımsızlığını, tarafsızlığını ve kalitesini sağlayacak şekilde bir ücret belirlenmesi gerekmektedir.

- Denetim şirketleri ve bireysel olarak bağımsız denetim yapanlar kalite kontrol sistemine ilişkin her türlü belgeyi ekleriyle birlikte on yıl süreyle saklamalıdır.
- Kalite kavramı sisteminin tanıtımı ve bu sistemin etkin olarak çalıştığına dair denetim şirketi yönetiminin beyanı ve kalite güvence sistemi incelemesinin en son ne zaman yapıldığına dair bilgiler denetim şirketinin şeffaflık raporlarında yer almalıdır. Şeffaflık, şirketle ilgili çeşitli bilgilerin karşılaştırılabilir bir şekilde, zamanında ve eksiksiz olarak kamuya açıklanarak ilgili kullanıcıların bilgilendirilmesidir. Bu vasıta ile ortaklar, potansiyel yatırımcılar ve diğer ilgililerin şirkete duyduğu güven artmaktadır.

2.8. Denetçi ve Denetçi Türleri

Denetçi, gerekli mesleki bilgi ile deneyime sahip olup bağımsız davranabilen ve yüksek ahlaki nitelikleri taşıyan, denetim faaliyetlerinin yürütülmesini meslek edinmiş uzman kişidir. Tanımdan da anlaşılacağı üzere denetçide bulunması gereken özellikler; gerekli mesleki bilgi ve deneyime sahip olma, bağımsız davranabilme, denetçiliğin gerektirdiği ahlaki niteliklere sahip olma, denetim çalışmalarında gerekli özenle denetim faaliyetlerini sürdürme ve bu işi meslek edinme olarak sıralanabilir. Denetçi türleri genel olarak; iç denetçiler, kamu denetçileri ve bağımsız denetçiler olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Güredin, 2000: 16).

İç Denetçi:

İşletmenin faaliyetlerinin ve finansal hareketlerinin denetlenmesi amacıyla, yönetim tarafından seçilerek işletme bünyesinde çalıştırılan bireylere iç denetçi denir. İşletme veriminin artırılması, yeni politikalar üretilmesi, yönetime bilgi akışının sağlanması, işletme aktiflerinin korunması, bağımsız dış denetime yardımcı olunması, iç denetimin amacı ve iç denetçinin görevleri olarak tanımlanabilir (Ayboğa, 2004: 75).

Kamu Denetçileri:

Kamu denetçileri, kamu kurumlarında istihdam edilmiş olan ve denetimden sorumlu kişilerdir. Kamu denetçilerinin denetim faaliyetini gerçekleştirdiği işletme

ile denetimi yaptıran kuruluş kamu kuruluşu niteliğindedir. Kamu kuruluşlarının faaliyetlerinin kendi yasal düzenlemelere uygunluğunun denetimi kamu denetiminin amacı olarak ifade edilebilir. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurumu, Sayıştay, Devlet Denetleme Kurumu, Kamusal Denetleme Kurumları olarak faaliyet göstermektedir. Denetimin amacı, açık, şeffaf ve hesap verilebilir nitelik taşıması, kamusal denetim içinde geçerli olduğu ifade edilebilir. Sermaye piyasasında hisseleri alınıp satılan kamu işletmelerinin denetimi SPK tarafından yapılmaktadır.

Bağımsız Denetçiler:

KGK tarafından yetkilendirilmiş mesleki yeterliliğe sahip kişilerdir. Bağımsız denetçinin, denetim faaliyetini denetim standartlarına bağlı kalarak bağımsız, tarafsız, doğru ve güvenilir bilgi üretecek şekilde ifa etmesi beklenir. Bağımsız denetçi denetim faaliyetini unvanı gereği bireysel olarak yaparsa serbest meslek mensubu niteliği kazanır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİLE KAVRAMI VE HİLENİN ORTAYA ÇIKARILMASINDA BAĞIMSIZ DENETİMİN ROLÜ VE BAĞIMSIZ DENETÇİNİN SORUMLULUKLARI

3.1. Hile Kavramı

İngilizce hile anlamına gelen “Fraud” kelimesi Latince hasar, yanlış yapma, aldatma kavramları için kullanılan “Fraus” kelimesinden türemiştir. Uluslararası literatürde kullanılan “fraud” teriminin Türkçe karşılığı konusunda henüz bir birlik sağlanamamıştır. Türkiye’de yapılan akademik çalışmalarda, “Fraud” kelimesine karşılık olarak hile, yolsuzluk veya suiistimal kelimeleri kullanılmaktadır. Bu tez çalışmasında, İngilizce “fraud” kelimesi karşılığında hile terimi kullanılmaktadır.

Türk Dil Kurumu’nda “hile” kelimesinin iki tanımı vardır. Birincisi, “Birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen, dolap, oyun, desise, entrika”, ikincisi ise “Çıkar sağlamak için bir şeye değersiz bir şey katma”dır. Yolsuzluğun Türk Dil Kurumu’ndaki anlamı “yolsuz olma durumudur. Yine Türk Dil Kurumu’nda yolsuzluğun mecaz anlamı, “Bir görevi bir yetkiyi kötüye kullanma” şeklinde açıklanmıştır. Hile kelimesi “bir kişiyi kandırmak veya aldatmak için gerçekleştirilen kasıtlı davranış” için kullanılan genel bir ifadedir. Bu nedenle hilenin tek ve kapsayıcı bir tanımını yapmak oldukça güçtür. Bu kasti yanlış davranış çeşitli şekillerde tanımlanabilir (Bozkurt, 2000: 58).

İşletmelerde haksız kazanç sağlamayı amaçlayan hileli hareket biçimleri yaygın bir çeşitlilik içermektedir. Bir kişinin başka bir kişi üzerinden yarar sağlayacağı her türlü düzenleme hile kapsamına girer. Bunların bir kısmını, varlıkların haksız olarak edinimi, rüşvet alma, sahte belge ve raporlar düzenleme, zimmete para geçirme, hırsızlık, giderleri ve maliyeti şişirme, işletme varlıklarının haksız kullanımı oluşturmaktadır. Sağlanan bu haksız kazançlar, işletmenin parasını veya malını doğrudan elde etme şeklinde olabileceği gibi, ödüllendirme, ikramiye alma, güç sağlama gibi dolaylı yollarla da olabilmektedir (Bozkurt, 2000: 59).

Finansal tabloları kullananları yanıltmak amacıyla yapılan hile ve yolsuzluklar aşağıdaki gibi gerçekleştirilirler (Güredin, 2000: 18):

- Faaliyet sonuçlarını etkilemek amacıyla özellikle dönem sonuna yakın tarihlerde gerçek dışı yevmiye kayıtları yapmak,
- Tahakkuk eden kıymet hareketlerine ilişkin işlem ve olayları kayıt dışı bırakmak veya zamanından önce kaydetmek ya da gelecek dönemlerin başarısını etkilemek amacıyla ertelemek,
- Muhasebe tahminlerini uygun olmayan bir biçimde yaparak hesap bakiyelerini etkilemek,
- Finansal tablo kalemlerini etkileyebilecek bilgileri gizlemek veya açıklamamak ya da yanıltıcı bir biçimde açıklamak,
- Karmaşık işlemlere girilerek finansal durumu ve faaliyet sonuçlarını değiştirmeyi amaçlamak,
- Önemli ve olağandışı işlemlere ilişkin kayıtları değiştirmek.

İşletme üst yönetimi dışındaki çalışanlar tarafından yapılan hileler genellikle işletme kaynaklarını kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmak amacı ile yapılırken, işletme sahip ve yöneticileri tarafından yapılan hileler genellikle işletme ile ilgili üçüncü kişilere işletmenin finansal durumunu olduğundan daha iyi göstererek işletme hisselerine daha fazla talebin olmasını sağlamak, ya da işletmenin finansal durumunu olduğundan daha kötü göstererek işletmede hissesi bulunan kişilere daha az kâr payı ödemek ve devlete de daha az vergi vermek amacıyla yapılmaktadır.

ACFE'nin araştırmaları, bir işletmede çalışanların tümünün hile yapabilecek potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Bir insan doğuştan suça yatkın olabileceği gibi, bulunduğu coğrafyadan, içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik ortamdaki yetiştirilme şekline veya aldığı eğitimden dolayı da suça yönelebilmektedir (ACFE 2012). Donald R. Cressey (1966) hile üzerine yaptığı çalışmalar sonucunda kişileri hile yapmaya iten üç temel unsur olduğunu öne sürmüştür. Bunlar (Omar ve Din 2010, 607): Baskı (Motivasyon veya İsteklendirme), Fırsat ve Haklı Gösterme (Rasyonelleştirme).

Omar ve Din (2010, 607) yukarıda sözü edilen üç kavramın Donald R. Cressey'e ait olmakla birlikte Cressey'in çalışmalarında "Hile üçgeni" teriminin hiç

kullanılmadığını ifade etmektedirler. “Hile üçgeni”ni bir terim olarak ortaya atan kişi ACFE’nin kurucusu olan ve hile konusunda çok sayıda çalışmaları bulunan Joseph T. Wells’dir. Wells, Cressey’in hipotezinde yer alan üç unsuru geliştirerek genel bir alt yapı oluşturmuştur (Omar ve Din 2010, 607). Wells’in “Corporate Fraud Handbook: Prevention and Detection” adlı çalışmasında da bu konuda detaylı açıklamalar yer almaktadır.

Hile üçgeninde yer alan ve çalışmamız açısından da önem taşıyan bu unsurlar aşağıda örnekler yardımıyla açıklanmaktadır.

3.1.1. Hile Türleri

İşletmeler faaliyet gösterdikleri işlerinde çıkar sağlamak amacıyla muhasebede hile yöntemlerine başvururlar. Çoğunlukla rastlanan muhasebe hilelerini gruptandıracak olursak karşımıza yedi adet grup çıkacaktır.

- Kasti Hatalar,
- Kayıt Dışı İşlemler,
- Sahte Belge Düzenlenmesi ve Kullanılması,
- İşlemden Önce ve Sonra Kayıt,
- Uydurma Hesaplar,
- Bilanço Hileleri,
- Bilgisayar Hileleri,

Kasti Hata:

Bu hatalar, matematiksel hatalar, kayıt hataları, mükerrer kayıt, işlem nakil hataları ve bilanço düzenleme hatalarıdır. Hatalar bilerek ve isteyerek yapılıyorsa bu kasti hata olur. Bu tip hatalar hileyi doğurur (Karakoç, 1994: 20).

Kayıt Dışı İşlemler:

Muhasebe işleminde oluşan herhangi bir değişim oluşunda, muhasebe işlemini yapan kişinin elinde belge olması gereklidir. Bu nedenle;

- Bulunan tüm belgelerin muhasebe işleminde kullanılmış olması gerekir.
- Muhasebe işleminde yapılan her kaydın dayandığı belge veya belgeler olmalıdır,
- Yapılan tüm işlemler hesaplara uygun aktarılmalıdır.

Kayıt dışı işlemler şeklindeki hileler, bilinçli olarak belgelerin hesaplara işlenmemesi ya da belgesiz yapılmasını ötürü oluşmaktadır. Bu hiledeki amaç faaliyet gösterenler için vergisini az ödemektir. Bu amacı güderken, alışverişini gerçekleştirdiği karşı taraftan fatura almaması ya da vermemesi yahut faturaları kayıt etmemesi gibi yolları izler. Konuyla ilgili mevzuat olan Vergi Usul Kanunu'nun öngördüğü üzere vergi konusu olayın gerçekleşmesinden verginin ortadan kalkmasına kadar geçen sürede meydana gelen tüm vakaların ve finansal işlemlerin dayanak belgesi olması mecburidir. Söz konusu Kanunda dayanak olarak teşkil edecek ve işletmelerde sunulabilecek olan belgelerin hangileri olduğu ifade edilmiştir (Karakoç, 1994: 21).

İşletmeler Kanunda belirtilen dayanak belgesi niteliğindeki belgeleri eksiksiz olarak yerine getirmediğinde sorumluluğu altında oldukları vergiden kaçmak adına satış ve alış işlemlerine dair hile yaparak vergiden kaçabilmektedir (Unutkan, 1995: 24).

İşletmelerin satış işlemlerine esas yaptığı hileler, satılan ürüne karşılık alınan tutarın veya hizmet bedellerinin hepsini veya belli bir kısmını muhasebe kayıtlarına aktarmaksızın yani elden tahsil edilmesiyle yapılabilmektedir. Satış işlemlerinde yapılan hileler şu şekillerde gerçekleştirilebilmektedir (Uzay ve Tanç, 2004: 36):

- Satış hileleri arasında belirtilen ilk hile açık olmayan satışlardır. Muhasebe kayıtlarında asla yer almayan bu satışların resmiyette bir belgesi de olmaz. Bu nedenle bu tür hileli işlemlerin ortaya çıkarılması oldukça güçtür.

- Satış hilelerinden biri de satış işlemleri için düzenlenen faturada yer alan miktar veya tutarda oynama yaparak satışları muhasebe kayıtlarında olduğundan düşük veya yüksek göstermeye çalışmaktır.

Bu örneklere ek olarak satış işlemlerindeki hilelerden biri olan hayali ihracat işlemleri verilebilir. Bu işlemler gerçekte satın alınmayan mallar için toplanan faturalar esas alınarak hayali tutarlar üzerinden ihracat işlemi yapılmak suretiyle, devletten haksız bir şekilde vergi iadesi alınmasına ve yurt dışı satışların fazla gösterilmesi suretiyle şirketin finansal olarak başarılı gösterilmesine neden olmaktadır.

3.1.2. Hilenin Tarihçesi

Sanayi Devrimi öncesinden günümüze kadar muhasebe/finansal skandalları toplumu rahatsız etmektedir. Geçen yıllar boyunca tarihte bir çok skandal örneği meydana gelmiştir. Örneğin 1970’de yaşanan “Sermaye Fonu Skandalı”, bilgisayarların hile için kullanılmasından dolayı oldukça önemlidir. Burada hileyi yapanlar, özel seri numaralan ile gerçek olmayan sigorta poliçeleri yaratmışlardır.(Pearson ve Singleton, 2008, s. 546).

1980’li yılların başında tasarruf ve kredi skandalları yaşanmıştır. Bu skandalların sonucunda, Sponsorluk Kuruluşları Komitesi (Committee of Sponsoring Organizations- COSO) olarak bilinen, bu tip skandalları en aza indirmek için bazı öneriler geliştiren Hileli Finansal Raporlama Ulusal Komisyonu(National Commission on Fraudulent Financial Reporting) adıyla bir soruşturma komitesi kurulmuştur. COSO tarafından günümüzde çok önemli olan iç kontrol modeli literatüre kazandırılmıştır. Geliştirilen bu model denetim mesleğini oldukça etkilemiştir. Hileye sebep olan etkenin iç kontroldeki zayıflık olması ve bu modelin hileyi durdurmak için bir yol olarak görülmesi açısından önemlidir.

1987 yılında COSO tarafından yayınlanan Hileli Finansal Raporlamada Ulusal Komisyon Raporu 1987- 1997 yılları arasında birçok hile çalışmalarında kullanılmıştır. SEC bu çalışmayı hileli finansal raporlamanın kim, neden, nerede ve nasıl yapıldığıyla ilgili incelemiştir ve çalışmanın hileli finansal raporlamayı geniş bir şekilde analiz edebildiği görülmüştür. Amaç, Amerika’daki hile problemlerinin

şiddetini ve sıklığını rapordan gelen bilgiler ile azaltmaya yardım etmektir (Pearson ve Singleton, 2008: 546).

1990'lı yıllara gelindiğinde, işçilerin kendilerine verilen yetki ve görevleri çıkarları için kullanmaları hususunda geniş çaplı araştırmalar yapılmıştır. Araştırmalar neticesinde, çalışanların yarısının politika ve hilenin ilerleyebilmek için önemli iki unsur olduğunu belirtmişlerdir. Gerçekleştirilen hilelerin minimize edilebilmesi için iç denetim faaliyetlerinin etkin olarak uygulamaya konulduğu çalışmalar yine bu yıllarda gerçekleştirilmiştir (Pearson ve Singleton, 2008: 547).

2002 yılında Amerika'da muhasebe ve denetime etkisi olan şirket skandalları yaşanmıştır. Yaşanan hileler Enron ve Woldcom gibi dev şirketlerin yönetim kademelerinde meydana gelmiştir. Bu hileler sonucunda, 2002 yılının Temmuz ayında Sarbanes-Oxley Yasası yürürlüğe girmiştir. Ayrıca Halka Açık Şirketler Muhasebe Gözetim Kurulu (Public Company Accounting Oversight Board-PCAOB)'nun kurulmasına ihtiyaç duyulmuştur. Amerikan Sertifikalı Kamu Denetçileri Enstitüsü (American Institute of Certified Public Accountants-AICPA) tarafından SAS No. 99 Finansal Tablo Denetiminde Hilenin Dikkate Alınması” standardının kabul edilmesi de bu durumun bir diğer sonucudur (Özbirecikli, 2006: 10).

3.1.3. Hilenin Nedenleri

AICPA tarafından yayınlanan 99 numaralı denetim standardı ve BDS 240'ta işletmede gerçekleştirilen muhasebe hilelerine üç faktörün önemli etkisi olduğu belirtilmektedir. Bu unsurlar; özent/baskılar, fırsatlar ve davranış/bahanelerdir. Bu üç faktöre “Hile Üçgeni” adı verilmektedir. Bir işletmede bu unsurların mevcut olması, hilenin gerçekleştirilmesi için uygun ortam yaratmaktadır. (Kranacher, Riley ve Wells, 2011: 12).

Özenti/Baskılar:

Aşırı borçları olan, madde bağımlısı olan veya kumar düşkünlüğü olan çalışanlar finansal açıklarını kapatmak veya diğer kişisel ihtiyaçlarını karşılamak üzere hırsızlık yapabilirler (Güredin, 2000: 19). Ayrıca yüksek rekabet, müşteri taleplerindeki önemli azalmalar, işletmenin finansal başarısızlıkları gibi ekonomik tehlikeler veya yöneticilerin finansal beklentileri karşılaması konusunda yapılan

baskılar işletme yöneticilerinin hileli finansal raporlama yapmasına neden olabilmektedir. Yöneticiler yılsonu ikramiyelerini veya başarıya dayalı ücretlerini yükseltmek amacı ile de hileli finansal tablo gerçekleştirme eğilimi içerisinde olabilirler.

Fırsatlar:

Fırsat, çalışanlar tarafından işletme içerisinde hileleri gerçekleştirmek için müsait bir ortamın mevcut olduğunun hissedilmesidir. Etkin olmayan iç kontrol sistemi, işletme çalışanları için en büyük fırsattır. Personelin yetkileri dışındaki varlıklara, bilgilere ve bilgisayar sistemlerine erişimi, sadece hilelerin gerçekleştirilmesi için değil, aynı zamanda gerçekleştirilen hilelerin saklanması için de fırsatlar yaratır. Yönetim kurulunun kontrol mekanizmaları ve finansal raporlama süreçlerini gözetme konusundaki yetersizliği, üst düzey yönetimde yapılan sık değişiklikler gibi karmaşık ve düzensiz organizasyon yapısı hileli finansal raporlamaya fırsat tanıyabilir.

Meşrulaştırma/Bahaneler:

İşletme içerisinde veya çevresinde yaratılan yoğun baskılar dürüst ve yüksek ahlaki değerlere sahip kişilerin dahi hile yapmasında etkili olabilir. Bazı kişiler ise bilinçli ve kasıtlı olarak etik olmayan davranışlar gerçekleştirebilecek karaktere veya ahlaki değerlere sahip olabilirler. İşletme etik kurallarının etkin bir şekilde duyurulmaması, işletme yönetiminin işletme hisse senedi fiyatını yüksek tutma konusunda aşırı baskıları, işletme yönetiminin etik olmayan davranışlarda bulunması işletme çalışanlarının da yaptıkları yolsuzluklar için kendilerini haklı saymalarını ve bahane bulmalarını kolaylaştırır.

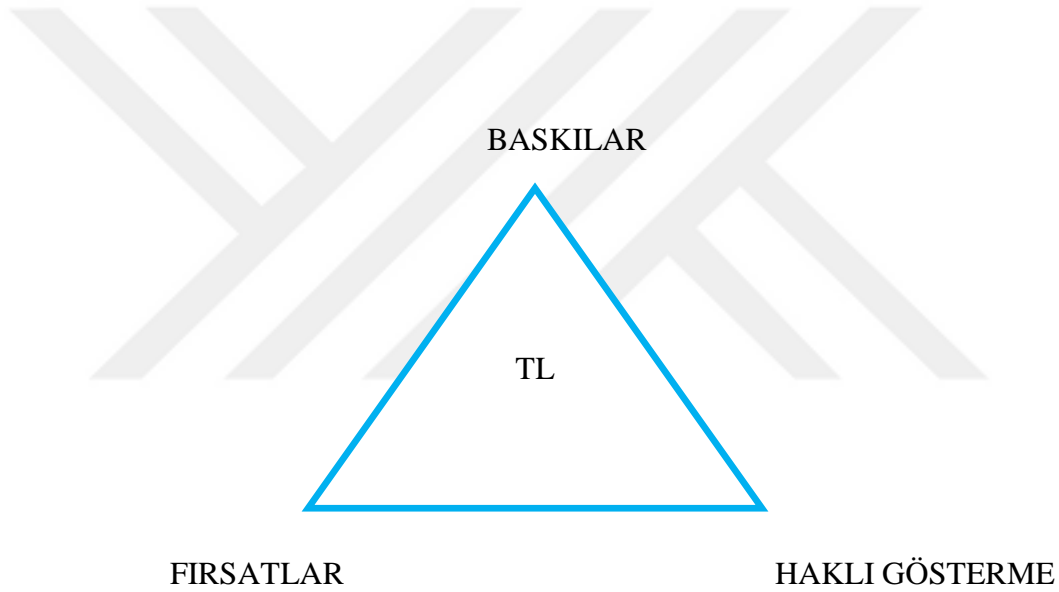
3.1.4. Hile Üçgeni Varsayımı

“Hile üçgeni”ni bir terim olarak ortaya atan kişi ACFE’nin kurucusu olan ve hile konusunda çok sayıda çalışmaları bulunan Joseph T. Wells’dir. Hile üçgeni varsayımına göre Hilenin üç temel unsura bağlı olarak ortaya çıkmakta ve bu unsurlara hile üçgeni adı verilmektedir. Hilenin ortaya çıkmasını sağlayan bu unsurlar; baskı, fırsat ve haklı gösterme başlıkları altında incelenebilmektedir.

Hilenin gerçekleşebilmesi için hilenin üç unsurunun da bir araya gelmesi gereklidir. (Omar ve Din 2010, 608).

Dolayısıyla hile yapmayı düşünen bir insanı bu düşüncesine yönelten birden fazla dürtü mevcuttur. Aşağıda gösterilen hile üçgeninde yer alan faktörler bir araya geldiğinde hile yapmak için gerekli olan koşul sağlanmış olmaktadır. Ters olarak bakılırsa hile olayının gerçekleşmemesi yani bir insanın hile yapamaması hileyi yapmaya iten bu üç unsurun bir arada gerçekleşmemesi durumuna karşılık gelmektedir. Bu unsurlar ise, hile yapma isteği (baskı, motivasyon vb.), fırsat ve haklı göstermedir.

Hile üçgeni aşağıda Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Hile Üçgeni

Kaynak: (Omar ve Din 2010, 607).

Yöneticinin herhangi bir nedenle hile yapma isteğinin ortaya çıkmasıyla hile eylemi başlamaktadır. Bu istek ya da motivasyon çok çeşitli baskı veya dürtülerle meydana gelebilir. Bu dürtülerin başında maddiyata olan gereksinim yatmaktadır. Motivasyon unsurunu oluşturan çeşitli baskı ve dürtüler bulunmaktadır. Yöneticiyi hile yapmaya iten bu motivasyonlar ekonomik, ideolojik ve psikolojik olarak sınıflandırılabilir. Yönetici üzerinde oluşan baskı ve dürtü unsurları üç grupta incelenebilir. Bunlar (Bozkurt, 2009: 14).

Kötü Alışkanlıklardan Doğan Baskılar: Yöneticinin kumar, alkol ya da uyuşturucu bağımlısı olması gibi nedenler hile yapmak için bir unsur

oluşturmaktadır. Yöneticiler, kendilerinin bağımlılıklarını devam ettirmek için hile eylemine yönelebilmektedirler. İş hayatında çok başarılı bir yönetici, kumar tutkusu nedeniyle hileye başvurması gayet mümkündür. Maddiyat Nitelikli Baskılar: Yöneticiler arzuladıkları hayatı yaşamak gibi çeşitli nedenlerle hile yapmaya başvurabilirler. Güzel yaşama istediği, yüksek tutarlarda kişisel borçlar, bir hastalık sonucu yüksek tutarlı sağlık harcamaları, beklenmedik nakit gereksinimleri gibi baskı unsurları çalışanı hile yapmaya iter. Maddiyattan kaynaklı bu baskılar çok kısa bir sürede meydana gelebileceği gibi uzun bir sürede de ortaya çıkabilir. Hile yapmaya iten baskılardan maddi nitelikte olanlar somut gereksinim olarak kendini gösterebileceği gibi lüks tüketime olan meylin kişinin ihtiyaçlar skalasında yer almaması gereken ürünleri tüketmeye yönelmesi sonucu da ortaya çıkabilmektedir (Kandemir, 2010: 36).

Yapılan İşle İlgili Baskılar: Yöneticilerin iş hayatlarında karşılaştıkları olumsuzluklar sonucu ortaya çıkan baskılar görülmektedir. Bu baskı maddiyata dayalı ve kötü alışkanlıklardan dolayı ortaya çıkan baskılar kadar olmasa da bir hayli fazladır. Yöneticinin işinden memnun olmaması, haksızlığa uğraması ya da buna inanması, beklediği terfi alamaması, düşük ücretle çalıştırılması, üstlerinden gerekli takdiri görememesi gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır. Yönetici hile yapmak istese de içinde bulunduğu koşullar, inançları, yakalanma korkusu, ahlaki yapısı, işini kaybetme korkusu, gibi nedenlerle hile yapmaktan vazgeçer. Ancak işletmede yeterli kontrol mekanizmaları yoksa bu konuda aksaklıklar varsa ve fırsat oluşmuşsa yönetici hile yapmaya başvurabilir. Uygun fırsat ya da ortam, işletmenin en fazla kontrol edebildiği ve dolayısıyla özellikle işletme içine dönük etkili önlemler alabildiği bileşendir (Kandemir, 2010: 37).

Hazırlanan kontrol sisteminin yetersizliği, kontrol denetimlerinin eksikliği veya hiç olmaması hile yapmak için gereken ortamın oluşmasını sağlar. Örneğin, aktif varlıkların korunması amacıyla bir sistem geliştirilebilir ve bu sistem ilk bakışta aktif varlıkları korumaktadır. Fakat önemli kontrol noktalarında boşluklar bulunmaktadır. Bu kontrol boşluğunun farkında bir çalışan bundan gayet kolay bir şekilde yararlanabilir (Emir, 2008: 47).

İşletmelerde doğabilecek fırsat unsurları aşağıdaki gibi olabilmektedir (Okay, 2011: 63);

- Hile yapanların cezalandırılacağı disiplinli bir ortamın sağlanmaması,
- İşletmede çalışanlar arasında bilgi akışının zayıf olması,

- Tepe yönetiminde var olan cahillik, umursamazlık ve yetenek eksikliği,
- Sağlıklı denetim çalışmalarının olmaması,
- Çalışan davranışlarının yeterli şekilde gözlenememesi,
- Zayıf ahlak politikaları,
- Üçüncü kişilerle ve ortaklarla yapılan gizli anlaşmalar,
- Çalışanların yaptıkları işlerin kalitesini değerlemede yetersizlik şeklindedir.

Burada çalışan kendini dürüst olarak algılar ve suç sayılacak bir eylemde bulunduğu kendini savunabilecek yeni mekanizmalar geliştirir. Çalışan kendisini, yaptığı işin kötü bir iş olmadığına inandırmaya çalışır ve kendince bazı cümleler bularak vicdanını rahatlatmaya çalışır. Hile yapanın bahane olarak sıralayabileceği bazı cümleler şunlardır (Erdoğan, 2007: 63):

- Zaten herkes yapıyor,
- Bu olay sonucu hiç kimse incinmedi,
- Onu hak ettim sadece kendi paramı istiyorum,
- Yaptığının suç olduğunu bilmiyordum,
- Parayı sadece borç almıştım geri ödeyeceğim,
- Bu parayı iyi bir amaç için almıştım,
- Bu işletme yaptığımı hak etmişti,
- İşletmenin vergi kaçırması nedeniyle zaten benim olanı aldım,
- Onlar bana ait daha fazlasını hak ettim,
- Bu işletmeye yıllarca verdiğim emeğin asıl karşılığı şeklindedir.

3.1.5. Hilenin Unsurları ve Sınıflandırılması

ACFE'ye göre hile bir kişinin işletmenin kaynak ve varlıklarını kasıtlı yanlış uygulama veya yanlış kullanım yolu ile kişisel menfaat sağlamak için mesleğini kullanmasıdır. ACFE'ye göre hilenin dört unsuru vardır:

- Hile, gizli olarak gerçekleştirilir,
- Hile yapan kişi, işletmeye karşı olan görevlerini ihlal etmektedir,
- Hile, direkt veya endirekt finansal fayda sağlamak amacı ile gerçekleştirilir,
- Hile, işletmenin varlıklarını veya gelirini azaltıcı eylemler içerir.

ACFE'nin hile kavramına ilişkin sınıflandırması "hile ağacı" olarak adlandırılmaktadır. Bu tez çalışmasında, ACFE tarafından hazırlanmış olan hile ağacı değil, 240 nolu Bağımsız Denetim Standardı'nda açıklanan hile türleri dikkate alınmıştır. ACFE, hileleri; varlıkların kötüye kullanılması, yolsuzluk ve ahlaki olmayan davranışlar ve hileli finansal raporlama şeklinde üç başlık altında sınıflandırırken 240 nolu Bağımsız Denetim Standardı hileyi varlıkların kötüye kullanılması ve hileli finansal raporlama şeklinde iki gruba ayırmıştır.

Varlıkların Kötüye Kullanılması:

Varlıkların kötüye kullanılması, varlıkların çalınması ya da amaç dışı kullanılmasıdır. Varlıkların kötüye kullanılması genellikle işletme çalışanlarının işletmeye ait varlıkları çalması şeklinde gerçekleştirilir ve genellikle küçük tutarlı hile işlemlerdir. Çalışanların, çalıştıkları işletme dışındaki diğer firmaların işletme varlıklarını haksız olarak elde etmelerine yardımcı olması da varlıkların kötüye kullanılması olarak sınıflandırılmaktadır (Erdoğan, 2007: 65). Varlıkların kötüye kullanılmasına ilişkin örnekler şunlardır:

Nakit Tahsilatı ve Ödemeleri ile ilgili Varlıkların Kötüye Kullanılması:

Nakit tahsilatı ve ödemeleri ile ilgili varlıkların kötüye kullanılması; muhasebe kaydı yapılmadan önce yapılan nakit hırsızlığı, muhasebe kaydı yapıldıktan sonra yapılan nakit hırsızlığı ve hileli ödemeler olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Erdoğan, 2007: 65).

Muhasebe Kaydı Yapılmadan Önce Yapılan Nakit Hırsızlığı:

Muhasebe kaydı yapılmadan önce yapılan nakit hırsızlığı, işletme tarafından tahsil edilen nakdin muhasebe kayıt sistemine dâhil edilmeden önce işletme çalışanı tarafından zimmete geçirilmesidir. Bu özelliği ile bu tür hileler kayıt veya defter dışı hileler olarak da bilinmektedir. Muhasebe kaydı öncesi nakit hırsızlığı firmalarda nakit tahsilatı yapılan birimlerde meydana gelmektedir. Firmalardaki yöneticiler de çalışanlar kadar nakit hırsızlığı konusunda riskli kişilerdir (Bozkurt, 2009: 15).

Muhasebe Kaydı Yapıldıktan Sonra Yapılan Nakit Hırsızlığı:

Muhasebe kaydı yapıldıktan sonra yapılan nakit hırsızlığı; Muhasebe kaydı yapılmadan önce yapılan nakit hırsızlığı hilelerinde, para veya çekler işletme defterine kayıt edilmeden önce çalınırken, bu tür nakit hırsızlığında para veya çekler işletme defterine kayıt edildikten sonra çalınmaktadır. Muhasebe kaydı öncesinde yapılan hilelerde, işletmenin kayıt sisteminde yapılan hile ile ilgili herhangi bir kayıt veya bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle bu tür hileler kayıt veya defter dışı hileler olarak kabul edilir ve işletme defter ve kayıtlarının incelenmesi ile tespit edilemez. Muhasebe kaydı yapıldıktan sonra yapılan nakit hırsızlığı hileleri sonucunda muhasebe kayıtlarında gözükken nakit tutarı ile fiili sayım sonucunda tespit edilecek olan nakit tutarı arasında mutabakatsızlık olacaktır. Bu nedenle nakdi çalan personelin, yaptığı hileyi gizlemek için uygun olmayan işlemler veya hileli muhasebe kayıtları yapması gerekmektedir. Aksi takdirde çalışanın yaptığı hile kolaylıkla tespit edilebilir (Erdoğan, 2007: 68).

Çek Hileleri:

Çek hilelerinde, işletme çeklerinin fiziksel kontrolünü ele geçirmeyi başaran işletme çalışanı, çeşitli hileli yöntemler ile bu çeklerin, kendi kontrolü altındaki bir banka hesabına veya yakın bir tanıdığına ödenmesini sağlamaktadır. Çek hilelerinde hileyi gerçekleştiren personel fiziksel olarak hileli bir çek düzenlemekte veya hileli çek aracılığıyla ödeme yapılmasını sağlamaktadır. Bu yönü ile çek hileleri, diğer hileli ödemelerden farklıdır. Diğer hileli ödeme yöntemlerinde ise işletme çalışanı fatura veya zaman çizelgesi gibi ödemeyi destekleyici belgeleri yanıltıcı olarak düzenlemektedir. Çalışan, bu yanıltıcı belgelerin işletme kayıt ve ödeme sistemi içerisine girmesini sağlayarak, işletme tarafından nakit olarak veya çek ile olması gerekenden daha yüksek bir tutarda ödeme yapılmasına vesile olmaktadır (Erdoğan, 2007: 68).

Yazar Kasada Yapılan Nakit Hırsızlıkları:

Bazı durumlarda işletme tarafından satışı gerçekleştirilmiş bir mal iade edildiği zaman, mal işletmenin stoklarına girer ve mal bedeli kasadan müşteriye geri ödenebilir. Çalışan, mallar müşteri tarafından iade edilmiş gibi göstererek, kasadan mal bedeli tutarında nakdi kişisel kullanımı için almakta ve muhasebe kayıtlarında da stoklar hesabına borç kaydı yapmaktadır. Bazı kişiler ise iade edilen mal bedelini

hileli olarak olduğundan yüksek göstermekte, müşteriye gerçekten iade edilen mal bedeli kadar nakit ödemesi yaptıktan sonra aradaki farkı zimmetine geçirmektedir. Yanlış iadeler veya gerçek olmayan iptallerde, işletmeye fiilen herhangi bir mal girişi olmadığı halde mal iade kaydı yapılmakta veya iade edilen mal bedeli olduğundan yüksek gösterilmektedir. Bunun sonucunda da depodaki fiziki mal stoku eksik olmaktadır. Çalışanın bu stok eksikliğini gizlemek için stok sayım kartlarında tahrifat yapmak gibi çeşitli hileli işlemlere başvurması gerekmektedir (Erdoğan, 2007: 69).

Fatura Hileleri:

Müşterilere gönderilen ve fatura kesilen malların alıcı firma tarafından iade edilmesi durumunda iade eden firma tarafından iade faturası düzenlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle iade faturasının düzenlenmesinde satılan mallar için düzenlenen fatura için, ticaret veya vergi hukuku hükümleri kapsamında genel uygulamaya göre işlem yapılması gerekmektedir. Fatura hilelerinde, işletmenin teslim alınan mal veya hizmet için olması gerekenden daha fazla tutarda ödeme yapması da sağlanabilmektedir. Bu uygulamada, işletmenin satın almak istediği mallar önce işletme çalışanı tarafından sadece bu amaç için kurulmuş olan hayali bir işletme tarafından normal piyasa fiyatı ile satın alınmaktadır. İkinci aşamada ise, işletme bu malları hayali işletmeden piyasa fiyatından daha yüksek bir fiyat ile satın almaktadır. Çalışanın anlaşmalı olduğu bir işletme veya hayali işletme olmadığı durumlarda, çalışan başka yöntemler kullanarak da işletme tarafından fazla ödeme yapılmasını sağlayabilmektedir. (Altuğ, 1999: 104).

Bordro Hileleri:

Bordro hileleri, genellikle işletmede çalışmakta olan kişilere fazla ödeme yapılması veya işletmede çalışmayan hayali personele hileli bir şekilde maaş ödenmesidir. Bordro hileleri; hayali çalışan hileleri, saat ve ücretlerde sahtecilik, komisyon hileleri ve çalışanlara sağlanan özel sağlık sigortası ile ilgili hileler olmak üzere dörde ayrılmaktadır(Çıtak,2009:155).

Hayali Çalışan Hileleri:

Personel ve bordro kayıtlarında hileli değişiklikler yapmak yoluyla, gerçekte işletmede çalışmayan bir kişi adına bordro düzenlenip maaş ödemesi yapılmasıdır. Hayali çalışan adına yapılan ödemeler, hile yapan çalışan veya onun anlaşmalı

olduğu bir kişi tarafından tahsil edilmektedir. Hayali personel yaratıldığında bu hilenin saklanması güçtür bu nedenle genellikle aylık sabit maaşın olduğundan daha fazla ödenmesi hilesi kullanılmaktadır.

Saat ve Ücretlerde Sahtecilik:

Saat başı ücret alan personelin aylık maaşını belirleyen faktörler çalışılan toplam saat ve saat başı ücret tutarıdır. Bunlardan bir tanesinin hileli olarak değiştirilmesi, personele olması gerekenden fazla ödeme yapılmasını sağlamaktadır. Zaman kartları işletme içerisinde yetkilendirilmiş bir kişi tarafından hazırlanmalı ve ustabaşı tarafından onaylanmalıdır. Zaman kartlarını hileli olarak düzenleyen kişi, ustabaşının imzasını taklit edebilir, ustabaşı ile işbirliği yapabilir veya ustabaşının dikkatsiz bir zamanında tabloları kontrol etmeden imzalamasını sağlayabilir. İşletmede otomatik kart okuyucular kullanıldığında, bir kişinin başka bir kişiye ait kartı okutmasını önlemek amacı ile ustabaşı vardiya dönüşüm saatlerinde kart okuma makinesinin başında durarak işçileri gözlemlemelidir.

Komisyon Hileleri:

Komisyon ile çalışan personelin aylık maaş ödemesini belirleyen faktörler, personelin yarattığı satış tutarı ve komisyon oranıdır. Bu ikisinden bir tanesinin hileli olarak değiştirilmesi fazla ödeme yapılmasını sağlamaktadır.

Çalışanlara Sağlanan Özel Sağlık Sigortası ile ilgili Hileler:

İşletme çalışanının bir sağlık görevlisi ile anlaşmalı olarak gerçekte yapılmamış sağlık masraflarının yapılmış gibi gösterilmesi yoluyla özel sağlık sigortasından para talep etmesidir. Çalışan sağlık durumu iyi olmasına rağmen, genellikle sahte sağlık raporu olarak işe de gelmemektedir. Bu tür hilelerin birincil mağduru, işletmenin anlaşmalı olduğu sigorta şirketidir. Ancak zaman içerisinde sigorta şirketinin sağlık sigortası primlerini arttırması yoluyla, işletme de dolaylı olarak maddi zarara uğramaktadır. Ayrıca, sahte sağlık raporu olarak işe gelmeyen personel nedeni ile verimlilik azalmakta, raporlu olduğu dönemde de personele maaş ödenmesine devam edilmektedir.

Harcama Hileleri:

İşletmede çalışan kişilerin, görevleri icabı yapmış oldukları harcamaların işletme tarafından ödenebilmesi için, çalışanın yapılan harcama ile ilgili gerekli

açıklamaları içeren bir tablo hazırlaması ve destekleyici harcama belgelerini de eklemesi gerekmektedir. Çalışan tarafından hazırlanan gider pusulası, çalışanın müdürü tarafından onaylanmalı ve muhasebe bölümüne gönderilmelidir. İşletmenin harcamalar ile ilgili prosedürlerinin yetersiz olması, çalışanların işletmeden yüksek meblağlarda ödeme talep etmesine fırsat sağlayabilmektedir. Harcama hileleri; niteliği değiştirilmiş harcamalar ile işletmeden para alma, harcamaların olduğundan fazla gösterilmesi, sahte harcamalar ile işletmeden para alma ve tek harcama ile işletmeden birden fazla para alma olmak üzere dörde ayrılmaktadır.

Niteliği Değiştirilmiş Harcamalar ile İşletmeden Para Alma:

Yemek veya seyahat gideri gibi harcamaların kişisel amaçlı yapılmış olmasına rağmen iş ile ilgili olduğunun beyan edilmesidir. Bu hilelerin önlenmesi için ödemenin amacı, tarihi ve yeri ile ilgili bilgileri içeren ayrıntılı gider pusulası düzenlenmeli, bir üst makam tarafından onaylanmalıdır.

Harcamaların Olduğundan Fazla Gösterilmesi:

İş ile ilgili olarak yapılan harcamaların olduğundan yüksek tutarda gösterilmesidir. Bunun en yaygın uygulama yöntemi fiilen yapılan harcamadan daha yüksek tutarlı satış faturası almaktır. İşletme prosedürlerinde, harcamaları destekleyen belgelerin orijinalleri talep edilmelidir. Aksi takdirde, çalışan fotokopi yardımı ile mevcut fatura üzerindeki tutarı değiştirerek daha yüksek tutarlı bir fatura yaratarak gider pusulasına ekleyebilir.

Sahte Harcamalar ile İşletmeden Para Alma:

Çalışanın işletme ile ilgili herhangi bir harcama yapmamasına rağmen, fatura beyan etmesidir. Çalışan, herhangi bir işletmeden temin ettiği boş bir faturayı doldurarak veya başka bir şekilde elde etmiş olduğu bir fişi kullanarak gider pusulasına ekleyebilir.

Tek Harcama ile İşletmeden Birden Fazla Para Alma:

İşletme prosedürleri yapılan harcamanın orijinal belgesini zorunlu kılmadığı takdirde, çalışan bir faturanın fotokopi ile çoğaltılmış olan nüshalarını farklı zamanlarda kullanarak yapmış olduğu bir harcama için işletmeden birden fazla ödeme yapılmasını talep edebilir.

Stoklar ve Diğer Varlıkların Kötüye Kullanılması:

Stoklar ve diğer varlıkların kötüye kullanılması; stoklar ve diğer varlıkların amaç dışı kullanılması ve stoklar ve diğer varlıkların çalınması olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Stoklar ve Diğer Varlıkların Çalınması:

Stok veya varlıkların çalınmasında; doğrudan hırsızlık, varlık talepleri ve transferleri, satın alma ve teslim alma hileleri, stoklar ve diğer varlıklar ile ilgili sahte satış işlemleri olmak üzere dört temel yöntem bulunmaktadır. (Toroslu, 2001: 135).

Doğrudan Hırsızlık:

İşletme çalışanının stoklardaki malları fiziklen alıp götürmesidir. Burada çalışanın ortaya çıkan stok eksikliğini muhasebe defter ve kayıtlarında gizlemeye yönelik herhangi bir çabası bulunmamaktadır. Çalışan kişi bu işlemi, depodan fiilen hırsızlık yaparak, yollaması yapılacak olan malların bir kısmını elinde tutup eksik mal göndererek veya çeşitli yöntemler kullanarak yapabilir. Bu tür hileler dikkat çekmemek açısından genellikle mesai saatlerinde rutin iş akışı içerisinde yapılmaktadır. Örneğin, çalışan bazen anlaşmalı olduğu bir kişiye satış yapıyormuş gibi gösterip, satış ile ilgili herhangi bir kayıt yapmadan arkadaşına malı teslim edebilir.

Varlık Talepleri ve Transferleri:

İşletme içerisinde bir yerden başka bir yere mal taşınması yapılırken malların çalınmasıdır. Özellikle farklı yerlerde deposu bulunan işletmelerde depolar arası transfer işlemlerinde sıkça rastlanmaktadır. Proje sorumlusu, projenin tamamlanması için gerekli olan malzemeyi olduğundan fazla göstererek işletme varlıklarını çalabilir. Başka bir çalışan gerçekte olmayan bir projeyi varmış gibi göstererek malzeme talebinde bulunabilir.

Satın Alma ve Teslim Alma Hileleri:

İşletmeye gelen malların teslim alınmasından sorumlu olan kişi teslim aldığı mal miktarını olduğundan düşük göstererek aradaki farkı çalabilir. Satıcıya ödemenin

tam olarak yapılabilmesi için teslim alan kişinin teslim alma raporunun muhasebeye gönderilen nüshasına doğru miktarı yazması gerekir.

Stoklar ve Diğer Varlıklar ile ilgili Sahte Satış İşlemleri:

Çalışan, stokların çalınma hilesini gizlemek için bazen hileli satış ve teslimat belgeleri hazırlayıp anlaşmalı olduğu bir kişiye mal teslimatı yapılmasını sağlayabilir. Bunu yapabilmesi için kişinin sahte sipariş belgesi ve sahte fatura da düzenlemesi gerekmektedir. Bunu yapan çalışan satış işlemini muhasebe kayıtlarında eski bir alacak hesabına kaydederek silinmesini bekler. Başka bir yöntem de hileli satışın iskonto veya iadeler hesabı ile silinmesidir.

Yolsuzluk ve Ahlaki Olmayan Davranışlar:

Türk Dil Kurumu'na göre yolsuzluğun gerçek anlamı yolsuz olma durumu, mecaz anlamı ise bir görevi, bir yetkiyi kötüye kullanmaktır. Yolsuzluk, bir görev veya yetkinin, hukuk kurallarına aykırı olarak kötüye kullanılması suretiyle, suiistimal yapmak, menfaat ya da çıkar sağlamak şeklinde tanımlanabilir. Yolsuzluk ve ahlâki olmayan davranışlar; rüşvet almak, karşı tarafı rüşvet vermeye zorlamak (irtikap), bağış ve hediye kabul etmek ve çıkarların çatışması olmak üzere dörde ayrılmaktadır.

Rüşvet Almak:

Rüşvet, Arapça “rişvet” kelimesinden gelmektedir. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 252. maddesinde rüşvet, bir kamu görevlisinin, görevinin gereklerine aykırı olarak bir işi yapması veya yapmaması için kişiyle vardığı anlaşma çerçevesinde bir yarar sağlaması olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda, görev gereğince yapılması gerekenin bir yarar karşılığı yapılmaması ile rüşvet suçu işlenmiş olur. Yine, görev gereği yapılmaması gereken bir şeyin yarar karşılığı yapılması ile de rüşvet suçu işlenmektedir.

Karşı Tarafı Rüşvet Vermeye Zorlamak (İrtikap):

İrtikap rüşvetin öteki yüzüdür. Yani kamu görevlisinin tek yanlı olarak karşısındaki kişi veya kurumu rüşvet vermeye zorlamasıdır. İrtikap genellikle Türk doktrin ve uygulamasında aynı adla ifade edilmektedir. Bununla birlikte bazı yazarlar bu suçu ifade etmek üzere “yiyicilik” terimini de kullanmaktadır. Çalışanın hakkı olmayan fakat kişi tarafından sunulan bir karşılığı “kabul etme”si durumunda rüşvet,

memurun kendiliğinden harekete geçerek sağlanması zorunlu olmayan bir yararı, “istememesi” durumunda irtikap söz konusu olmaktadır.

Bağış ve Hediye Kabul Etmek:

İşletme çalışanın gereğine uygun olarak tamamladığı görevi sonucunda, bu işten olumlu çıkar sağlayan kişilerin, iş tamamlandıktan sonra işletme çalışanına maddi veya manevi faydalar sunmasıdır. Hediye kabul edilmesinin rüşvetten farkı, verilen hediye işletme kararlarını etkilemek için değildir. Yapılan ödemeler takvim, ajanda veya ikram yemeği gibi küçük maddi değere sahip şeyler olabileceği gibi, para, otomobil veya pahalı bir seyahat de olabilmektedir (Toroslu, 2001: 235).

Çıkarların Çatışması:

Çıkar çatışması kamu görevlilerinin veya işletme çalışanlarının resmi görevlerini ve sorumluluklarını tarafsız ve objektif bir şekilde yerine getirmelerini etkileyen şahsi çıkarlara sahip olmaları halinde ortaya çıkar. Kamu görevlilerinin veya işletme çalışanlarının şahsi çıkarları kendisine, ailesine, yakın akrabalarına, arkadaşlarına ya da iş bağlantısı veya siyasi ilişki içerisinde olduğu kişi ya da kuruluşlara sağlanan her türlü menfaati içerir. Son yıllarda ortaya çıkan skandallar, aynı denetim firmasının bir işletmeye hem denetleme hem de danışmanlık hizmeti vermesi gibi durumlarda çıkar çatışmasından kaçınmanın önemini bir kez daha gözler önüne sermiştir (Toroslu, 2001: 236).

Hileli Finansal Raporlama:

Yatırımcılar, kredi verenler, müşteriler, tedarikçiler işletmelerin finansal performansını değerlendirmek ve işletmeleri diğer işletmeler ile karşılaştırmak için güvenilir finansal tablo istemektedirler. Güvenilir finansal tablo ise, Genel Kabul Görmüş Muhasebe ilkeleri (GKGMİ) ve Uluslararası Muhasebe Standartları'na uygun düzenlenmiş ve gerçeğe uygun bir şekilde sunulmuş finansal bilgiler içeren tablo anlamına gelmektedir. Hileli finansal raporlama, yönetimin finansal tablolarda yer alması gereken tutarları veya açıklamaları kasıtlı olarak göstermemesi veya yanlış beyan etmesi sonucu, finansal tablo kullanıcılarının yanıltılmasıdır.

Varlıkların ve Gelirlerin Olduğundan Yüksek Gösterilmesi:

Varlıkların olduğundan yüksek gösterilmesi, mevcut olmayan varlıkların varmış gibi muhasebe kayıtlarına geçirilmesi ve varlıkların olduğundan daha yüksek değerle değerlendirilmesini sağlayan uygulamalardır (Toroslu, 2001: 137).

Hayali Gelirler:

Hayali gelirler, tamamıyla hayali bir satış işleminin muhasebe kayıtlarına geçirilmesidir. Hayali gelirler, aslında var olmayan müşteriler adına fatura düzenlenmesi, mevcut müşterilere tamamıyla hayali faturalar düzenlenmesi ve herhangi bir destekleyici belge bulunmadan hileli satış kayıtları yapılması şeklinde tanımlanabilir. Hayali gelir hileleri genellikle tek başına ve bir seferlik yapılan hileler değildir. Hayali olarak yapılan satış kaydını gizlemek veya desteklemek için çeşitli hileli işlemler yapılması gerekmektedir. Örneğin, gerçek olmayan bir müşteriye satış yapılmış gibi hayali gelir kaydı yapıldığında, bu satış işlemi desteklemek için hileli fatura ve sevkiyat belgelerinin düzenlenmesi gerekecektir. Bunun için işletmeler kendi kontrolleri altındaki bir başka depoya mal sevkiyatı yapabilirler (Toroslu, 2001: 237).

Zamanlama Farklılıkları:

Gelir veya giderlerin ait oldukları dönemden başka bir döneme kaydedilerek işletme kârının arzu edildiği gibi azaltılıp artırılmasıdır. Muhasebenin dönemsellik ilkesine göre hasılat, gelir ve kârlar, aynı döneme ait maliyet, gider ve zararlarla karşılaştırılmalıdır. Bir mal veya hizmet satış gelirinin, dönemsellik ilkesine aykırı olarak henüz tahakkuk etmeden cari dönemin geliri olarak kaydedilmesine hasılatın erken tanınması denir. Satışların düşük olduğu dönemlerde, satış hedeflerine ulaşmak isteyen yöneticiler, raporlama döneminin hemen sonrasında meydana gelecek satış işlemlerini cari dönem satış hasılatı olarak kaydetme eğilimindedirler. Bu doğrultuda işletmeler cari dönemde siparişi alınmış fakat dönem sonu itibari ile sevkiyatı yapılmamış mallar için satış kaydı yapabilir. Ancak, sevkiyat tamamlanmadığı için bu satış işlemi henüz gerçekleşmemiştir. Satış kaydını meşru göstermek isteyen işletmeler, ileriki tarihlerde hazırlanacak olan sevkiyat belgeleri üzerinde tahrifat yaparak tarih değişikliği yapabilirler (Toroslu, 2001: 241).

Borç ve Giderlerin Düşük Gösterilmesi:

İşletmeler dönem kârlarını olduğundan yüksek göstermek amacı ile gelir hesaplarına yönelik hileli uygulamalar yapabilecekleri gibi, borç ve gider hesapları ile de uygun olmayan muhasebe işlemleri yapabilirler. Bu tür uygulamalarda amaç, gelirleri artırmak yerine dönem giderini azaltıcı işlemler aracılığıyla cari dönem kârını yüksek raporlamaktır. Dönem giderlerinin aktifleştirilmesi, yükümlülüklerin ve giderlerin muhasebe kayıt sistemi içerisine alınmaması ve yükümlülüklerin olması gerekenden daha düşük tutarda belirlenmesi en yaygın uygulama yöntemleridir. Yapılan bu hileli işlemler sonucunda gelir tablosunda vergi öncesi kâr, gizlenen veya kayıtlara hiç alınmayan borç ve gider tutarı kadar fazla gözükecektir. Giderlerin finansal tablolara alınması sırasında gerçekleştirilebilen bir başka uygulama ise; maliyet ve gider ayrımının doğru yapılmaması şeklinde gerçekleştirilmektedir. Sermaye harcamaları bir yıldan daha uzun süre işletmeye fayda sağlayacak maliyetlerdir. Dönem giderleri ise, dönem gelirin yaratılması için katlanılan maliyettir ve sadece ilgili muhasebe dönemi içerisinde fayda sağlamaktadır.

Az kullanılan bir yöntem olmasına rağmen, giderlerin düşük gösterilmesi amacı ile kullanılan bir diğer uygulama da tedarikçiden anlaşmalı olarak indirim almaktır. İşletme, gelecek yıl yüklü miktarda mal satın alma sözü vererek tedarikçiden indirim talep edebilir. Böyle bir durumda uygun işlem, elde edilen indirimin bir varlık hesabı olan stoklar hesabından düşülmesidir. Bu işlem sonucunda, stok satıldığı zaman satılan mal maliyeti düşük olacak ve kâr yüksek olacaktır. Bu uygulamanın dışında yapılan muhasebe işlemleri hileli finansal raporlama kapsamındadır ve genellikle işletmeler indirim tutarını stoklar yerine cari dönemin satılan mal maliyetinden indirmekte ve cari dönem kârını suni olarak arttırma eğilimindedirler.

Finansal Tablo Açıklamalarının İhmal Edilmesi:

Finansal tablo kullanıcılarına açıklanması gereken bazı önemli olayların bildirilmemesi, hatta bilinçli olarak gizlenmeye çalışılması da finansal tablo hileleri arasında yer almaktadır. Aşağıda Türkiye Muhasebe Standartlarına ve Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına göre finansal tablo dipnotlarında açıklanması gereken bazı olaylar anlatılmıştır. Finansal olaylar ile ilgili aşağıda belirtilen açıklamaların yapılmaması veya işletme tarafından kasıtlı olarak gizlenmeye

çalışılması hileli finansal raporlama olarak kabul edilmektedir. Birçok finansal tablo kalemi, işletme faaliyetlerindeki mevcut belirsizlikler nedeniyle tam olarak ölçülemez, en güncel ve güvenilir bilgilere dayanılarak tahmin edilir. Şüpheli alacaklar için karşılık ayrılması, varlıklardaki değer düşüklüğü için karşılık ayrılması, finansal varlıkların veya yükümlülüklerin gerçeğe uygun değerlerinin tespit edilmesi, amortismanına tabi varlıkların faydalı ömürlerinin belirlenmesi tahmin gerektiren işlemlerdir. Tahminin yapıldığı koşullarda değişiklik olması, yeni bir bilgi edinilmesi veya tecrübe kazanılması tahminlerde değişiklik yapılmasını gerektirebilir. Cari dönem faaliyet sonucuna etkisi olan veya sonraki dönemlere etkisi olması beklenen bir muhasebe tahminindeki değişikliğin niteliği ve tutarı finansal tablo dipnotlarında açıklanmalıdır. Muhasebe bilgi sistemi içerisinde finansal tablo kalemlerinin tanınması, ölçülmesi, sunulması ve açıklanması sırasında kasti olmayan hatalar yapılabilmektedir. Cari dönemde yapılan hatalar, finansal tablolar onaylanmadan önce saptanırsa cari dönemde düzeltilmelidir. Hatanın sonraki dönemlerde fark edilmesi durumunda, işletme onaylanacak ilk finansal tablo dipnotlarında; geçmiş dönem hatalarının niteliğini ve önceki dönemlere ilişkin her dönemdeki düzeltme tutarını etkilenen her bir finansal tablo kalemi için ayrı ayrı olmak üzere açıklamalıdır.

Varlıkların Değerlemesinde Yapılan Uygunsuzluklar:

Muhasebe uygulamaları içerisinde bazı kıymetlerin değerinin tespitinde tahmin kullanımı olduğu sürece hile yapma riski vardır. Yararlı ömrün belirlenmesi, alacakların tahsil edilemeyecek kısımlarının belirlenmesi, stokların modası geçmiş kısmının belirlenmesi genellikle tahmine dayalıdır. Varlıkların değerlendirilmesi ile ilgili tahminlerin doğru olmaması hileli finansal raporlama ile işletmenin finansal durumunun olduğundan farklı gösterilmesine neden olur.

3.1.6. Hile Yapanların Özellikleri

ACFE'nin 2016 yılında yaptığı bir araştırmaya göre; İşletme de hile yapanların %75'inin erkekler geri kalanın kadınların yaptığı, Evli ve çocuklu olanların bekarlara göre üç kat daha fazla hile yapma eğiliminde oldukları, Eğitim durumu arttıkça yine hile sayısı ve hileninin şirkete maliyetinin arttığı, Genelde hilelerin zeki ve ileri yaşlı çalışanlar tarafından yapıldığı, Çalışma koşulları bakımından iyi olan ve mesai saatlerine çok dikkat eden ve az izin kullanan çok çalışkan kişilerin hile yaptıkları ve

genede İşletmede üst kadroda yönetici olarak çalışan insanların hile yaptıkları tespit edilmiştir.(ACFE, 2016 yılı raporu).

3.2. Hileli Finansal Raporlama Kavramı ve Özellikleri

Finansal tabloların düzenlenmesi sürecinde yapılan hileler dönem kârının olduğundan yüksek gösterilmesi amacı ile gider hesaplarının düşük gösterilmesi ya da hiç kayıtlara alınmaması, gelirlerin abartılması veya hayali satış işlemleri oluşturulması suretiyle gerçekleştirilmektedir. Başarılı görünen şirket yöneticileri yüksek maaş ve ikramiye almaya devam ederken, şirketin hisse senetlerini daha önce satın almış olan yatırımcılar da şirketin gerçek olmayan büyüme oranlarını gördüklerinde o hisseyi elde tutma ve yenilerini alma kararı vermektedirler.

3.3. Hile Denetimine Yönelik Düzenlemeler

Bu başlık altında ABD’de ve ülkemizde bağımsız denetim sürecinde hile denetimine yönelik düzenlemelere yönelik açıklamalara yer verilmektedir.

3.3.1.SAS No.99 Malî Tablo Denetiminde Hilenin Değerlendirilmesi Standardı

Amerika Birleşik Devletleri’nde Enron’la başlayan muhasebe skandalları, kamunun güven kaybına neden olduğu gibi, bağımsız denetim sırasında finansal raporlarda meydana gelebilecek hile ve usulsüzlüklerin ortaya çıkarılmasında kullanılan yöntemlerin yeniden gözden geçirilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Amerikan Sertifikalı Muhasebeciler Enstitüsü’ne (AICPA) bağlı Denetim Standartları Kurulu (Auditing Standards Board-ASB) bu ihtiyacı karşılamak üzere 2002’de aynı ismi taşıyan SAS 82’yi yürürlükten kaldırarak onun yerine SAS 99 “Finansal Tablo Denetiminde Hilelerin Göz Önünde Bulundurulması” isimli standardı yayımlamıştır. AICPA tarafından yayınlanan denetim standartlarından 1 numaralı standartta (Statement on Auditing Standards – SAS No:1) bağımsız denetçinin sorumluluğunun

finansal tablolarda hata veya hileden kaynaklanan önemli yanlış beyan olmadığına dair makul güvence sağlayacak denetim çalışması planlamak ve gerçekleştirmek olduğu belirtilmiştir. SAS 99 denetçinin hile ile ilgili sorumluluğunu değiştirmemiş ancak finansal tablo denetiminde denetçilerin hile ile ilgili sorumluluklarını yerine getirmelerinde yardımcı olması için düzenlenmiştir. SAS 99 bağımsız denetçinin sorumluluğunun hileler ile ilgili adli kararlar vermek olmadığını belirtmiştir(AICPA, SAS No.99,2002)

- Hilelerin Tanımlanması: Standartta hilenin tanımı “finansal tablolarda önemli yanlışlıklara neden olan kasti davranışlar” olarak yapılmış, hata ve hileyi ayıran temel unsurun “kasıt” olduğu belirtilmiştir. Hileler, hileli finansal raporlama ve varlıkların kötüye kullanılması olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Hilelerin gerçekleşmesine etki eden unsurlar, özent/baskılar, fırsat ve davranış/bahanelerdir.
- Mesleki Şüphencilik: Mesleki şüphencilik, denetçinin sürekli sorgulayan bir davranış ve tutum içerisinde olmasını ve denetim kanıtlarını eleştirel bir şekilde değerlendirmesini ifade etmektedir. Denetçi, denetim çalışmalarını yürütürken hileden kaynaklanan yanlış beyan olasılığını sürekli sorgulayan bir zihin yapısı içerisinde olmalıdır.
- Hilelerden Kaynaklanan Yanlış Beyan Riski ile ilgili Denetim Ekibi İçerisinde İletişim: Denetim ekibi işletmenin finansal tablolarında önemli yanlışlıklara neden olabilecek olası hileler hakkında beyin fırtınası yapmalıdır. Beyin fırtınası sırasında denetçiler işletme yönetimi tarafından gerçekleştirilebilecek finansal tablo hile çeşitlerini, bu hilelerin nasıl gizlenebileceğini, işletmedeki olası özent/baskı, fırsat ve davranış/bahane unsurlarını tartışılmalıdır. Denetim ekibindeki denetçiler, sadece denetimin planlanması aşamasında değil, denetimin her aşamasında sürekli iletişim halinde olmalıdır.
- Hilelerden Kaynaklanan Yanlış Beyan Riskini Belirlemek İçin Bilgi Toplanması: Denetçi, işletme hakkında genel bilgiler toplamalı, hile riski ile ilgili düşüncelerini ve görüşlerini öğrenmek için işletme yönetimi ile görüşme yapmalı, denetimin planlanması aşamasında uygulanan analitik denetim prosedürleri sonucunda tespit edilen olağan dışı ilişkileri göz önünde

bulundurmalı ve hile riski faktörlerinin işletmede mevcut olup olmadığını değerlendirmelidir.

- Hilelerden Kaynaklanan Yanlış Beyan Riskinin Belirlenmesi: Denetçi mesleki yargısını kullanarak, mevcut riskin hileli finansal raporlama veya varlıkların kötüye kullanılmasından hangisi ile ilgili olduğunu, riskin finansal tablolarda önemli yanlışlık doğuracak kadar önemli olup olmadığını, riskin gerçekleşme olasılığını ve hile riskinin finansal tabloların geneli ile mi ilgili olduğunu yoksa belirli hesap bakiyelerini mi etkileyebileceğini değerlendirmelidir.
- İşletmenin İç Kontrol Sisteminin Değerlendirilmesi: Denetçi, işletmenin iç kontrol sisteminin hile risklerini önlemesi ve ortaya çıkartması açısından etkinliğini değerlendirmelidir.
- Değerlendirme Sonuçlarına Cevap Verilmesi: Denetçi belirlediği risklerin önemine göre denetim ekibine daha deneyimli denetçilerin dâhil edilmesi gibi yapılacak olan denetim çalışmasını genel olarak etkileyecek değişiklikler yapabilir veya belirli hesaplar ile ilgili uygulanacak denetim prosedürlerinin kapsamını ve zamanını değiştirebilir.
- Denetim Kanıtlarının Değerlendirilmesi: Yapılan denetim çalışması sonucunda elde edilen kanıtlar, finansal tablolarda yanlışlık olduğunu belirtiyorsa, denetçi bu yanlışlığın hileden kaynaklanıp kaynaklanmadığını araştırmalıdır. Denetçi yanlışlıkların hile nedeni ile kaynaklandığına ve bu yanlışlığın finansal tablolara yapacağı etkinin önemli olduğuna kanaat getirir ise, ilave kanıtlar toplamalıdır. Yanlışlıklar çok önemli ise denetçi denetim çalışmasından çekilmeli ve nedenlerini denetim komitesi ile konuşmalıdır.
- Olası Hileler Hakkında Üst Yönetim ve Denetim Komitesi ile İletişim: Bağımsız denetçi hilenin gerçekleşmiş olabileceğine dair kanıt elde ettiğinde, bu durumu uygun yönetim kademesinin dikkatine sunmalıdır. Denetçi, hilenin gerçekleştirilmesinde üst yönetimin de dâhil olduğunu düşünmekte ise bu durumda direkt olarak denetim komitesine bilgi sunmalıdır.
- Belgelendirme: Denetçi işletme yönetimi ve çalışanları ile yaptığı görüşmeleri, hile riski değerlendirme çalışmalarını ve uyguladığı denetim prosedürlerini belgelendirmelidir.

Standardın ekinde, hileli finansal raporlama ve varlıkların kötüye kullanılması ile ilgili risk faktörleri ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Ayrıca, hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesi ile ilgili olarak uygulanabilecek program ve kontroller ile ilgili bir kılavuz da standardın ekinde bulunmaktadır. SAS 99, 15 Aralık 2002 tarihinden sonraki finansal raporlama dönemi için etkin olmuştur. 2007 yılında AICPA tarafından “açıklık projesi” olarak isimlendirilen bir proje başlatılmıştır. Proje kapsamında standartların anlaşılabilirliğinin artırılması amacı ile bazı standartların metinlerinde değişiklik yapılmıştır. SAS 99 da açıklık projesi kapsamına dâhil edilen standartlardan bir tanesidir. Açıklık projesi ile standardın özünde değişiklik yapılmamış, standart metninin daha anlaşılır hale getirilmesi amaçlanmıştır. SAS 99’da yapılan metin değişikliklerinin amaçlarından bir tanesi de, Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (International Federation of Accountants-IFAC) tarafından 2009 yılında yeniden düzenlenen “Finansal Tablo Denetimlerinde Denetçinin Hileye İlişkin Sorumluluğu - ISA 240” isimli denetim standardı metninde kullanılan terimler açısından harmonizasyonun sağlanmasıdır. Açıklık projesi kapsamında revize edilen SAS 99 standardı, 15 Aralık 2010 veya daha sonraki tarihte başlayan faaliyet dönemi için yapılacak olan finansal tablo denetimlerinde geçerli olacaktır.

3.3.2. Bağımsız Denetim Standartları Çerçevesinde Hile Denetimi (BDS 200 – BDS 240)

Hile denetimi, Bağımsız Denetim Standartları, 200 ve 240 nolu Bağımsız Denetim Standartları çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. BDS 200’de (BDS 200, A51 paragrafı) belirtildiği üzere denetimin yapısal kısıtlamalarının muhtemel etkileri özellikle yanlışlığın hileden kaynaklanması durumunda önemlidir.

Hile kaynaklı önemli bir yanlışlığın tespit edilememesi riski, hata kaynaklı önemli bir yanlışlığın tespit edilememesi riskinden daha yüksektir. Bunun sebebi hilenin; sahtekârlık, işlemlerin kasıtlı olarak kayda geçirilmemesi veya denetçiye kasten gerçeğe aykırı açıklamalar yapılması gibi hilenin saklanması amacıyla dikkatlice tasarlanmış ve karmaşık planlar içerebilmesidir. Muvazaalı işlemlerle desteklendiği takdirde hileyi gizlemeye yönelik bu girişimlerin tespiti daha da zorlaşabilir. Muvazaalı işlemler denetçinin, aslında yanlış olan bir denetim kanıtının

ikna edici olduğuna inanmasına sebep olabilir. Denetçinin bir hileyi tespit edebilmesi; suç işleyeninin becerisi, manipülasyonun sıklığı ve kapsamı, içerdiği muvazaalı işlemin niteliği, manipüle edilen her bir tutarın nispi büyüklüğü ve olaya karışan kişilerin kıdemleri gibi faktörlere bağlıdır.(BDS240,A11)

Hile yapılmasına fırsat oluşturan durumlar denetçi tarafından daha kolay belirlenebilirken, muhasebe tahminleri gibi yargıya dayalı alanlardaki yanlışlıkların hatadan mı yoksa hileden mi kaynaklandığına karar verilmesi daha zordur.

Bununla birlikte denetçinin, yönetim tarafından yapılan hile (yönetim hilesi) kaynaklı önemli yanlışlığı tespit edememe riski, çalışanların yaptığı hileyi tespit edememe riskinden daha yüksektir. Bunun sebebi, yönetimin genellikle doğrudan veya dolaylı olarak muhasebe kayıtlarını manipüle edebilecek, hileli finansal bilgi sunabilecek veya diğer çalışanların yapabileceği benzer hileleri önlemek üzere tasarlanmış kontrol prosedürlerini ihlal edebilecek bir pozisyonda olmasıdır.

Makul güvence elde ederken denetçi, yönetim tarafından kontrollerin ihlal edilmesi ihtimalini ve hataların ortaya çıkarılmasında etkin olan denetim prosedürlerinin hilenin ortaya çıkarılmasında etkin olmayabileceğini göz önünde bulundurarak, tüm denetim boyunca mesleki şüpheciliğini sürdürmekle sorumludur. Bu BDS’de yer alan hükümler, hile kaynaklı “önemli yanlışlık” risklerinin belirlenmesinde, değerlendirilmesinde ve bu tür yanlışlıkların tespit edilmesine yönelik prosedürlerin tasarlanmasında denetçiye yardımcı olacak şekilde düzenlenmiştir.

3.4. Hile Denetiminde Bağımsız Denetçinin Sorumlulukları

Denetimi BDS’lere uygun olarak yürüten bir denetçi, bir bütün olarak finansal tablolarda hata veya hile kaynaklı önemli yanlışlıkların bulunmadığına dair makul güvence elde etmekle sorumludur. Denetimin BDS’lere uygun olarak planlanmasına ve yürütülmesine rağmen, denetimin yapısal kısıtlamaları sebebiyle kaçınılmaz olarak finansal tablolardaki bazı önemli yanlışlıkların tespit edilememe riski vardır (BDS200, par. A51-A52).

Bağımsız denetçilerin, denetledikleri finansal tablo, bilgi ve raporlara ilişkin hazırladıkları bağımsız denetim raporlarının denetim standartlarına uyumlu olması gerekir. Bu raporların bağımsız denetim standartlarına aykırı olması, yanıltıcı, yanlış,

eksik bilgi ve kanaatlerin olması durumunda doğabilecek zararlardan hukuken sorumlu tutulmuşlardır (Bulca ve Yeşil, 2014: 54).

Erdoğan vd. (2014) denetim kanıtını tanımlarken “denetlenen işletmeye ait olan bilgilerin, önceden saptanmış olan ölçütlere uygunluk derecesini belirlemek amacıyla denetçi tarafından kullanılan, denetçinin işletme hakkındaki görüşünü şekillendiren her türlü bilgi belge ve kayıtlardır.” şeklinde ifade etmişlerdir.

Daha geniş bir ifade ile işletmenin muhasebe işlemlerindeki finansal tabloların, muhasebe ilkelerine uygun bir şekilde yapılıp yapılmadığını belirleyen teknik unsurlardır.

Denetimde kanıtların sayısını etkileyen unsurlar önemlidir. Denetim kanaatinin oluşabilmesi için denetçinin yeterli sayıda kanıt toplaması gerekir. Ancak bu sayı tamamen denetçinin mesleki tecrübesine kalmıştır. Denetçiler açısından kanıt sayısını etkileyen unsurlar:

- Denetime tabi tutulan muhasebe işlemlerinin önemliliği
- Bu işlemlerin sonuçlandırma açısından taşıdığı risk
- Finansal işlemlerin niteliği
- Ekonomik etkenler

Denetçi bu unsurları göz önünde bulundurmak zorundadır. Finansal tablolar, nitelik, risk ve önem açısından birbirlerinden farklıdırlar. Denetçi buna dikkat etmelidir (Erdoğan, vd. 2014: 18). Denetim faaliyetinin başarılı bir şekilde gerçekleşebilmesi için denetçiler birçok kanıt incelemek durumundadırlar. Bu süreç içerisinde denetçiler kanıt toplama tekniklerinden faydalanmaktadır. Bağımsız denetim işlemlerinde pek çok kanıt toplama tekniği kullanılabilir. Bu tamamen denetçinin tecrübesine bağlıdır. Ancak sıklıkla kullanılan kanıt toplama teknikleri şu şekilde sıralanabilir: (Erdoğan, vd. 2014: 24).

Fiziki İnceleme Tekniği: İşletmenin fiziksel nitelikteki varlıklarının görülmesi, sayılması ve incelenmesi ya da var olup olmadığının belirlenmesi. Örneğin stokların kontrol edilmesi, sayılması gibi.

Yeniden Hesaplama Tekniği: işletmenin faiz hesaplamalarının, amortisman hesaplamalarının yeniden hesaplanarak doğruluğunun test edilmesi. Bu durum özellikle hesap hataları ve hilelerini ortaya çıkarmayı kolaylaştırmaktadır.

Doğrulama (Teyit) Tekniği: En önemli kanıt toplama tekniklerinden birisidir. İşletme faaliyetlerinin üçüncü kişilerle yapılıp yapılmadığı, bankalarla yapılan faaliyetlerin ve müşteri ilişkilerinin tespit edilmesi ve doğrulanmasıdır. Bu amaçla üçüncü kişilere yollanan mutabakat mektuplarında işletme faaliyetlerinin doğruluğunun teyit edilmesi amaçlanmaktadır.

Gözlem Tekniği: Denetçi işletmenin süren faaliyetlerini gözlemleyerek birtakım bilgilere ulaşmaya çalışır. Örneğin stok giriş ve çıkışlarının yapılmasında kullanılan belgeler gözlemlenerek kanıtlara ulaşmaya çalışılır.

Ayrıntılı Araştırma Tekniği: Denetçi gerekli gördüğü kayıtları ayrıntılı bir şekilde inceleyerek Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerine uyumluluğunu denetler. Bu amaçla denetçi ayrıntılı araştırmayı gerektirecek şüpheli durumları tespit etmesi gerekir. Örneğin; kasanın fazladan bakiye vermesi, önemli aktif hesaplarının alacak bakiyesi vermesi, önemli pasif hesaplarının borç bakiyesi vermesi, avans hesaplarının yüksekliği denetçi tarafından tespit edilmişse bu durum denetçiyi ayrıntılı bir araştırmaya yöneltmektedir.

Hesaplar Arasında İlişki Kurma Tekniği: Muhasebe tekniği açısından bir hesaptaki hareket diğer hesapları da etkilemektedir. Örneğin; şüpheli alacaklar ile şüpheli alacaklar karşılığının doğruluğu incelenir. (Erdoğan, vd. 2014: 28).

Bağımsız denetim kuruluşlarının temel sorumluluğu, yapılan denetimin bağımsız denetim ilke ve kurallarına uygun yapılıp yapılmamasıyla ilgilidir. Bu sorumluluk büyük ölçüde malî tablo ve raporlar konusunda verdikleri görüşten kaynaklanmaktadır. Bağımsız denetim kuruluşlarının sorumluluğu, malî tablo ve raporlardaki önemli yanlışlıkların bulunması konusundadır (Kandemir, 2010: 155). Bağımsız denetçiler hileden kaynaklanan önemli yanlışlıklar ile sonuçlanan risk faktörlerini belirleyerek, hileli finansal raporlamaya bağlı önemli yanlışlıkları işaret edebilecek gelir hesapları ile ilgili olağandışı ve beklenmedik ilişkileri bulmak için de analitik işlemler uygulayabilmektedir (Kandemir, 2010: 145).

Bağımsız denetçiler denetim süresince hileden kaynaklanan risklerin, riskin türünü, önemini, kapsamını ve oluşabilme olasılıklarını belirleyerek ilgili denetim komitesine bildirmelidir. Ayrıca kontrol zafiyetlerini gösteren program ve eksikliklerin de komiteye bildirmekle sorumludur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ETİK KAVRAMI, MESLEK ETİĞİ VE ETİK EĞİTİMİ

4.1. Etik Kavramı

4.1.1. Etiğin Tanımı

Hiçbir insan faaliyeti kavramlar kullanılmadan açıklanamaz. Kavramların iki önemli fonksiyonu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi herkesin sorunlar tartışılırken kavramlardan aynı şeyi anlaması gerekliliğidir. İkinci fonksiyonu ise; bütün taraflar için kavramların aynı şeyi ifade ettiği belirlendikten sonra, tartışmanın sürdürülmesidir. Bu nedenle, ahlak filozofları terimleri tanımlamak ve analiz etmek için çok çaba harcamışlardır. Bu çabalar etik tartışmalarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Örneğin, doğruluk, adalet, dürüstlük gibi kavramların tanımlanmasında filozoflar büyük çaba harcamışlardır (Steward, 1996: 14).

Kavramlar üzerinde eşdeğer algılamaya varılmadan tartışmaya devam edilmesi iletişimi imkânsızlaştırır. İmmanuel Kant'a göre, hangi bilgilere sahip olduğumuzu göstermek için, özel kavramların varlığını tanımamız gerekir. Bu kavramlar veya fikirler tecrübeyle öğrenilenlerden çok, onlardan çıkartılan anlamlara dayanmaktadır. Etik karar verme işlemi; filozofları kurallar takımından ziyade davranışlar için kullanılacak bir rehber arayışına itmiştir. Etik teorileri, herkes tarafından uygulanabilecek bir rehber oluşturmak amacıyla kuralları araştırır. Bu teoriler verilecek ya da verilmiş kararların ahlaki açıdan anlaşılmasında ve ahlaki kararları çevreleyen şartların tanınmasında yardımcı olur. Ayrıca, felsefi yaklaşım, kişisel bir durum değişikliğinde uygulanacak davranışların değerlendirilmesi için genel bir ahlak çerçevesi araştırır ve şu soruları tartışır (Steward, 1996: 15).

- Bir uygulamanın iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış olduğuna karar vermeye yardımcı olacak bir ölçeğin olup olmadığı,
- Böyle bir ölçek varsa bu ölçeğin nasıl kullanılacağı,
- Ahlaki anlamda "iyi" ve "doğru" nun ne olduğu,

- Bir davranışı iyi ya da kötü yapan unsurların neler olduğu,
- Davranış ya da amacın doğruluğunun nasıl değerlendirileceği
- Etik bakış açısının nasıl olacağı,
- Etik değerlendirmede davranışın altında yatan niyetin mi yoksa hareketin sonuçlarının mı esas alınacağı.

4.1.2. Meslek Etiği ve Ahlak

İş hayatında karşılıklı güven çok önemlidir. Muhasebe mesleğinin icrasında da mükellef, muhasebe meslek mensubu ve devlet kurumları arasında karşılıklı güven olmalıdır. Bu güvenin sağlanabilmesi için, meslek etiği kurallarına gereksinim duyulmaktadır (Soylu, 2010: 23).

Kamu güvenini sağlayan mesleki kurallarının başında “Muhasebe meslek Deontolojisi” gelmektedir. Muhasebe meslek deontolojisinin temelini “muhasebe meslek etik kuralları” düzenlemektedir. Muhasebe mesleğindeki etik kurallar denetim standartlarının uygulanmasında ve denetim dışındaki diğer hizmetlerin yerine getirilmesinde muhasebe meslek mensuplarının uyması gereken ve mesleğin itibarının yükselmesini sağlayan mesleki kurallardır. Bu kurallar, mesleğe giriş, mesleki gelişme ve mesleki disiplini bozan aykırı davranışların çerçevesini de tanımlamaktadır (www.turmob.org.tr).

Etik kuralların mükelleflerin ve üçüncü şahısların çıkarlarını koruma hususunda kamu ve özel alana hizmet ederek muhasebe uygulamalarının sağlıklı bir şekilde yürütülmesinde yardımcı olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda bu kuralların bir taraftan toplumsal eşitsizlikle mücadele ediyor gibi görünürken diğer yandan meslek üyelerinin refah, statü ve güç gibi ayrıcalıklarını koruyarak eşitsizliğe yol açtığına dikkati çekmektedir.

Temel olarak bir mesleki etik kural; meslek mensuplarının, toplumu ve muhataplarını mesleki açıdan yeterli, dürüst ve mesleğini korumayan olduğu konusunda ikna edici bir araçtır. Muhasebe mesleği, 1900’lü yıllardan bu yana etik standartları belli bir seviyeye kadar korumaktadır. Muhasebe meslek etiği kuralları olan; Bağımsızlık, dürüstlük ve tarafsızlık, genel standartlar, muhasebe ilkeleri ile uyum, sır saklama, şarta bağlı ücret, meslek onuruyla bağdaşmayan davranışlar, reklâm yasağı, haksız rekabet içinde olmama, meslek ücreti gibi değerlere sadece

meslek mensuplarının değil, ayrıca hizmet alan kişilerin de uygun davranması gerekmektedir (Dağlı, 2013: 22).

Etik sözcüğü genellikle ahlak kavramı ile karıştırılmaktadır. Hatta bazen Ahlak etik 'in Türkçesi sanılmaktadır. Oysa etik ve ahlak kavramlarının kapsama alanı birbirinden farklıdır. Etik bireysel yaşama yön vermeyi amaçlayan bir mantık kuramıdır. Ahlak ise davranışın kitlesel ya da toplumsal boyutunu ifade etmektedir. Ayrıca ahlak fiilen ve tarihsel olarak grupsal ve toplumsal düzeyde yaşanan bir olgu olmasına karşılık; etik, bu olguyu ele alan, ahlak görüşlerini, öğretilerini irdeleyip sınıflandıran, aralarındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koyan ve bunları karşılaştırıp eleştiren felsefe disiplini. İnsanlara ahlaka uyulmasını öğütlemek de değildir. Etik, “ahlak” denen olgunun inceleme alanıdır (Özlem, 2004: 23).

Etik, iyi ve doğrunun bulunma çabasında izlenen sistematik bir yoldur. Ahlak ise içinde yaşanan topluma göre değişir ve genelde herhangi bir gerekçe gösterilmeden içinde bulunulan toplumun çoğunluğu tarafından doğru kabul edilen değerlerin ve düşüncelerin toplamıdır. Bu değerler ve düşünceler bir başka grup ya da toplum tarafından farklı şekilde uygulanır. Diğer bir ifade ile toplumdaki guruptan guruba değişir. Buna karşılık etik kuralları mantıklı olarak yorumlama ve doğru etiksel değerlere birleştirmeye çalışır. Etiği ahlaki bir konu üzerinde sistemli düşünce olarak ifade edebiliriz. Bu noktada etiğin mantık ve bilgi felsefesi ile ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Ahlakın ise daha çok sosyoloji bilimi ile bağıntılıdır. Etik mi ahlaki mi ikilemlerinin aşılmasında her şeyden önce etik ve ahlaki gerekçelerin farklılığı bize yol gösterir. Çünkü davranışı açıklamada kullanılan etik gerekçeler ve ahlaki gerekçeler birbirinden farklıdır. Bununla birlikte bazen ahlaki gerekçeler ile davranışın açıklanması yoluna gidilmektedir. Pieper'e göre kişilerin karar süreçlerinde davranışlarını meşrulaştırmada kullandıkları etik gerekçeler ahlaki gerekçelerden farklıdır. Etiksel bir çatışmanın çözümünde bazı durumlarda etiksel çatışmalar ile ahlaki gerekçeler çatışır. (Özlem, 2004: 42).

Ahlak ile etik kavramları etimolojik açıdan bakıldığında töre, gelenek, alışkanlık anlamında kullanılmaktadır. Bununla birlikte bu iki kavramı birbirinden ayırmak için çeşitli ölçütler kullanılmaktadır. Farklılık ölçüsü ise etiğin ahlaklılık üzerine düşünebilme etkinliği olmasıdır. Ahlakta daha çok sorgulamadan kabul varken, etikte bir olgunun doğruluğu ya da yanlışlığı eleştiriyle incelenir. Buradan hareketle, ahlakla etiğin örtüşen yanları olmakla birlikte etiğin ahlaktan sonraki boyut olduğu sonucunu çıkarabiliriz (Çukacı, 2006: 91).

4.1.2.1. Dünya’da Meslek Etiğinin Tarihçesi

Dünyada muhasebe meslek etiğine ilişkin yapılmış belli başlı düzenlemeler şunlardır (Özbireckli, 2007):

- (i) Uluslararası Sayıştay Teşkilatı Enstitüsü (INTOSAI) Etik Kuralları
- (ii) Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü (IIA) Etik Kuralları
- (iii) Amerikan Sertifikalı Serbest Muhasebeciler Birliği (AICPA) Davranış Kuralları
- (iv) IFAC’ın etikle ilgili düzenlemeleri

Günümüzde uluslararası nitelikteki muhasebe meslek etiğine ilişkin düzenlemelerde en fazla öne çıkan IFAC (International Federation of Accountants – Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu) bünyesindeki IESBA (International Ethics Standards Board for Accountants - Muhasebe Meslek Mensupları İçin Uluslararası Etik Standartları Kurulu) tarafından yayınlanan “Uluslararası Muhasebe Meslek Mensupları İçin Etik Kurallar” isimli çalışmadır. Bunlara kısaca “IESBA Etik Kuralları” da denilmektedir.

4.1.2.2. Türkiye’de Meslek Etiğinin Tarihçesi

Türkiye’de muhasebe mesleğinde etik değerleri oluşturmak amacıyla özellikle son yıllarda muhasebe meslek etiğine ilişkin yapılan düzenlemeleri dolaylı ve doğrudan yapılan düzenlemeler olmak üzere iki başlık altında incelenmek mümkündür. (Sakarya ve Kara, 2010: 58-62; TESMER 2013: 268-290):

- (i) Dolaylı Olarak Yapılan Düzenlemeler
 - Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu
 - Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlerin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik
 - Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Disiplin Yönetmeliği
 - Maliye Bakanlığı Tarafından Yapılan Düzenlemeler
 - Sermaye Piyasası Kurulu Tarafından Yapılan Düzenlemeler

(ii) Doğrudan Yapılan Düzenlemeler

- Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavir Meslek Ahlakı Kuralları İle İlgili Mecburi Meslek Kararı
- Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirlerin Mesleki Faaliyetlerinde Uyacakları Etik İlkeler Hakkında Yönetmelik

2007 yılında 26675 numaralı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren “Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirlerin Mesleki Faaliyetlerinde Uyacakları Etik İlkeler Hakkında Yönetmelik” Türkiye’de muhasebe meslek etiğine yönelik çok önemli bir düzenlemedir. 3568 sayılı kanunun 50. maddesi hükmüne dayanılarak hazırlanmış olan bu yönetmelik bir meslek unvanına sahip serbest veya bağımsız olarak çalışan bütün muhasebe meslek mensuplarını ve bunların oluşturduğu şirketlerin faaliyetlerini kapsamaktadır. Söz konusu yönetmelik Muhasebeciler İçin Uluslararası Etik Standartları Kurulu (the International Ethics Standards Board for Accountants – IESBA)’nın etik kuralları esas alınarak hazırlanmıştır.

4.2. Etik Karar Verme

Etik karar verme, etiksel ikilemeyle karşılaşan bireyin, ahlaki olarak doğru veya ahlaki olarak yanlış şekilde değerlendirme yapmasını sağlayan psikolojik yapı bir süreçtir. Meslek mensupları, birçok nedenle etik olmayan kararlar verebilir, davranışlar gösterebilir. Bütçe sorunları, kişilik özellikleri, mesleklerine karşı bağlılıkları, müşterileri ile olan ücret düzenlemeleri, inançları ve etik değerleri, firma büyüklüğü, stres gibi faktörler etik dışı karara kaynaklık edebilir (Ponemon, 1993: 173). Daha fazla kazanç elde etmek veya müşteri kaybetmemek için muhasebe kayıtlarında usulsüzlük yapmak, finansal verileri manipüle etmek, hileli işlemler gerçekleştirmek ise muhasebe uygulamalarında sıkça karşılaşılan etik olmayan karar türleridir.

Yaşanan finansal skandallardan sonra, muhasebe etiğine dair vurgu daha fazla yapılı hale gelmiş (Ho ve Lin, 2008: 883) ve muhasebe meslek mensuplarının etik ve etik olmayan karar ve davranışları üzerine birçok çalışma gerçekleştirilmiştir. Loeb (1971)’in çalışması, muhasebe meslek mensuplarının etik karar ve davranışları ile ilgili ilk çalışma niteliği taşımaktadır. Zamanla literatürdeki araştırma sayısı

artmıştır (Özer vd., 2003:75). Etiksel karar verme süreci ile ilgili olarak geliştirilen modellerin önemli bir bölümünün, Kohlberg'in Bilişsel Ahlâkî Gelişim Modeli'nden yararlandığı görülmektedir. Bu modellerde, doğrudan doğruya Kohlberg'in modeline ya da bu modelden esinlenen diğer yazarların çalışmalarına gönderme yapılmaktadır. Dolayısıyla, geliştirilen modeller arasında önemli ölçüde benzerlikler bulunmakta; öte yandan her bir model ilgili yazına farklı açılardan katkılar sağlamaktadır.

Etik karar, bireyin belirli bir etiksel ikilem hakkında, bireysel etik değerler ile etik olmayan değerleri karşılaştırarak alternatifler arasında seçim yapmasıdır (Thorne ve Sounders, 2002: 9). Etik karar, bireyin farklı alternatifler arasında en etik olanı seçmesidir (Sparks ve Pan, 2010: 408). Yasal ve ahlaki olarak toplumun geniş kesimi tarafından kabul edilen davranış olarak etik karar olarak tanımlanırken, etik olmayan karar (unethical decision) illegal ve ahlaki olmayan karar olarak tanımlanır (Nguyen vd., 2008: 67).

4.2.1. Etiksel Kararlara Etki Eden Faktörler

Bu başlık altında etiksel kararlara etki eden bireysel ve örgütsel faktörlere ilişkin bilgiler verilmektedir.

4.2.1.1. Bireysel Faktörler

Etik yargılar değer sorunundan kaynaklanmaktadır. Farklı düzeylerdeki insan ilişkilerinde değer sorunlarının ortaya çıkış nedeni, insanlar arasındaki düşünce yaklaşım, görüş ve rol farklılıklarıdır. Kişinin etik bilgisi, bulunduğu ahlaki gelişim seviyesi ve kişiye has daha birçok özellikler yargılamalar üzerine etki etmektedir.

Etik Bilgi Kapasitesi Değişkeni:

Etiksel bilgi; kural, ilke ve değerleri doğru anlamayı içerir. Bilgi birikimi olarak da öngörülebilir. Aynı zamanda kişinin etiksel yargılama yapmasında kullanılır. Etiksel bilgi özellikle tecrübe olmaması ve düşük düzeyde pratik bilginin bulunması durumunda daha da önemli olur. Bununla birlikte kurallar, ilkeler ve değerler etiksel yargılamada sadece yardımcı araç olarak düşünülmelidir. Pratik bilginin (alışkanlık) yerine konmamalıdır (Mele, 2005: 57).

Etik konusunda bilgi eksikliği olması durumunda, muhasebeci muhtemelen kuşkulu alanlarda bir uzman olarak karar vermekten kaçınacaktır. Etiksel kapasite pratik aklın, etiksel boyutlarının algılanmasından başka bir şey değildir (Ahlaki sezgi). Pratik bilgi örneğin, objektif, doğru, ön yargısız ve bağımsız olmak şeklinde ifade edilebilir. Kanunların şeklinden ziyade ruhunu izlemeyi öngörür (Mele, 2005: 58). Ahlak teorileri kişisel karar ve davranışlar için yol göstericidir. Muhasebecinin mesleğin ahlaki değerlerini ve bu değerlerin neleri içerdiğini bilmesi etiksel sorumluluğudur. Bireyin sahip olduğu değerler ve değerlerin içeriği ahlaki karar alma sürecini etkileyecektir.

Bilişsel Gelişim Düzeyi Değişkenleri:

Kimi psikologlar ahlak gelişiminin, bilişsel gelişim ile sosyal gelişim arasında bir gelişim olduğunu kimileri ise sosyal gelişimin bir alt boyutu olduğunu ileri sürmektedir. Onlara göre ahlak, hayatı anlamak ve yönetmektir. Dolayısı ile onun çevresi ile ilişkilerini sağlayan ruhsal faaliyetleri de yakından tanımak gerekir. Psikoloji, ahlaki yaşamın şartlarını tanımaya yardım eder. Önce yükümlülüğün karakterini ve kurallarını tanıtmak için akli tarif eder. Çünkü akıl olmazsa ahlakda olmaz. Sokrates'in tarif ettiği gibi ahlak bireyi özerkliğine dayalı olarak akli kullanmaya teşvik etmektedir (Yeşilyaprak, 2004: 127).

Bilişsel ahlak gelişimi ile ilgili yapılan çalışmalar, ahlaki karar verme ile bağlantısı zayıf olsa bile en azından bir bireyin ahlaki karar verme sürecinin temel anlayışını nasıl geliştireceğine yönelik yararlı bir tanım oluşturur. Gerek IFAC'ın etik ilkelerinde gerekse muhasebe literatüründe, muhasebecinin yüksek ahlak gelişim düzeyine sahip olması gerektiğini vurgulanmaktadır.

Eğilimlerin Şiddetindeki Değişkenler:

Bütün insanların eğilimleri aynı düzeyde olmadığı gibi her muhasebecinin aynı eğilimlere sahip olduğunu düşünmek de hayalcilik olur. Bununla birlikte bir muhasebecinin muhasebecide bulunması gereken ve kaçınılması gereken eğilimleri bilmesi, davranışlarını bilişsel süzgeçinden geçirirken fayda sağlayabilir. Bununla birlikte eğilimler de davranışlar üzerine etki edebilir. Muhasebeci tiplerinin uygulamalarındaki hileler ilk bakışta kolaylıkla anlaşılabilmesine rağmen, atak ve

tutucu muhasebe uygulamalarının tespit edilmesi daha zor olmaktadır. Ancak incelemelerle ispat edilebilir. Bununla birlikte, atak ve tutucu muhasebe uygulamalarının hile ve usulsüzlüğü içinde barındırma olasılığı daha yüksektir.

4.2.1.2. Örgütsel Faktörler

Bir işletmede çalışanlar için kabul edilebilir etik iletişim ve doğruluk kültürü yaratmak işletme yönetiminin sorumluluğundadır. Böyle kültürün temelinde etik değerler bulunur. Etik değerlerin özü işletmede personelin etik davranması ve doğrululuğu geliştirmesi için etik bir çerçevenin sınırlarını çizer. Bunların gerçekleştirilmesi ise aşağıdaki unsurlara bağlıdır (Kırel, 2000: 238).

- Etiksel davranış için yönetim ve çalışanların tepe yönetimden en alt çalışana kadar, çalışanlar ve yönetim için müşterek kuralların oluşturulması,
- Etik iş ortamı yaratılması,
- Etik eğitimi,
- Denetim riskinin tanımlanması,
- Hile riskinin düşürülmesi,
- Etkin iç kontrol uygulamaları,
- Denetim komitesi oluşturulması.

Etik karar ve uygulamalarının desteklenmesi her şeyden önce örgütte etik ortam bulunup bulunmamasına bağlıdır. Etik ortamın yaratılması, işletme yönetiminin etik algılamasına bağlı olduğu kadar personelin etik algılamasını etkileyen faktörlerin de anlaşılmasını gerektirir. Etik ortamın personelin etik algılaması üzerine direkt etki ettiğine inanılmaktadır. Bir işletmede Kurumsal Davranış İlkeleri çalışanı ya da ortak davranışı yönlendirmek için kullanılan ahlaki standartlardan oluşan; yazılı, belirgin ve resmi bir doküman olarak tanımlanmaktadır. İşletmede ahlaki normların bağımsız denetçilerin ahlaki davranışlarını etkilediği genel kabul görmektedir. İşletme etik ilkeleri, ahlaki konuları biçimlendirerek kural ve prosedürler olarak da tanımlanabilir. İnsanın ahlaki davranışına, organizasyonun etik ortam yaratması suretiyle etki edilebilir. İşletme amaçları ile mesleki amaçlar arasında çatışma olması kaçınılmazdır. Yönetimin finansal raporların sonuçlarının manipüle edilmesini isteme gibi etik olmayan muhasebe uygulamalarını muhasebe yöneticisinden istemesi muhtemeldir. Bu gibi baskılar direkt olarak mesleki değerlerle çatışır, mesleğin kamu yararına hizmet özelliğine ve özerkliğine zarar verir.

Böyle durumlarda, kişilerin etik değerleri ile o toplumun değerleri arasındaki fark ve paradoks etik sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte değerler sürekli değişim halindedir bu değişim hem kişisel değerlerde hem de örgütsel değerlerde söz konusudur. Ayrıca her işletmenin bulunduğu sektöre göre kendine ait sektör kültürü olduğu bir gerçektir (Kırel, 2000: 25). Muhasebeciler işletmenin politikaları ile kendi düşündükleri doğru arasında zaman zaman seçim yapmalarını gerektiren durumlarla karşılaşılırlar. İşle ilgili gizli durumların varlığı halinde işletmenin politikalarını tercih etmek durumunda kalırlar.

4.2.1.3. Etiksel Konu Yoğunluğu

Ahlaki yoğunluk inşa etmek pek çok temel bileşen içerir. Sonuçların büyüklüğü sorun olan ahlaki hareketin kurbanlara (veya yararlananlara) verilen zararlarının (veya yararlarının) toplamını içerir. Etkinin olasılığı aslında, ahlaki konuda hareketin sebep olacağı zararın (veya yararın) olasılığına paraleldir. Ahlaki sorun, ahlaki davranışın sonuçlarının başlangıcı ve şimdi arasındaki zaman uzunluğunu ifade eder. (Özkaya,2008:75)

İçsel Etkilerin Yoğunluğu:

Etki, değerlendirme sürecine bilgi olarak katıldığında, bu etkinin değerlendirme sürecine tesiri, bireyin duygusal durumunun farkına varmasını sağlayarak olumsuz etkiler azaltılabilir. Etki dışsal bir koşuldan çıkıp sürece katılmaktadır. Eğer olumsuz etki, karar verme sürecine katılan bir girdi ise yönetici konumundaki karar vericilerin durumunda hislerin yönlendirmesi kişinin duygularını değiştirebilecektir. Ancak bu hislerin değerlendirme sürecindeki etkilerini azaltabilir. Bağımsız denetçilerin kendi hissel durumlarının farkında olmaları, onları hangi duyguyu niçin hissettiklerini düşünmeye teşvik edecektir. Bu farkındalık ile birlikte bireyler karar verme süreçlerine kattıkları hissel unsurları azaltacak ve bunların yerine normatif unsurlar koyacaklardır. Ancak bunun için çelişkinin veya olumsuz etkinin şiddeti değişken nitelikte olmamalıdır.

Dışsal Etkilerin Yoğunluğu:

Etik karar verme sürecini anlamanın püf noktası, mümkün olabildiği kadar çok etkeni bir arada göz önüne alabilmektir. Ancak bütün bu faktörler birbirleriyle iç içe olduğundan bu biraz zor olacaktır. Bunun yanında problem içeren durumlarla

yeteri kadar karşılaşmak da değer sistemlerini ve muhasebe kararlarını etkileyen dışsal etmenleri anlamaya yarayacaktır. Erdemler, muhasebecilerin işverenlerine, mükelleflerine ve topluma karşı olan etik yükümlülüklerini görmelerini sağlayan kavramlardır. Mesela, bir muhasebeci, bir mükellefin hesap denetimini yapmak gibi mesleki faaliyetleri yaparken nesnel davranmak için tarafsızlık ve açık fikirlilik gibi meziyetlere sahip olmalıdır. Bu meziyetler faaliyetin dış etkilerden uzak gerçekleşmesini ve çıkar çatışmalarına yol açmamasını sağlayacaktır. Tarafsızlık, vicdani yargılar için zorunludur ve finansal değerlendirmelerin adil şekilde yapılmasını sağlar. Bunun yanında muhasebeciler mesleki sorumluluklarını yerine getirirken bu erdem doğrultusunda hareket etmelidirler(Özkaya,2008:77)

Söz konusu birey o zararlı etkiye neden olsa da durum aynıdır. Yani bireysel ahlaki sorumluluğun, yasal sorumluluk gibi dağıtım özelliği yoktur. Birlikte (ortak olarak) belirlenen etkiler için kişisel ahlaki sorumluluk tek başına belirlenen etkiler ile aynıdır. Bireysel ahlaki sorumluluk kanunlaştırılmaz. Öğrenilmesi lazımdır. Finansal bilgilerin yanlış ifade edilmesi durumsal ve konuya bağlı bir değişkendir. Ahlaki karar verme süreci üzerinde bu tür değişkenlerin etkilerini araştırmak için, karar vericilerin özellikleri gibi diğer potansiyel değişkenler üzerinde değil de, ahlaki konuların karakteristikleri üzerine odaklanan bir modele ihtiyaç vardır. Ahlaki yoğunluk teorisi böyle bir odaklanmayı sağlar (Özkaya, 2008:104).

Karar Vermekten Kaçınma

Ampirik çalışmalarda tercihe dair bir beklenti ortaya çıksa bile tercih yapmak için bunun yeterli olmayabileceği ifade edilmektedir. Bir davranış olarak kaçınma genellikle olumsuz etkilerin üstesinden gelmeyi amaçlayan bir mekanizmadır. Psikoloji literatüründe olumsuz etkileri artıran özgürlüğün yitirilmesi, pişmanlık kaygısı ve tercih yapmanın zorluğu gibi durumlar tercih yapmaktan kaçınmaya neden olabilir. Özgürlüğün yitirilmesi durumu bireyi özgürlüğünü tekrar kazanmak için tepkisel olarak motive de edebilir (Özyürek, 2012:125).

Özgürlüğü kullanmayı güçleştiren her durum bir tehdit yaratır. Karar vermek bireyde diğer alternatifleri seçme özgürlüğü konusunda tehdit hissi uyandırabilir ve bunun sonucunda birey yitirdiğini düşündüğü özgürlüğünü geri kazanmak için tercih yapmaktan kaçınabilir. Tercihlerin unsurlarını ve niteliklerini karşılaştırmak zorlaştığında veya bu unsurların birbirleri yerine ikame edilmesi zorlaştığında, tercih yapmakta güçlük ortaya çıkar. Bireyler, bu çelişkileri çözmeye çalışırken, olumsuz

etkileri tecrübe ederler. Çelişkiler keskinleştiğinde bağımsız denetçilerin tercihten kaçınmaya meylettikleri öne sürülmektedir. Tercihten kaçınma durumu olumsuz etkilerin bir sonucu olarak görülmektedir. Olumsuz etkinin durumuna ve bu etkinin daha önceki tecrübeler ya da öngörülme durumlarına göre farklılaşır. Özgürlüğün yitirilmesi durumunda oluşan olumsuz etki, bir veya daha fazla bireyin seçeneklerinin tehdit altında kalmasının sonucudur. Pişmanlık korkusu durumunda olumsuz etki ise; Yanlış tercih yapma kaygısının ve geçmiş deneyimlerin veya tasavvur edilen pişmanlığa dair bir kaygının sonucudur. Bu korku, öngörülmüş olumsuz etki olarak adlandırılabilir. Tercihin zorluğu durumunda olumsuz etki seçeneklerin barındırdıkları unsurlardan kaynaklanır ve karar verme anında deneyimlenir (Özgener, 2004:98).

Bununla birlikte her bir risk tecrübesi ve risk tecrübesi hakkında bilgi insanda endişe, üzüntü ve heyecana neden olur. Bu hayatın bir gerçeğidir ve kimse bunu görmezlikten gelemeyiz. İlki bir tehdit geldiğinde riski tanımamıza izin verir. İkincisi ise biraz şüphelidir. Bilimsel risk bilgisi bizim tahmin yapmamıza, korunmamıza ya da kontrol yapmamıza izin verir. Gerçek risk bilimi bize riski ortadan kaldırmamızda güç verir. Fakat bizim riski anlamadaki zorluklarımız felsefeden çıkarılır. Riskin düzenli nedenleri yoktur. Oysa bilim düzenli sebeplerle gelen bilgidir. (sebeplerin sonucu) Biz bir riske neden olan etkileri rastlantısal olarak öğrenebiliriz. Fakat neden rastlantısal etkiler olduğunu bilemeyiz. Nedenlere daha az güvendiğimizde göz ardı ederiz ve bir riske katkı yapan faktörleri analiz ederiz. Fakat riskin kendisi hakkında az bilgiye sahip oluruz (Özkaya, 2008:109).

4.2.1.4. Fırsatlar

Kurallar sanki bütün insanlar eşitmiş gibi vardır. Oysa insanlar üstlenmiş oldukları rollerden dolayı, farklı kurallara karşı sorumludur. Bazı kurallar fırsatçı yapıya sahip olmasına karşı bazıları dürüstlüğü gerektirir. Rol farklılığında değerlendirme yargısı algıya bağlıdır etiksel algının ise davranışlar üzerinde etkisi vardır (Mele, 2005: 59).

Muhasebecinin davranışta bulunmadan önce içinden geçmek zorunda olduğu alanı belirleyen unsurlar ahlak atmosferi olarak tanımlanmaktadır. Muhasebecinin içinde hareket ettiği ve hareket etmeye devam ettiği ahlaki atmosferin birçok unsuru vardır. Ahlaki atmosfer muhasebecilerin davranışlarını açıklamada yardımcı olmaktadır.

İç Kontrol Sisteminin Yetersizliği:

Usulsüzlük: yolsuzluk yapmak için fırsatların uygunluğu kavramını da içerir. Bireyler çeşitli sebeplerle, örneğin iç kontrol sisteminin zayıflığı ya da etkin olmaması ve kişisel hırslardan dolayı varlıkları kötüye kullanma eğilimine sahip olabilirler. Hileli finansal raporlama yapılması için yönetime; İşletme içi ve işletme dışı kaynaklar tarafından belirli bir çıkar hedefine ulaşmak için ya da bunun tersi durum için baskı yapılmış olabilir. Örgüt içindeki uygunsuz çalışma koşullarının, çalışanları uygunsuz davranışlara sevk ettiği ispatlanmaktadır. Bu koşullar şöyle örneklendirilebilir (Yılancı, 2003: 58).

- Kontrol ortamının olmaması ya da etkisiz kontroller,
- Alt yöneticilere yetki ve sorumluluk verilmemesi,
- Etkisiz bir yönetim kurulu,
- Uygun olmayan davranışları bulma ve raporlama konusunda ne yeterliliğe nede yetkiye sahip olmayan zayıf bir iç denetim fonksiyonu,
- Önemsiz ve gizli cezalar,

Hile, hile yapma fırsatlarının yaygın olduğu yerlerde gelişir. O halde işletmelerde hilesizliği başlatan en önemli unsur, hile yapılabilecek muhtemel tüm fırsatların en aza indirilmesidir. Bu kontrol mekanizmaları ve prosedürleri uygulaması sadece dolandırıcılığı en erken zamanda tespit etmeyi değil, aynı zamanda onu meydana geldiği ilk yerde önlemeyi gerektirir.

Muhasebe Fırsatları:

Muhasebe incelemelerinde, muhasebeciler için ahlak dışı uygulama fırsatları olduğu belirtilmektedir. Türkiye Muhasebe Standartları ve Uluslararası Muhasebe Standartları ekonomik gelişmelere paralel olarak sürekli güncellenmektedir. Ekonomik gelişmeler ve bilgi teknolojisindeki gelişmeler ise muhasebe uygulamalarına yansımaktadır. Bununla birlikte muhasebe işlemlerinin bütününe yönelik düzenlemelerin kurallar ile yapılması imkânsızdır. Bu sebeple muhasebe karar alanlarındaki boşluklardan dolayı muhasebe uygulamalarından bazıları etik olmayıp bazı durumlarda fırsatçı yapıya sahiptirler. Bazı yöneticilerin, GKGM kavram ve ilkelerinin sınırlarının dışına çıkmaksızın kazançlarını canlandırmak için fırsatları en iyi şekilde kullandıkları gözlenmektedir. Bu sorumsuzluk son dönemde batmaz denilen şirketlerin çöküşlerine yol açmıştır.

Sosyolojik, Ekonomik Fırsatlar:

Sosyolojik, Ekonomik faktörlerin muhasebe etiği ile ilişkisi; Muhasebe, ekonomi toplumunun ürettiği bilgi ve kavramları kullanmaktadır. Muhasebe ile ekonomi topluluğu arasında bir iletişim bulunmaktadır. Muhasebe işlemleri ve raporları kullanılan bu dilin somut ifadeleridir. Diğer bir deyimle eldivenidir. Ekonomi toplumu ile muhasebe süreçleri etkileşim içindedir. Bununla birlikte bilgi teknolojilerinde çok hızlı bir gelişmenin yaşanması bazı ekonomilerde bilginin izlenmesinde etkin faaliyetler gözlenirken bazı ekonomilerde bu gerçekleşmemektedir.

Oysa muhasebenin görevi bilginin üretilmesinde ve finansal tablolara yansıtılmasında mümkün olduğu kadar finansal olayın ya da olayların doğru sonuçlarının yansıtılmasını gerektirmektedir. Bu durum ise gelişmiş ülkeler ile gelişmemiş ülkeler arasındaki gelir farkı gibi bilginin üretilmesinde de kaliteli bilgi ile kalitesiz bilgi arasındaki fark kadar bir fark yaratmaktadır. Kaliteli bilgi üretecekken bu bilgiyi üretmemek, yani kalitesiz bilgi üretimi ile kaliteli bilgi arasındaki fark ekonomik toplum tarafından oluşturulan fırsatlardır. Ekonomi kurumlarının ve yöneticilerinin genel kabul gören bakış açısının muhasebe uygulamalarına da yansıtacağı unutulmaması gereken bir gerçektir. Çünkü muhasebe ile finansal toplum arasında bir iletişim vardır. Finansal toplulukta etik olmayan uygulamaların normal ya da olağan görülmesi muhasebecinin de etik olmayan uygulamaları normal görmesine yol açacaktır.

Günümüzde finansal piyasalarda, finansal piyasanın gelişmişliğine bağlı olarak, gelişmiş piyasalarda kuralların yokluğu subjektif kararlar için bir fırsat olmadığı gibi kanun ve kurallar doğru davranış için ulaşılabilecek azami amaçlar olmayıp, doğru davranışın gerçekleştirilmesinde asgari amaçlardır. Oysa gelişmemiş piyasalar ya da ekonomilerde kuralların yokluğu subjektif uygulamalar için bir fırsat olarak görülmekte ve mevcut yasalar ve kurallar ulaşılması gereken azami doğru gibi yanlış bir algılama bulunmaktadır. Yasa ya da kurallar ile muhasebenin bir alanında düzenleme yapılmamış olması bazı uygulayıcılar tarafından faydacı bir yaklaşımla istenilen uygulamanın yapılabileceği olarak algılanmaktadır. Böyle bir durumda davranış yapıldıktan sonra da, davranışa uygun kural çıkarılmaktadır. Uluslararası Muhasebe Eğitimi Standartlarında Etik Eğitimi

Muhasebe eğitimi standartlarının dünya genelinde geliştirilmesi için kılavuz geliştirmektedir. Eğitim, staj ve mesleki yeterliliğin test edilmesinden oluşan akreditasyonun temel unsurları ve muhasebecilerin ihtiyaç duyduğu sürekli mesleki eğitimin içeriği ve kapsamı alanlarına odaklanmaktadır. IAESB'nin çalışmaları Kamu Yararı Gözetim Kurulu'nun (PIOB) gözetimine tabidir. IAESB, Uluslararası Eğitim Standartları (IES) çıkarmaktadır. Buna ek olarak üye kuruluşların bu IES'leri uygulamaya koymalarında yardımcı olacak Uluslararası Eğitim Uygulama Bildirimleri (IEPS) bilgi raporları yayınlamaktadır (Özbirecikli, 2007).

IES 1: Muhasebe Mesleği Eğitimi Programına Giriş şartları

IES 2: Muhasebe Mesleği Eğitim Programlarının İçeriği

IES 3: Mesleki Beceriler ve Genel Eğitim

IES 4: Mesleki Değerler, Etik Kurallar ve Davranışlar

IES 5: Staj şartları

IES 6: Mesleki Yetenekler ve Yeterliliğin Değerlendirilmesi

IES 7: Sürekli Mesleki Gelişim: Yaşam Boyu Öğrenme ve Mesleki Yeterliliğin Sürekli Gelişimi Programı

IES 8: Denetçiler için Yeterlilik şartları

IEPS 1: Mesleki Değerler, Etik ve Tutumları Geliştirme ve Devam Ettirme Yaklaşımları

IEPS 2: Muhasebe Meslek Mensupları için Bilgi Teknolojisi

IEPS 3: Staj şartları- Muhasebe Meslek Mensupları İçin İlk Mesleki Gelişim

IES'in amacı muhasebecilerin eğitim, staj ve öğretimini kapsayan düzenlemeler yaparak muhasebe mesleğini ileriye götürmektir. IES mesleki yeterlilik sınavı öncesi uyulması gereken şartları, yeterlilik sınavının nasıl yapılması gerektiğini, yeterlilik sonrası alınması gereken eğitimler ve diğer düzenlemeleri içermektedir. IES'in faydaları şu şekilde özetlenebilir (Uyar, 2008: 82).

- Muhasebe mesleğine olan toplumsal yaklaşımı olumlu hale getirecek muhasebecilerin yetiştirilmesi için gerekli küresel çalışma ortamını sağlamak,
- Tüm dünyada muhasebe eğitim sürecini birbirine yaklaştırmak,

- Eğitim sürecinin tutarlılığını arttırmak,
- Tüm muhasebeciler için eğitim ve uygulama tecrübelerini bir temele oturtmak ve böylece tek ve genel kabul görmüş uluslararası teknik ve uygulama standartlarının kabulünü sağlamak,
- Muhasebecilerin tüm dünyada daha geniş bir alanda kabul görmesini ve değişimini sağlamak,
- Dünya üzerinde muhasebe meslek örgütlerinin karşılıklı işbirliği ve tanınmasını daha da arttırmaktır.

4.3. Muhasebe Mesleğinde Etik Eğitimi

Türkiye’de muhasebe mesleği ile ilgili kuruluşlar içinde muhasebe meslek etiği açısından en önemli gelişme TÜRMOB tarafından gerçekleştirilmiştir. Ulusal mevzuat içerisinde farklı düzenlemeler olmasına rağmen mesleki etik kurallarını düzenlemek ve bunları uygulamaya koymak TÜRMOB’un görevleri arasında yer almıştır. TÜRMOB, 03.01.1990 tarih ve 20391 sayılı Resmi Gazete’de SM, SMMM ve YMM Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmenlik yayınlamıştır.

Bu yönetmelikte etik ile ilgili bazı hükümlere yer verilmiştir. Ancak etik ile ilgili özel düzenleme TÜRMOB tarafından 2001 yılında Meslek Ahlakı Kuralları ile İlgili Mecburi Meslek Kararı olarak yayınlamıştır. TÜRMOB bu yönetmenlikle mecburi meslek kararlarını yayımlayarak etik kurallarının oluşturmasından öncülük yapmıştır (Subaşı ve Fidan, 2015: 77).

TÜRMOB tarafından açıklanan “Serbest Muhasebeci ve Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavir Meslek Ahlak Kuralları İle İlgili Mecburi Meslek Kararı”, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirlerin uymaları gereken mesleki ahlak kurallarını düzenlemektedir. 09.10.2007 tarih ve 26675 sayılı Resmi Gazetede SM, SMMM ve YMM’lerin Mesleki Faaliyetlerinde Uyacakları Etik İlkeleri Hakkında Yönetmeliğin birinci maddesinde yönetmeliğin amacı; “tüm üyeleri en üst derecede mesleki bilgiye sahip, sosyal sorumluluk bilinci olan, etik değerlere bağlı, rekabet anlayışı daha kaliteli hizmet sunumu biçiminde oluşmuş, güveniler ve saygın bir meslek mensupları kitlesi oluşturmak hedefine ulaşmak için muhasebe meslek mensuplarının mesleki ilişkilerde uymaları gereken

asgari etik ilkelerini belirlemektir” şeklinde belirtilmiştir. Bu yönetmenlikte etik ilkeleri üç bölümde ele alınmıştır (Resmi Gazete, 2007: Sayı: 26675):

Birinci bölümde tüm meslek mensuplarının uyması gereken temel etik ilkeleri ve bu ilkelerin uygulanması için gerekli kavramsal çerçeve sunulmaktadır.

İkinci bölüm bağımsız çalışan meslek mensuplarının uyacakları etik ilkeleri, üçüncü bölüm ise bağımlı çalışan meslek mensuplarının uyacakları etik ilkeleri içermektedir.

TÜRMOB, 27 Mart 2014 tarih ve 28954 Sayılı Resmi Gazete ile Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Eğitimi ve Etik Sözleşme Yapılması Hakkında Tebliğ yayınlamıştır. Tebliğin amacı; etik öğrenme yönünde isteklilik yaratarak, etik eğitimi ve etik davranış gelişimini sağlamak ve meslek mensupları ile bağlı oldukları meslek odaları arasında etik sözleşmesi imzalanmasının sağlanması için sözleşme öncesinde meslek mensuplarının tabi olacakları etik eğitim usul ve esaslarını belirlemektir (Resmi Gazete, 2014: Sayı 28954).

Tebliğde, verilecek eğitimlerin teorik ve uygulama olarak iki aşamada yürütüleceği, teorik eğitimin uzaktan eğitim yöntemiyle verilmesinin ardından uygulamalı eğitimin odalar kanalı ile yüz yüze yapılacağı açıklanmaktadır. Tebliğin 6. maddesinde uzaktan ve yüz yüze verilecek etik eğitim konuları aşağıda açıklanan dört başlık halinde sıralanmıştır (Resmi Gazete, 2014: Sayı 28954):

a) Etik bilgisi

- 1) Muhasebede etik beklentiler ve tehditler,
- 2) Muhasebe skandalları ve itibar ile güvenin yeniden kurulmasının önemi
- 3) Etik teoriler,
- 4) Ahlaki gelişim teorisi,
- 5) Muhasebede ahlaki düşünce geliştirme.

b) Etik duyarlılık

- 1) Mesleki nitelikler,
- 2) Muhasebede Etik Standartlar ve ahlaki davranış kuralları,
- 3) Meslek mensubunun mesleğe olan sorumluluğu,

- 4) Meslek mensubunun müşteriye olan sorumluluğu,
- 5) Meslek mensubunun kamuya olan sorumluluğu,
- 6) Disiplin suçları.

c) Etik karar verme

- 1) Etik karar verme modelleri,
- 2) Muhasebede etik sorunlar,
- 3) İlke bazlı yaklaşım ve mesleki yargı,
- 4) Denetçinin bağımsızlığı,
- 5) Gerçeğe uygun finansal raporlamanın önemi ve kazançların yönetimi,
- 6) İşletmelerde sosyal sorumluluk muhasebesi ve sosyal raporlama,
- 7) İşyeri etiği,
- 8) Kültürlerarası etik,
- 9) İşletmelerde etik ortam ve kurumsal yönetişimin önemi,
- 10) Muhbirlük politikası.

d) Etik davranış

1) Muhasebede etik ile ilgili örnek olay çalışmaları: Gerçek yaşamdan olaylar ele alınarak etik problemlerin ortaya konması, ihlal edilen etik standartların belirlenmesi, ahlaki düşünce süreci ve karar verme modellerinin tartışılması. Tebliğin 7. Maddesinde etik eğitimi için nasıl başvuru yapılacağı, süresi ve tamamlanması gereken konular yer almaktadır. Uzaktan eğitim için internet üzerinden başvuran katılımcıların eğitimlerinin iki haftada toplam yirmi saat yapılacağı belirtilmiştir.

Yüz yüze eğitimler, uzaktan eğitim tamamlandıktan sonra verilen belgenin bağlı bulunulan odaya verilmesi yoluyla başlamaktadır. Bu eğitim iki günde altı saatlik eğitimle verilmekte, başarılı olanlara etik eğitimini tamamlama belgesi verilmektedir.

Tebliğin 8. Maddesine göre etik eğitiminden; uzaktan eğitim faaliyetlerinde TÜRMOB Etik Komitesi ve TESMER'in, yüz yüze eğitim faaliyetlerinde ise kayıtlı olunan odaların sorumludur. Tebliğin 10. Maddesine göre eğitimi başarı ile

tamamlayan katılımcılarla muhasebe meslek etiği sözleşmesi imzalanmaktadır. Tebliğin 13. Maddesine göre ise meslek mensubunun 3568 sayılı Kanun ve bu Kanunla ilgili yönetmelik, tebliğ, genelge ve mecburi meslek kararlarına uyumsuz tutum ve davranışlarda bulunduğu disiplin kurulunca tespit edilmesi halinde bu sözleşme oda yönetim kurullarınca tek taraflı olarak fes edilir (Resmi Gazete, 2014: Sayı 28954).

TESMER'in internet ortamında bulunan etik eğitimi portalında aşağıdaki bilgiler yer almaktadır (www.tesmer.org.tr):

“Ailede başlayan etik eğitimin yaşam boyu sürdüğü ve etiğin öğrenilebilir ve öğretilerilebilir olduğundan hareketle `TÜRMOB Etik Eğitim Projesi` oluşturulmuştur. TÜRMOB Etik Eğitimi Projesinde, uzaktan eğitim ve yüz yüze eğitim yöntemleri birlikte kullanılacaktır. Örnek olay çözümlenmeleri ile odalarda yüz yüze eğitim yöntemi ile gerçekleştirilecek faaliyetlerde `etik eğitici eğitimi` almış meslek mensuplarına katkı sağlayacaktır.

Teorik Eğitim Süreci: Portaldaki dijital kitap, sunu ve videolardan oluşan eğitim materyalleri ile yürütülecektir. Süreç eğitim kaydının yapılmasından sonra iki hafta içerisinde en az 20 saatlik bir süreyi kapsamaktadır. Teorik eğitimin son aşamasında teorik eğitim bilgisinin sınanabileceği `Etik Bilgi Değerlendirmesi portal üzerinden yapılacaktır.

Pratik Eğitim Süreci: Meslek mensubunun üyesi olduğu oda da etik vak`a uygulamaları ile sınıflarda yürütülecektir. 6 saatlik bir süreyi kapsayacak eğitime katılım için portaldan alınacaktır.

Muhasebecilerin etik sorumlulukla davranmalarının ön şartı, toplumun haklarının farkına varmaları ve yapmış oldukları işin önemini kavramaları olduğundan, özellikle meslek edindirme sürecinde geleceğin muhasebecilerine teknik bilgiler yanında, yaptıkları işin etik boyutu da anlatılmalıdır (Yüksel, 2001:237).

Muhasebeci ve denetçiler mesleki faaliyetlerini sürdürürken uluslararası mesleki kurumlar tarafından kabul edilen kavram, ilke ve standartlara uygun davranmalıdır. Bu çerçevede IFAC özellikle muhasebe öğrencilerinin ve meslek mensuplarının mesleki bilgi ve kalite yanında meslek etiği edinmesini sağlamak için de çalışmaktadır. TÜRMOB da bir IFAC üyesi olarak meslek mensuplarına IFAC tarafından gerçekleştirilen çalışmaları ülkemizde uygulamaya çalışmaktadır

BEŞİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR TARAMASI

5.1. Ulusal Yayınlar

Ceylan ve Terzi (2016) Çankırı Karatekin Üniversitesi İşletme, İktisat ve Kamu Yönetimi bölümü son sınıf öğrencileri üzerinde yapmış oldukları çalışmada muhasebe eğitimi alan öğrencilerin etik algılarını ölçmüşlerdir. Araştırma sonuçları bayan öğrencilerin doğruluk, dürüstlük, tarafsızlık gibi konularda meslek etiğine daha duyarlı olduklarını göstermiştir. Aynı şekilde genel olarak eğitim hayatı boyunca etik eğitimi alan öğrencilerin mesleki davranış ilkelerine daha duyarlı oldukları belirlenmiştir. Buna karşın öğrencilerin yaş, ikamet yeri ve gelir düzeyi gibi değişkenlerde istatistiksel açıdan önemli bir fark olmadığı görülmüştür.

Gülmez vd. (2016)'nin muhasebe eğitimi alan ön lisans ve lisans öğrencilerinin meslek etiği algısını ve meslek etiğine bakış açılarını tespit etmek amacıyla yaptıkları çalışmada, meslek etiği ve etik ilkelere bağlılık konusunda bayan öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha duyarlı olduğu ve meslek etiği eğitiminin etik ilkelere bağlılığı artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Subaşı ve Erol Fidan (2015a) muhasebe meslek etiğine yönelik düzenlemeler sonrasında meslek etiğinin muhasebe meslek mensubu adayları tarafından nasıl algılandığını tespit etmek amacıyla 1058 stajyer üzerinde çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışmada stajyerlerin etik algılarının yaşlarına, etik dersi almış olmalarına, stajlarının kaçınıcı yılında olduklarına, stajları süresince etik dışı durumlarla karşılaşmış olmalarına göre istatistikî olarak anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir.

Subaşı ve Erol Fidan (2015b) IFAC'ın yayınlamış olduğu 4 nolu Uluslararası Muhasebe Eğitimi Standardı olan "Mesleki Değerler, Etik ve Davranışlar" standardını temel alarak stajyerler üzerinde yaptıkları çalışmada stajyerlerin muhasebe etik eğitimi hakkındaki görüşlerini değerlendirmişlerdir. Çalışmada

stajyerlerin muhasebe etik eğitimi hakkındaki görüşlerinin, eğitim hayatları boyunca etik ile ilgili herhangi bir eğitim alıp almamalarına, stajları süresince meslek ahlakına aykırı olaylarla karşılaşp karşılaşmamalarına ve eğitim durumlarına göre istatistikî olarak anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir.

Daştan vd. (2015) Karadeniz Teknik Üniversitesinde, işletme, maliye ve iktisat bölümlerinin son sınıf öğrencilerinin etik, etik iklim, etik karar verme ve muhasebe meslek etiği eğitimi ile ilgili konulardaki farkındalık seviyelerini saptamak amacıyla bir çalışma yapmışlardır. Çalışmada, öğrencilerin alınan muhasebe eğitiminin kalitesinin, mesleki çalışmalarında etik davranış ve tutumları belirleyici rolü olduğu, ayrıca şahsi menfaatlere önem verilmesinin etik dışı tutumlara neden olacağı görüşünde oldukları saptanmıştır. Ayrıca cinsiyet, öğrenimin görülen bölüm ve gelecekte muhasebe mesleğinin tercih edilmesi değişkenleri bakımından etik değerlere bakışta farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Kızıl vd. (2015) Yalova'da çalışan muhasebe meslek mensuplarının muhasebe etiği çerçevesinde etik algı düzeyini ve meslek etiğine karşı düşüncelerini tespit etmek amacıyla yapmış olduğu çalışmada muhasebe meslek mensuplarının genel anlamda etik ve meslek etiği kavramlarına duyarsız olmadıklarını tespit etmiştir. Ayrıca genel anlamda çok fazla noktada etik kurala uyum gösterildiği, fakat bazı konularda etik kurallara uygun davranış gösterilmediği tespit edilmiştir.

Uyar vd. (2015) ALTSO Meslek Yüksekokulu Muhasebe ve Vergi Uygulamaları programı birinci ve ikinci sınıf öğrencilerinin muhasebede mesleki etik tutuma ilişkin düşüncelerini tespit etmek amacıyla bir çalışma yapmışlardır. Çalışmada öğrencilerin genel anlamda muhasebe mesleğini icra edenlerin etik davranışları ile ilgili olumsuz bir algıya sahip oldukları tespit edilmiştir.

Alkan (2015) Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programı öğrencilerinin etik değerlerini bazı değişkenlere göre belirlemeye çalıştığı ve 724 öğrencinin katıldığı araştırmada bayan öğrencilerin etik algılarının erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yaş faktörü etik algısını etkilerken, öğrenim gördükleri sınıf öğrencilerin etik algısını etkilememektedir. Çalışmada ailelerin gelir düzeyi arttıkça etik algısının azaldığı saptanmıştır.

Yılmaz vd. (2015) TÜRMOB etik yönetmeliğinin nasıl algılandığı ve genel etik değerler konusundaki görüşlerin incelenmesi amacıyla Samsun'da faaliyet gösteren muhasebe meslek mensupları üzerinde bir çalışma yapmışlardır. Yapılan araştırma sonucunda, katılımcıların kıdem durumuna göre dürüstlük, tarafsızlık,

mesleki yeterlilik ve özen, gizlilik ve mesleki davranış boyutunda aralarında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Fakat etik algısı boyutunda mesleki kıdem durumuna göre alt ölçek puan ortalamalarının anlamlı farklılık gösterdiği ve kıdemi yüksek meslek mensuplarının kıdemi düşük meslek mensuplarına göre etik algılarının daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Akyatan ve Kutluk (2015) Akdeniz Üniversitesi İşletme ve Maliye bölümlerinde okuyan birinci ve dördüncü sınıf öğrencilerinin etik kararlarında demografik özellikler, öğrenim gördükleri bölüm, devam ettikleri sınıf ve muhasebe dersi almış olmalarının etkisini araştırdıkları çalışmalarında bayan öğrencilerin etik yargılarının daha güçlü olduğunu tespit etmişlerdir. Çalışmada ayrıca muhasebe etiği dersi almış öğrencilerin, almamış olan öğrencilere göre daha güçlü etik yargılara sahip oldukları saptanmıştır.

Fidan ve Subaşı (2014) muhasebe meslek etiği ile ilgili yapılan düzenlemelerden sonra meslek etiğinin muhasebe mesleğinde çalışacak olan adaylarca algılanma seviyesini belirlemek amacıyla İstanbul ilinde 857 stajyer üzerinde yapmış oldukları çalışmada adayların ortalama yarısından çoğunun meslek etiği ile ilgili hiçbir eğitim almadıklarını tespit etmişlerdir. Çalışmada adayların ortalama yarısından azının staj esnasında meslek etiği kurallarına aykırı tutumlar gözlemlediklerini belirtmişlerdir.

Ulucan ve diğ. (2014) tarafından yapılan çalışmada çalışan hilelerini önlemede önemli bir role sahip olan insan kaynakları prosedürleri incelenmiş ve insan kaynakları yöneticileri üzerine nitel bir araştırma yapılmıştır.

Dağlı (2013) Isparta ilinde yapmış olduğu çalışmasında muhasebe meslek etiği ve meslek mensuplarının etik konusundaki görüşlerini anket çalışması yaparak araştırmıştır. Çalışmada, muhasebe meslek mensuplarının etik ilkelerine değer verdikleri saptanmıştır. Meslek mensuplarının, dürüstlük, tarafsızlık, bağımsızlık gibi konularda bilinçli oldukları ancak başta mükellefler olmak üzere bazı etkenlerin onları etik dışı davranmaya yönelttiği tespit edilmiştir.

Hacıhasanoğlu (2013) Sakarya ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının, muhasebe meslek etiği ile ilgili değerlendirmelerini incelediği çalışmada yaş ve demografik özellikler itibarıyla görüşlerde farklılıklar olduğunu belirlemiştir.

Saygan ve Bedük (2013) ahlak dışı davranışların duyurulması ve etik iklim arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapmış oldukları çalışmada ahlaki olmayan davranışların duyurulmasıyla etik iklim arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı saptanmıştır.

Ağyar vd. (2012) tarafından Akdeniz Üniversitesine bağlı 7 farklı meslek yüksekokulunda muhasebe ve vergi uygulamaları bölümlerinde öğrenim gören 1.021 öğrenci üzerinde yapılan çalışmada öğrencilerin meslek etiğine bakış açıları incelenmiştir. Çalışmada öğrencilerin %56,1'i meslek etiği ile ilgili bir ders konması yönünde görüş bildirmişlerdir. Meslek etiğine bakış açılarında demografik olarak çıkan sonuçlarda cinsiyet, yaş, doğum yeri, mezun olunan lise, aile eğitim düzeyi, gelir düzeyi gibi faktörlerin etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca meslek etiği dersi alan öğrencilerin muhasebe meslek etiği ile ilgili oluşan yargılara daha fazla oranda katılım gösterdikleri görülmüştür. Bu sonuçlara göre müfredatta muhasebe etiği ile ilgili derslere daha fazla yer verilmesinin önemi vurgulanmaktadır.

Özyürek (2012) Ankara'daki Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlere ve Yeminli Mali Müşavirlere birebir görüşme yöntemi ile etik karar verme üzerine yaptığı çalışmasında yoğun iş temposunda ve uzun süreli çalışma saatlerinde meslek mensuplarının etik karar vermede güçlük çektikleri saptanmıştır.

Yıldırım ve Uğuz (2012) Aksaray Üniversitesi işletme ve kamu yönetimi öğrencilerinin etik ilkelere uygun davranıp davranmadıklarını ve etik algılarını ölçmeyi amaçlamıştır. Yapılan değerlendirmelerde öğrenciler arasında etik algısı açısından öğretim durumuna göre anlamlı fark olmadığı tespit edilmiş ancak bölümler arasında fark olduğu bulunmuştur. Çalışmada işletme bölümü öğrencilerinin etiğe ilişkin algılarının kamu yönetimi öğrencilerine göre daha güçlü olduğu saptanmıştır. Genel olarak iş etiğinin ve etik algısının kişiden kişiye farklılık gösterdiği saptanmıştır.

Erdem (2012) bilim etiğinin kazandırılması amacıyla yaptığı çalışmasında, bilim insanına yüksek lisans ve doktora eğitimiyle bilim etiğinin kazandırılması, bilimde etik dışı sorunlarla karşılaşılması için etik eğitiminin önemi vurgulamıştır.

Ünsar ve Hozer (2012) Edirne ilinde muhasebe meslek mensuplarının meslek ahlakı ilkelerine bakış açılarını ve bu konudaki tutumlarını belirlemek amacıyla yapmış oldukları çalışmada meslek mensuplarının medeni durumu, anne ve babanın

eğitim düzeyi gibi alt ölçek boyutları arasında anlamlı farklılık olduğu sonucuna varmışlardır.

Çubukçu (2012) yapmış olduğu çalışmasında işletme bölümünün lisans ve lisansüstü ders programındaki etik dersleriyle ilgili durum analizi yaparak etik eğitimin erken dönemde verilmesinin önemini saptamayı amaçlamıştır. Çalışmada dünyada etik eğitimine verilen önemin yükselişine paralel olarak, Türkiye’de de üniversitelerin etik davranışla ilgili derslerin sayılarının artırılması gerektiği vurgulanmıştır.

Dönmez ve Karausta (2011)  ğrencilerin mesleki hile ile ilgili algılarını ve hile içeren davranışları ilgili mercilere bildirme eğilimlerini belirlemek, cinsiyet, öğrencilerin okudukları bölüm ve sınıfın hile algısı ve ilgili mercilere bildirme eğilimi üzerindeki etkisini saptamak amacıyla Akdeniz  niversitesinde bir çalışma yapmışlardır. Çalışmada  ğrencilerin mesleki hile algıları ile ilgili mercilere bildirme eğilimleri arasında pozitif bir ilişki olduğu, öğrencilerin yolsuzluğa karşı diğer mesleki hile türleri olan finansal tablo hilesi ve varlık suiistimaline göre daha hassas oldukları, kadınların hileli davranışlara karşı daha duyarlı oldukları ve ilgili mercilere bildirme eğilimlerinin daha yüksek olduğu, öğrencilerin okudukları bölümün hile algısı ve ilgili mercilere bildirme eğilimi üzerinde kısmen etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Ay ve Güler (2011) Cihanbeyli Meslek Yüksekokulunda muhasebe bölümünde eğitim gören öğrencilerin etik değerlerinin oluşumuna yönelik bazı değişkenlerin incelenmesi amacıyla yapmış oldukları çalışmada, muhasebe  ğrencilerinin cinsiyetinin ve içinde buldukları kültürün, ahlaki yargı seviyeleri üzerinde anlamlı bir fark meydana getirdiği sonucuna varmışlardır.

Okay (2011) Diyarbakır ilindeki muhasebe meslek mensuplarını etik dışı davranışa ve hata yapmaya yönlendiren en güçlü faktör veya faktörlerin neler olduğunu belirlemek amacıyla yaptđđı araştırmada muhasebe meslek mensuplarını etik dışı davranışlara ve hatalara yönelten başlıca faktörün devletin adil bir vergi sisteminin olmaması olduğu saptanmıştır.

Sakarya ve Kara (2010)  lkemizde muhasebe meslek etiğine yönelik düzenlemelerin meslek mensupları tarafından nasıl algılandđđını tespit etmek amacıyla yapmış oldukları araştırmalarında cinsiyet, unvan ve mesleki tecrübeler

gibi konularda anlamlı farklılıklar olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca, meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik düzenlemeleri algılaması ile eğitim ve gelir düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar bulunmadığı görülmüştür.

Yıldız (2010) Kayseri ilinde faaliyet gösteren SMMM'lerin meslek etiği algılarını ölçmek ve onları etik dışı uygulamalara yönelten unsurları belirlemek amacıyla yaptığı çalışmada meslek mensuplarının meslek etiğine gerekli ilgiyi gösterdikleri, onları etik dışı davranışlara en fazla yönelten baskı grubunun mükellefler olduğu saptanmıştır.

Kurnaz ve Gümüş (2010) Dumlupınar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulunda muhasebe dersi alan öğrencilerin muhasebe mesleğiyle ilgili etik olmayan davranışlara ilişkin algılarını ölçmek amacıyla yapmış oldukları araştırmada üst sınıftaki öğrencilerin etik algılarının alt sınıftakilere göre daha hassas olduğunu, kız öğrencilerin etik algılarının erkek öğrencilere göre daha hassas olduğu saptanmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçların öğrencilerin dört yıl boyunca alacakları etik eğitiminin öğrencilerin etik ilke ve standartlarında bir gelişme meydana getireceği ve eğitimin insanların görüş açılarını geliştireceği görüşünü desteklediği belirtilmektedir.

Kurt vd. (2010) Türkiye'deki dokuz üniversitenin işletme, iktisat, muhasebe ve maliye bölümünün son sınıf öğrencileri üzerine yapmış oldukları çalışmada öğrencilerin % 63,7'sinin üniversite eğitimi süresince aldıkları derslerin sadece bir tanesinde meslek etiğiyle ilgili konunun anlatıldığını saptamıştır. Öğrencilerin genelinde meslek etik davranışına uyum göstermeyen davranışları tasvip etmedikleri, ancak şahsi menfaatin söz konusu olması durumunda etik dışı davranışlara yönelme eğilimlerinin yükselebileceği tespit edilmiştir.

Soylu (2010) mesleki yeterlilik için gerekli olan muhasebe eğitimi sırasında meslek etiği ile ilgili eğitim almış olan meslek mensupları ile meslek etiği hakkında herhangi bir eğitim almamış meslek mensuplarının etiği algılayış düzeylerini belirlemek amacıyla yapmış olduğu çalışmada mesleki eğitim ve etik eğitimi almış olan meslek mensuplarının etik ilke ve davranışlara karşı olan tutum ve algılayış düzeylerinin daha iyi olduğunu saptamıştır.

Özbirecikli ve Süslü (2005) Türkiye genelinde bağımsız denetim firmalarının yolsuzluk riski faktörlerini değerlendirme uygulamalarına yönelik yaptıkları araştırmada

bağımsız denetim şirketlerinin, müşteri riskini değerlendirirken bağımsız denetim standartları bildirimlerinde açıklanan hile riski faktörlerinin çoğunu dikkate almadıklarını tespit etmişlerdir.

Özbirecikli (2006) bağımsız denetçinin müşteri firmanın yolsuzluk eylemi karşısındaki tutumunu, yaşanan şirket yolsuzluk vakaları ve yasal düzenlemeler çerçevesinde incelemiştir.

Özer ve Uyar (2010:98) muhasebe meslek mensuplarının, bireysel etik felsefeleri ile mesleklerine karşı hissettikleri bağlılıkları araştıran çalışmalarında etik düşünce ile mesleki bağlılık arasında orta düzeyde ilişki bulmuşlardır.

Çakar ve Arbak (2008) yapmış olduğu çalışmada işletme eğitiminde karar vermede ahlak ile ilgili değerlendirme ortalamaları ve eğilimi ile ilgili etkileri araştırmak için Dokuz Eylül Üniversitesinde 266 öğrenciyle anket uygulamıştır. İşletme eğitimlerinin etkisini incelemek için İşletme, Uluslararası İlişkiler ve İstatistik Bölümleri birinci ve son sınıf öğrencilerinden meydana getirilen örneklemeler kullanılmıştır. Ahlaki değerlendirme ortalamalarını ve eğilimlerini belirleyebilmek için 7 adet senaryo kullanılmıştır. Analiz neticesinde işletme öğrencilerinin kontrol grubunda bulunan farklı bölüm öğrencilerine göre daha çok deontolojik ahlaka dayalı gerekçelendirmelere yöneldikleri saptanmıştır.

Uçma (2007) Muğla Üniversitesi'nde İşletme Bölümünde öğrenim gören ve muhasebe meslek mensubu olmak isteyen öğrencilerin etik değer anlayışlarını belirlemek ve etik ilkelere duyarlılıklarının gelişmesini sağlamak için yapılması gerekenleri ortaya koyma amacıyla yapmış olduğu araştırmada; öğrencilerin etik konusunda fikir sahibi oldukları ancak lisans eğitimleri süresince etik eğitimi ile ilgili yeterli eğitim almadıkları sonucuna varmıştır. Birçok öğrenci muhasebe meslek etiği dersinin ders müfredatında bulunmasının gerekli olduğunu belirtmiştir. Sorulan bir soruda öğrencilerin "muhasebe meslek etiği eğitimi zorunlu olmalı mı?" sorusuna öğrencilerin %80'i evet cevabını vermiş, ayrıca %32,2'si de iş hayatında etik eğitimin gerekli olduğunu belirtmişlerdir.

5.2. Uluslararası Yayınlar

Sheehan ve Schmidt (2015) çalışmalarında iş dünyasındaki ahlaki başarısızlıkların birçok kişiyi işletme okullarında verilen etik eğitiminin etkinliğini sorgulamaya yönelttiğini ifade etmektedirler. Bu nedenle öğrencilere etik eğitimi vermek yerine etik değerlerin farkına varmalarını sağlamanın daha etkili olacağı düşüncesiyle bir çalışma yapılmıştır. Çalışmada 110 lisans ve yüksek lisans muhasebe öğrencisine etik davranış ve değerlerin önemini anlamalarını sağlamak amacıyla öğrencilerinden etik değerlerini ve kendi davranış kurallarını yazmaları istenmiştir. Öğrencilerin %97'si bu çalışmanın diğer üniversitelerde de önerebileceğini belirtmiştir.

Manalo (2013) RVR Collage of Business at De La Salle Üniversitesinde muhasebe öğrenimi gören birinci ve son sınıf 161 erkek ve 227 bayan öğrenciye anket uygulanarak etik eğitimi derslerinde kullanılan sekiz öğretim tekniğinden hangisini tercih ettikleri sorulmuştur. Friedman ve Kendall's W Test ile yapılan analiz sonucunda en fazla tercih edilen yöntemin işbirlikçi öğrenme yöntemi, en az tercih edilen yöntemin ise e-öğrenme stratejisi olduğu saptanmıştır. Bilgisayar ve internet kullanımının yaygınlığına rağmen öğrencilerin meslek etiği dersini sınıf egzersizleriyle almayı tercih ettikleri saptanmıştır.

O'Leary ve Stewart (2013) çalışmalarında 5 farklı senaryonun etik öğretimine etkisini incelemiştir. Çalışmada 3. Sınıf muhasebe denetimi öğrencilerine uygulanan etik konulu beş skeç kullanılmıştır. Skeçlerde (1) yanlış muhasebe uygulamalarına sessiz kalmak için rüşvet teklifi alan bir muhasebeci, (2) yolsuzluk yapan üst düzey bir meslektaşına tanık olan bir çalışan (3) bir iş başvurusunun kasten tahrif edilmesi, (4) masrafların şişirilmesi ve (5) kayıtların tahrif edilmesi konuları işlenmiştir. Rol oynama şeklindeki bu yöntemle etik eğitiminin daha etkili verildiği sonucuna varılmıştır.

Holmes vd. (2012) yapmış oldukları çalışmada Yeni Zelanda Üniversitesinde ekonomi öğrenimi gören 630 öğrenciye anket uygulamıştır. Araştırmada ileri yaştaki öğrencilerle bayan öğrencilerin diğer öğrencilere kıyasla daha etik davrandıkları saptanmıştır.

Thomas (2012) çalışmasında Kanada'da bir devlet üniversitesinde muhasebe eğitiminin etik karar almada ne ölçüde etkili olduğunun tespit edilmesi amacıyla, muhasebe öğrenimi gören 40 birinci sınıf, 70 son sınıf öğrencisi ile işletme öğrenimi

gören 106 birinci sınıf öğrencisine anket uygulamıştır. Çalışmada son sınıf muhasebe öğrencilerinin etik karar almada birinci sınıftaki öğrencilere göre daha ihtiyatlı davrandıkları tespit edilmiştir. Ayrıca etik karar alma açısından birinci sınıf işletme öğrencileri ile birinci sınıf muhasebe öğrencileri arasında fark olmadığı, ancak etik karar alma yöntemlerinde farklılıklar olduğu saptanmıştır.

Bennie ve Pflugrath (2009) etik açıdan güçlü bir çevrede yürütülen muhasebe faaliyetlerinin denetim kalitesi üzerindeki etkisini analiz ettikleri çalışmalarında, güçlü etik çevrede yürütülen muhasebe faaliyetlerinin denetim kalitesinin güçlendirilmesinde etkili olduğu sonucuna varmıştır.

Fleming vd. (2009) muhasebe bölümü öğrencilerine verilen etik eğitiminde muhasebeci ve denetçilerin karşı karşıya kalabileceği etik ikilemlerin ve muhasebe etiği ikilemlerinin kullanılmasının, etik eğitimi üzerindeki etkilerini araştırmak amacıyla yaptıkları çalışmada etik eğitiminde kullanılan etik ikilemlerin etiksel karar verme açısından yeterli olmadığı sonucuna varılmıştır.

Ghaffari vd. (2008) İngiliz yükseköğretim kurumlarında etik derslerinin ders programında ayrı bir şekilde mi yoksa derslerin içine yerleştirilerek mi verilmesinin etkili olacağını araştırmak amacıyla muhasebe ve finans bölümü bulunan 36 İngiliz üniversitesinde araştırmalar yapmıştır. Çalışmada genel anlamda etiğin müfredatta bulunması gerektiği, ayrı olarak değil de muhasebe derslerin içinde verilmesinin etkili olacağı, şayet ayrı ders olarak verilecekse seçmeli ders olması, iki-üç ya da dördüncü sınıfta verilmesinin uygun olacağı sonuçlarına ulaşmıştır.

Ho ve Lin (2008), Hofstede'nin bir araştırmasında kullanmış olduğu yöntemi geliştirerek muhasebe dersleri görmekte olan Amerikalı ve Tayvanlı üniversite öğrencilerine uygulamışlardır. Çalışmada iki ülkeden öğrencilerin vermiş oldukları cevaplara göre, öğrencilerde muhasebe etik değerlerinin oluşmasında kültürel değerlerin etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Cooper vd. (2008) araştırmalarında etik dersinde kullanmak amacıyla hazırlanmış oldukları video destekli bir bilgisayar eğitim programını öğrencilerde test etmiş ve sonuçları değerlendirmişlerdir. Hazırlanan programda etik bilgisini, etik duyarlılığı, etik yargısını ve etik davranışları geliştirmek için bölümler bulunmaktadır. Öğrencilere bu programla etik eğitimleri verilmiştir. Öğrenciler ayrıca programlarla aldıkları farklı derslerde de etik eğitimini almışlardır. Her iki etik

eğitim neticesinde öğrencilerin derslerle ilgili fikirleri, sormuş oldukları sorularla tespit edilerek karşılaştırma yapılmıştır. Bu program sayesinde öğrencilerin almış oldukları etik eğitiminden daha memnun kaldıkları belirtilmiştir.

Hurt ve Thomas (2008) üniversite ve kolejdaki etik derslerinin içerik ve pedagojileri ile ilgili bilgi toplamak amacıyla 36 ğretim elemanı ile anket çalışması yapmış ve 63 okulun ders müfredatlarını incelemiştir. Çalışmada ders müfredatlarında genel olarak etik konusu ile ilgili karma bir modelin izlendiği, sadece belirli kısmının sosyal sorumluluk, etik kodu ve erdem etiği yaklaşımlarını benimsediği ve ğretim elemanlarının genelinde etik öğretmekten memnun olduğu sonucuna varılmıştır.

Bennie ve Mladenovic (2007) Avustralya üniversitesinde eğitim gören muhasebe öğrencilerine, etiksel duyarlılıklarını ve yargılarını geliştirmeye yönelik bir etik eğitim programı geliştirmek amacıyla bir çalışma yapmışlardır. Çalışmada etik eğitimlerin öğrencilerin etiksel karar verme durumlarında önemli rolü olduğu ve hem tek başına bir etik dersi programıyla hem de diğer muhasebe dersleriyle beraber etik konuların öğrencilere verilmesinin etik karar verme durumunda öğrenciye fayda sağlayacağı saptanmıştır.

Blanthorne vd. (2007) muhasebe yüksekokullarının etik eğitimi ile ilgili algılarını tespit edebilmek için 279 muhasebe ğretim üyesi ile anket çalışması yaparak gerçekleştirdikleri araştırmalarında; ankete katılanların %95'inin muhasebe ğrencilerinin etik eğitimi alması gerektiği görüşünde olduklarını ve vaka analizinin etiği öğretmedeki en iyi metotlardan birisi olduğu sonucuna varmışlardır.

Chan ve Leung (2006) etik eğitiminin muhasebe ğrencilerinin mesleki senaryolarda etik sorunların varlığını tespit etmeleri yoluyla yapılmasının etkilerini araştırma konusu ettikleri çalışmalarında öğrencilerin neyin etiksel olarak doğru, neyin yanlış olduğu konusundaki yeteneklerini gösteren etik duyarlılığa sahip olsalar bile etiksel muhakeme bilgisine sahip olmamaları durumunda etik davranmadıklarını tespit etmişlerdir.

Carpenter ve Reimers (2005) çalışmalarında şirket yöneticilerinin hileli finansal raporlamaya yönelik karar vermede planlanmış davranışlar teorisine başvurduğunu ifade etmektedirler. Çalışmada, yıllık ikramiye almak ve hissedarların hedef kazanç beklentilerini karşılamak için yöneticilerin Genel Kabul Görmüş

Muhasebe Standartlarını ihlal etme kararlarını etkileyen öznel normların ve tutumların etkisi incelenmiştir.

Kaminski, Wetzel, Guan (2004) çalışmalarında hilenin, finansal raporlamada sosyal açıdan önemli ve ekonomik bakımdan dikkat edilmesi gereken bir konu olduğunu ifade etmektedirler. COSO (hileli finansal raporlamanın önlenmesi, iç kontrol, risk yönetimi, kurumsal yönetim ve suiistimali önleme alanlarında kapsamlı rehberler hazırlamak suretiyle fikir önderliği yapmak amacıyla kurulan şirket) Denetim Standartları Yönetimi, hileli finansal raporların tanımlanmasını geliştirmek için analitik süreçlerin kullanılmasını önermektedir.

Landry vd. (2004) muhasebe eğitimi alan ve almayan İspanyol öğrenciler üzerinde yaptıkları çalışmalarında mesleki eğitimi alan ve almayan bireyler arasında etik algı konusunda farklılıklar saptanmıştır.

O'Leary ve Radich (2001) Avustralya'da 4. Sınıf muhasebe öğrencilerinin sınavlarda kopya çekme ya da bir kamu kuruluşunu veya şirket hissedarını dolandırmak için rüşvet almak gibi hususlarda nasıl davranmayı tercih ettiklerini tespit etmek amacıyla bir çalışma yapmışlardır. Çalışmada, bazı öğrencilerin rüşvet alma, kopya çekme gibi tutumlar içinde olabileceği, ancak yakalanma olasılığından dolayı tutumdan kaçınabileceği tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan erkek öğrencilerin cevaplarıyla kız öğrencilerin cevapları arasında da farklılık bulunmaktadır. Araştırma bulgularına göre kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre dört kat daha fazla etik davranışlar sergiledikleri belirtilmiştir.

Stanga ve Turpen (2001) muhasebe son sınıf öğrencileri üzerine bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada, muhasebe öğrencilerinin etik ikileme karşı karşıya kaldıklarında nasıl karar verdikleri incelenmiştir. Araştırma neticesine göre, öğrencilerin muhasebe mesleğinde karşılaşabilecekleri ikilemelerde etik tavır sergileyecekleri saptanmıştır. Fakat öğrencilerin bu ikilemelerde nasıl davranacaklarına karar verirken kuşkulu yaklaşım sergileyecekleri gözlemlenmiştir. Çalışmada muhasebe eğitimi alan öğrencilerin meslekle ilgili etik değerlerini geliştirmeleri için onlara uygun ödevler verilmesi gerektiği önerilmektedir. Yine çalışmadaki diğer bir bulguya göre, etik davranışlar cinsiyete göre farklılık gösterebilmektedir.

Cohen vd. (2001) Kanada'da bir üniversitede işletme bölümündeki birinci sınıf öğrencileri, son sınıf öğrencileri ve meslek çalışanları üzerinde yapılan bir araştırmada üniversite eğitimine yeni başlayan öğrencilerle son sınıf öğrencileri arasında etik karar verme açısından farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Son sınıf öğrencilerinin muhasebe meslek çalışanlarına göre daha etik davrandığı saptanmıştır.

Adam ve Moore (2004) etik eğitimini, örgüt kültürünün parçası haline getirmiş bir şirket örneği incelemiştir. Çalışmada personelin etik eğitim sürecinin işe girdiği ilk haftada başladığı ifade edilmektedir. Burada etik kurallar üç alanı kapsamaktadır: 1) Şirket standartları ve politikaları, 2) İşletmenin beklentileri, 3) Zor durumlarda karar verme rehberi şeklindedir.

Munter ve Ratcliffe (1999) hilenin teşhis edilmesinde denetçilerin sorumluluğu üzerinde yoğunlaşan çalışmalarında gerek hile risk faktörlerini önem sırasına göre sıralamanın gerekse tahmin modelleriyle hile riski faktörlerini belirlemenin kolay olmadığını ifade etmektedirler. Çalışmada risk faktörlerinin belirlenmesinde büyüklük, karmaşıklık, organizasyonun sahipliği gibi unsurların büyük bir öneme sahip olduğu, önemlilik seviyesinin yanlış belirlenmesinin mesleki özeni ve hile riskini etkileyeceği belirtilmektedir.

Shaub (1994) muhasebe meslek mensupları ve muhasebe öğrencileriyle demografik değişkenlerin önemli olup olmadığı konusunda yapmış olduğu çalışmada eğitim ve yaşın etiksel yargı üzerinde etkisi olduğunu tespit etmiştir. Çalışmada başarı düzeyi yüksek olan kız öğrencilerin etik değerleri daha fazla benimsediği ifade edilmektedir.

5.3. Önceki Yayınların Değerlendirilmesi

Önceki kesimde yer verildiği gibi, gerek Türkiye'de gerekse yurtdışında yapılan araştırma çalışmaları genel olarak etik eğitiminin muhasebe ve işletme ile ilgili bölümlerde öğrenim gören ve etik eğitimi alan üniversite öğrencilerinde, etik algının, etik hassasiyetin, etik davranışın ve etik yargının gelişmesi üzerindeki etkisi üzerinde durmuşlardır.

Dolayısıyla akademik yazındaki çalışmalar genellikle öğrenciler üzerinde yapılmış ve etik eğitimini alan ve almayan bireyler arasında etik algı ve hassasiyet

açısından farklılıklar tespit edilmiştir. Bazı çalışmalar ise etik davranışla demografik özellikler arasındaki ilişkileri araştırma konusu etmiştir.

Yapılan çalışmalarda ulaşılan sonuçlar genel olarak etik davranışın eğitimle kazandırılmasının mümkün olduğu iddiasını destekleyici niteliktedir.

Bu çalışmada, etik davranışın eğitimle kazandırılmasının mümkün olabileceği iddiası yukarıdaki çalışmalardan farklı bir şekilde araştırma konusu edilmektedir. Nitekim bu çalışmada bağımsız denetçilerin almış oldukları etik eğitiminin, hilenin ve hile türlerinin algılanmasında meydana getirdiği farklılık araştırma konusu edilmekte, ayrıca eğitim süresi ile hile algısındaki değişim arasında bir ilişki olup olmadığı incelenmektedir.

Burada sözü edilen etik eğitim her ne kadar muhasebe meslek örgütü (TÜRMOB-TESMER) tarafından verilen bir eğitim olsa da içerik olarak üniversite öğretiminde verilen etik eğitiminden farklı olmayabilir. Ancak eğitimin verildiği kitle bağımsız denetçilerdir. Bu bağlamda, çalışmayı diğer çalışmalardan farklı kılan en önemli özelliklerden biri etik eğitiminin yarattığı farkı, hile algısına mesleğin icrası sürecinde ihtiyaç duyabilecek olan bağımsız denetçiler üzerinde araştırma konusu etmesidir.

Çalışmayı diğer çalışmalardan farklı kılan önemli özelliklerden biri de etik eğitimini alan ve almayan bağımsız denetçilerin hileli işlemleri algılama düzeylerinin karşılaştırılması suretiyle, etik eğitiminin bağımsız denetçilerin hileli işlemleri algılamalarında fark yaratıp yaratmadığını tespit etmek için çalışmada ayrıca hile algısı ölçeği ve hile türleri algısı ölçeği şeklinde iki ölçek geliştirilmiş olmasıdır.

Bu bağlamda çalışmanın muhasebe yazınına, akademik çalışmalara ve kurumsal uygulamalara katkı sağlayabilecek bir öneme sahip olduğu düşünülmektedir.

ALTINCI BÖLÜM

ETİK EĞİTİMİNİN BAĞIMSIZ DENETÇİLERİN MUHASEBE HİLELERİNİ ALGILAMA DÜZEYİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN ARAŞTIRILMASI

6.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

İşletme yönetici ve sahiplerinin, işletmenin finansal tablolarını hileli işlemlerle ve işletmenin paydaşlarını yanıltıcı şekilde düzenlemeleri, ancak bu yanıltıcı ve hileli işlemlerin bağımsız denetçi tarafından tespit edilememesi ile ilgili vakalar gerek muhasebe gerekse bağımsız denetim mesleğinde hile algısının genel anlamda zayıf olduğunu göstermektedir.

Oysa bağımsız denetçinin, hile eyleminin önceden görülebilecek sonuçlarının sorumluluğunun farkında olması gerekir. Bağımsız denetçinin, denetim faaliyetini bağımsız denetim standartlarına uygun bir şekilde yürütmesi yalnızca kendisini değil, müşteriyi, yatırımcıları, devleti ve toplumun tümünü ilgilendirmektedir. Bu nedenle bağımsız denetçi, mesleki davranışlarının sonuçlarını bilerek ve bu sonuçlardan etkilenebilecek tüm insanları düşünerek etiksel açıdan sorumlu bir biçimde eylemde bulunmalıdır.

İşletme etiği yazınında birçok yazarın, muhasebe mesleği ile ilgili etik ilkelerin uygulanmasına yönelik öneriler sunduğu görülmektedir. Ancak etik ilkeler, etik davranışı teşvik etmekle birlikte hile ile mücadele açısından yeterli olmamaktadır. Bu konuda yapılan birçok çalışmada ulaşılan sonuçlardan da görüldüğü üzere etik hassasiyet, davranış ve algının temelinde etik eğitimi yatmaktadır.

Çalışmanın akademik yazındaki yerini belirlemek amacıyla yapılan açıklamalarda da ifade edildiği gibi, bu çalışmada TESMER tarafından kurumsal olarak verilen etik eğitimini alan ve almayan bağımsız denetçilerin hileli işlemleri algılama düzeylerinin karşılaştırılması suretiyle, TESMER tarafından verilmekte olan etik eğitiminin bağımsız denetçilerin hileli işlemleri algılamaları üzerinde etkisi olup olmadığının tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Bu bağlamda çalışma, hile algısının etik eğitimiyle kazandırılmasının

mümkün olup olmadığının bağımsız denetim mesleği açısından tespit edilmesi açısından önem taşımaktadır.

Çalışmada elde edilen bulgular ve ulaşılan sonuçlar bir anlamda TESMER tarafından yürütülen etik eğitiminin amacına ulaşıp ulaşmadığı hususunda ilgili çevrelere fikir vermesi açısından da önem taşımaktadır.

Elde edile sonuçlar, ülkemizde bağımsız denetçilerin hileye karşı duyarlılıklarının artırılmasına yönelik öneriler geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Böylece çalışmada elde edilecek sonuçların, bağımsız denetim ve muhasebe mesleğinden etkilenen müşterilere, vergi mükelleflerine, aday meslek mensuplarına, bağımsız denetim raporlarından etkilenecek çıkar gruplarına, potansiyel yatırımcılara, devlete, dolayısıyla da topluma yararlı bilgiler sağlaması beklenmektedir.

6.2. Araştırmanın Konusu

Yolsuzluk son yıllarda dünya genelinde yaşanan en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. İş dünyasında özellikle özel sektörde sahte belge kullanımı, gerçeği yansıtmayan muhasebe kayıtları, yanıltıcı finansal tablolar düzenlenmesi, şirketi gerçekte olduğundan daha düşük karlı göstererek vergi kaçırma, şirketi gerçekte olduğundan daha yüksek karlı göstererek kardan prim alma ve yüksek maaşlı işine devam etme, şirket varlıklarını kişisel amaçla kullanma, varlıkları zimmete geçirme, diğer hissedarları kandırma gibi eylemler etik dışı davranış olarak nitelendirilmektedir.

Meslek örgütlerinin etik sorunların farkında olması ve azaltmak için çaba göstermesi önemli bir gelişmedir. Ancak meslek örgütleri tarafından oluşturulan etik ilkelerin, yasal düzenlemelerin ve müeyyidelerin etik dışı davranışları ne ölçüde önleyebildiği tartışma konusudur. Bu nedenle özellikle son yıllarda etik davranmanın, kural koymakla değil meslek mensuplarına eğitim vermekle sağlanabileceği üzerinde durulmaktadır. Bu durum “Acaba etik dışı davranışları önlemenin yolu etik eğitimi midir?” sorusunu akla getirmektedir.

Bağımsız denetçilerin yukarıda sayılan muhasebe hilelerinin ortaya çıkarılması sorumluluğu bulunmaktadır. Ancak bazı durumlarda bağımsız denetçi hileli işlemi ortaya çıkarma konusunda çıkar çatışması yaşayabilir. Burada bir karar verecektir. Dürüstlük, meslek onuru, kazanç elde etme, müşteriye kaybetme(me),

yasal zorunluluklar vb. gibi çeşitli belirleyiciler bağımsız denetçinin olayı algılayış şeklini ve dolayısıyla vereceği kararı etkileyebilir. Bağımsız denetçi bu belirleyicileri dikkate alarak, ama bağımsızlığını koruyarak karar vermelidir. Dolayısıyla bağımsız denetçi burada bir değerlendirme yapmakta ve bu değerlendirmeye göre eylemde bulunmaktadır. Kuçuradi (1998)'ye göre, burada asıl sorun “doğru değerlendirme” sorunudur. Doğru değerlendirme ise -değerlendirilen şeye ilişkin olgusal bilgiler ve değer bilgisi gerektiren- bilgisel bir etkinliktir.

Dolayısıyla etiğe uygun kararlar almak ve etik davranmak sonuçta bir bilgi, yani eğitim sorunudur. Peki, acaba etik eğitim alan ve almayan bağımsız denetçilerin hileli işlem(ler)i algılama düzeyleri arasında bir fark var mıdır?

Bu bağlamda, bu tez çalışmasının araştırma konusu etmeyi amaçladığı problem durumu etik eğitiminin bağımsız denetçilerin muhasebe hilelerini algılama düzeylerini etkileyip etkilemediğinin tespit edilmesidir.

6.3. Araştırmanın Kapsam ve Kısıtları

KGK'dan bağımsız denetçi belgesi almış olan ve piyasada çalışan 400 bağımsız denetçi araştırma kapsamında örneklem olarak seçilmiştir. Türkiye genelinde KGK'dan bağımsız denetçi belgesi almış olan meslek mensubu sayısı 14.000 olup, araştırma TESMER tarafından düzenlenen etik eğitimini alan ve almayan toplam 400 bağımsız denetçiden elde edilen veri ile sınırlıdır.

Araştırma kapsamında örneklem olarak seçilen bağımsız denetçilerin, aileden gelen etik değerlere ve kişisel davranış özelliklere sahip olma ihtimali çalışmanın diğer bir kısıtıdır. Dolayısıyla bağımsız denetçinin hile algısında TESMER tarafından düzenlenen etik eğitiminin etkisi dışında bu özelliklerin de etkisi olabilir.

6.4. Araştırmanın Sayıtları

Katılımcıların araştırma çerçevesinde uygulanan ankete verdikleri cevapların onların gerçek görüşlerini yansıttığı kabul edilmektedir. Çünkü bağımsız denetçilerin karar ve davranışları sahip olunan etik ilke ve değerlerden etkilenmektedir. Hile algısı gibi elle tutulup gözle görülemeyen değerlerin ancak davranışlar, seçme ve karar verme süreçleri ile gözlemlenebileceği düşünülmektedir.

6.5. Araştırmanın Metodolojisi

Bu bölümde araştırma modelinin oluşturulması, veri toplama araçlarının geliştirilmesi süreci, araştırmada kullanılan ölçeğin geçerlilik, güvenilirlik ve doğrulayıcı faktör analizleri, örneklemin belirlenmesi, veri toplama yöntemi, araştırma hipotezleri ve verilerin analizi yer almaktadır.

6.5.1. Veri Toplama Araçlarını Geliştirme Süreci

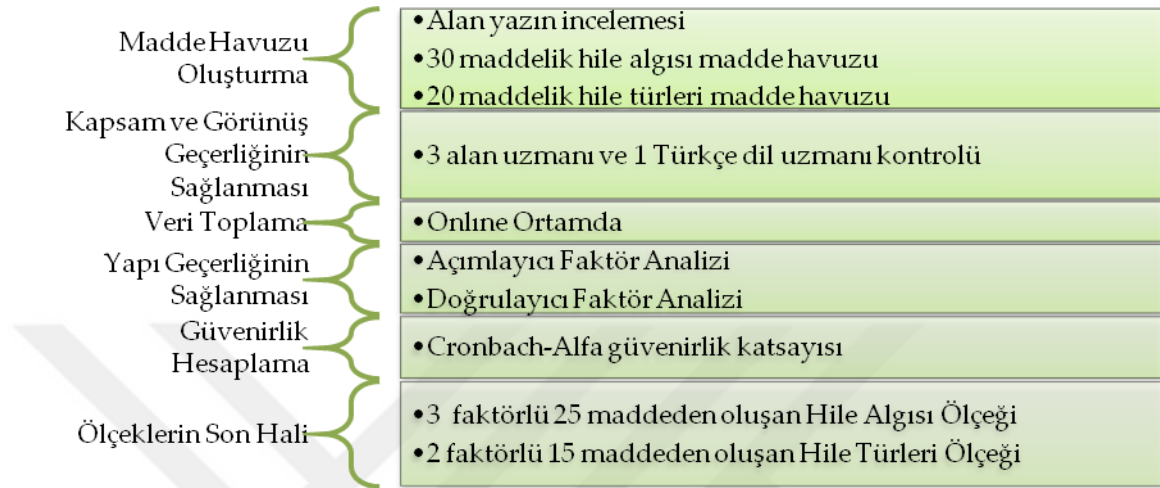
Bu çalışmada, etik eğitimi alan ve almayan bağımsız denetçilerin hileli işlemleri algılama düzeylerinin karşılaştırılması suretiyle, etik eğitiminin bağımsız denetçilerin davranışlarında farklılık yaratıp yaratmadığının tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenle hile algısının ölçülebilmesi için araştırma kapsamında hile algısı ölçeği ve hilenin türleri ölçeği geliştirilmiştir.

Hile algısını ölçebilmek için, BDS 240'da tanımlanan temel hile risk faktörleri dikkate alınarak hile algısı ölçeği oluşturulmuştur. Hile türleri ölçeği de bağımsız denetçinin hile türleri algısının ölçülmesi amacıyla geliştirilmiştir.

Şekil 2'de gösterildiği üzere, ölçek geliştirme süreci belirli aşamalarda gerçekleştirilmiştir. Ölçekle ilgili maddeleri için havuz oluşturulurken alan yazın taraması yapılmış ve bu alanda uzman olan 3 kişiyle görüşülmüş, alan yazındaki benzer çalışmalar ve farklı hile algıları ölçeği geliştirme çalışmaları incelenmiştir. Öncelikle oluşturulan taslak anket formu 150 bağımsız denetçiyle uygulanmıştır. Bu uygulamadan faydalanarak hile algısı ve hilenin türleri ölçeklerinin maddeleri, uzman görüşleri ve alan yazından elde edilen bilgiler doğrultusunda, hile algısı ve hile türlerinin alt boyutları esas alınarak oluşturulmuştur. Bu bağlamda hile algısı ölçeği baskılar, meşrulaştırma ve fırsatlar şeklinde tanımlanan üç temel hile boyutu esas alınarak oluşturulmuştur. Hilenin türleri ölçeği ise finansal tablo hileleri ve varlıkların kötüye kullanılması şeklinde tanımlanan iki temel hile türü esas alınarak oluşturulmuştur.

Ölçek geliştirme sürecinde verilerin 323 bağımsız denetçiden toplanması planlanmış, ancak araştırmaya 313 katılmıştır. Eksik ya da tutarlı veri girişi yapmayan 15 kişi çıkartıldıktan sonra 308 kişiden elde edilen verilere faktör analizi uygulanmıştır.

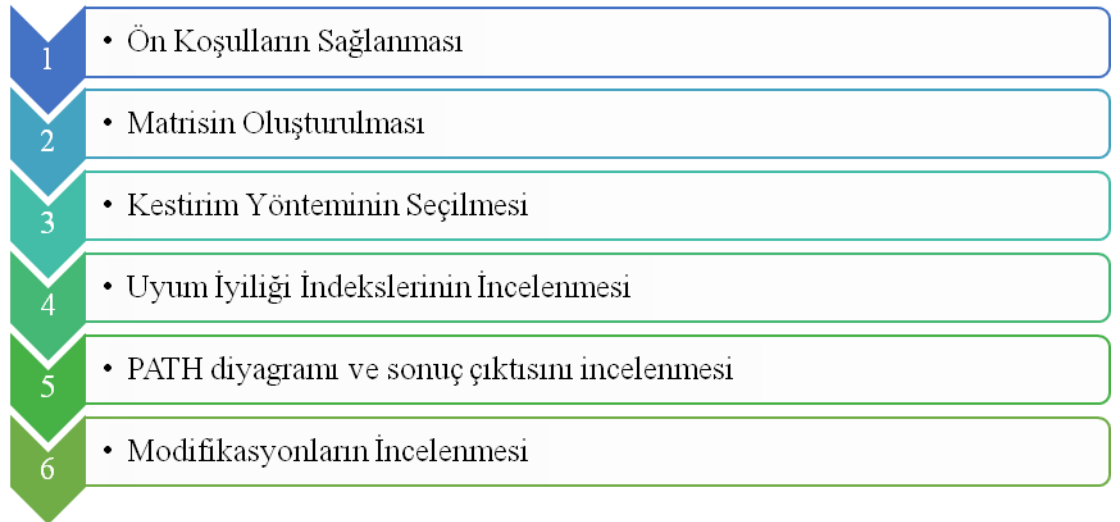
Faktör analizinin gerçekleştirilebilmesi için örneklem sayısı olarak 200 orta, 300 iyi, 500 ise çok iyi olarak kabul edilmektedir (Can, 2014;68). Dolayısıyla araştırmaya katılan bağımsız denetçi sayısı, faktör analizinin gerçekleştirilebilmesi için yeterli örneklem büyüklüğünü iyi derecede karşılamaktadır.

Şekil 2. AFA Aşamaları

Ölçeğin yapı geçerliğinin sağlanması amacıyla önce açıklayıcı, sonra da doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) birbirleriyle ilişkili çok sayıda değişkeni az sayıda, anlamlı ve birbirinden bağımsız faktörler haline getiren ve yaygın olarak kullanılan istatistiksel tekniklerden biridir. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ise belirlenen faktörlerde yer alan değişken gruplarının bu faktörlerle yeterince temsil edilip edilmediğinin belirlenmesi amacıyla kullanılan bir istatistiksel yöntemdir (Büyüköztürk, 2011:103).

Araştırmada DFA, AFA ile belirlenen yapıyı desteklemek amacıyla aynı örneklem grubundan toplanan veri seti üzerinden gerçekleştirilmiştir. Kline (2005)'a göre, DFA için örneklemin madde sayısının 10 katı olması ya da bu sayının 200'den az olmaması gerekmektedir. Çapık (2014) DFA'nın aşamalarını Şekil 3'de gösterildiği gibi belirtmektedir.

Şekil 3. DFA Aşamaları

DFA'nın birinci aşaması SPSS veya EXCEL'de oluşturulmuş veri tabanının LISREL'e aktarılması ve modelin belirlenmesidir. Bu aşamadan sonra verinin sürekli mi yoksa kategorik mi olduğunun tanımlanması gerekir. Sürecin ikinci aşamasında gizil değişkenler arasındaki matriks oluşturulmaktadır. Korelasyon ve kovaryans analizlerinin belirli olması gerekmektedir. Sürecin üçüncü aşaması söz dizim (syntax) dosyasının oluşturulmasıdır. Söz dizimi bittikten sonra dosya çalıştırılır ve sonuçlar incelenerek model hakkında yargıya varılır. PATH diyagramında görsel olarak maddelerin t değerleri, faktör yükleri, χ^2 , sd, RMSEA gibi gerekli bilgiler okunabilmektedir. PATH diyagramı çizdirildikten sonra maddelerin t değerleri, faktör yük değerleri kontrol edilir.

Bu araştırmada ikinci düzey DFA analiz yapılmıştır. Gözlenen değişkenler soru maddeleri, örtük değişkenler ise alt boyutlar ve testin tamamı olarak belirlenmiştir.

6.5.2. Araştırmanın Modeli ve Veri Toplama Yöntemi

Bu araştırma tarama modeline uygun olarak desenlenmiştir. Tarama modeli, geçmişte ya da halen var olan bir durumu betimlemeyi amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır. Betimsel tarama modelleri kendi içinde **genel tarama** ve **örnek olay** taramaları şeklinde iki bölüme ayrılmaktadır. İlişkisel tarama modeli genel tarama yöntemi içine giren bir yöntemdir. Genel tarama modelleri; çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkındaki genel yargıya varmak amacı ile evrenin tümü

ya da ondan alınacak bir grup örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir. Bu grup içinde yer alan ilişkisel tarama modelleri ise iki ve daha çok değişken arasındaki birlikte değişim varlığını veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleri için kullanıldığından bu tür araştırmalar için uygun görülmektedir (Karasar, 2006:89).

Araştırmada kullanılan veri toplama aracı üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların demografik bilgileri, ikinci bölümde “Hile Algısı Ölçeği”, üçüncü bölümde ise “Hile Türleri Ölçeği” yer almaktadır.

Birinci bölümde katılımcıların cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, yaş, unvan, bağımsız denetim faaliyet süresi, meslek etiği eğitimi alma süresi ve bağımsız denetçi olarak çalışma durumu şeklinde sekiz adet bağımsız değişken yer almaktadır.

İkinci bölümde hileyi oluşturan; baskılar, fırsatlar ve meşrulaştırma unsurlarına yer verilmektedir. Böylece, hile algısı ölçeği ile bağımsız denetçilere hile unsurlarının var olması durumunda hile riskini nasıl algıladıkları sorulmaktadır. Hile algısı ölçeği üç faktörlü olarak toplam 25 maddeden oluşmaktadır. Ölçekteki maddeler içerisinde olumsuz madde bulunmamaktadır. Bu nedenle ölçekten alınabilecek minimum ortalama puan 1, maksimum ortalama puan ise 25'tir. Ölçek seçenekleri “Önemsiz”, “Az Önemli”, “Orta Düzeyde Önemli”, “Oldukça Önemli”, “Çok Önemli” şeklinde yer almaktadır.

Üçüncü bölümde yine 240 nolu Bağımsız Denetim Standardında yer alan hile türlerinden bahsedilmekte ve hile türleri varlıkların kötüye kullanılması ve hileli finansal tablo düzenlenmesi şeklinde iki ana başlık altında ele alınmaktadır. Bu bağlamda hile türleri ölçeği ile bağımsız denetçilere hile türlerinin var olması durumunda hile riskini nasıl algıladıkları sorulmaktadır. Hile türleri ölçeği iki faktörlü olarak 15 maddeden oluşmaktadır. Ölçekteki maddeler içerisinde olumsuz madde bulunmamaktadır. Bu nedenle ölçekten alınabilecek minimum ortalama puan 1, maksimum ortalama puan ise 15'tir. Ölçek seçenekleri “Önemsiz”, “Az Önemli”, “Orta Düzeyde Önemli”, “Oldukça Önemli”, “Çok Önemli” şeklinde yer almaktadır.

6.5.3. Örneklem Süreci

Resmi olarak KGK'dan bağımsız denetçi belgesi almış denetçi sayısı yaklaşık 14.000 kişidir. TÜRMOB'dan alınan yazılı bilgiye göre, Türkiye genelinde 1.500 muhasebe meslek mensubu etik eğitimi almış olup, bunların 500'ü bağımsız

denetçidir. Bu bağlamda çalışmanın anakütlesini etik eğitimi almış 500 bağımsız denetçi ve etik eğitimi almamış 13.500 bağımsız denetçi teşkil etmektedir. Dolayısıyla örneklem sayısı, etik eğitimi alan ve almayan bağımsız denetçiler esas alınarak seçilmiştir.

Araştırma kapsamına alınacak katılımcılar rassal örnekleme yöntemi (Balcı, 2015:120) kullanılarak belirlenmiştir.

Böylece çalışmanın örnekleme; 291'i etik eğitimi almış, 109'u etik eğitimi almamış olmak üzere 400 bağımsız denetçiden oluşmaktadır.

Tablo 3. $\alpha=0.05$ İçin Örneklem Büyüklükleri

Evren Büyüklüğü	+ 0.03 örnekleme hatası (d)			<u>±0.05 örnekleme hatası</u> (d)			+ 0.10 örnekleme hatası (d)		
	p=0.5	p=0.8	p=0.3	p=0.5	p=0.8	p=0.3	p=0.5	p=0.8	p=0.3
	q=0.5	q=0.2	q=0.7	q=0.5	q=0.2	q=0.7	q=0.5	q=0.2	q=0.7
100	92	87	90	80	71	77	49	38	45
500	341	289	321	217	165	196	81	55	70
750	441	358	409	254	185	226	85	57	73
1000	516	406	473	278	198	244	88	58	75
2500	748	537	660	<u>333</u>	224	286	93	60	78
5000	880	601	760	357	234	303	94	61	79
<u>10000</u>	<u>964</u>	<u>639</u>	<u>823</u>	<u>370</u>	<u>240</u>	<u>313</u>	<u>95</u>	<u>61</u>	<u>80</u>
<u>25000</u>	1023	665	865	<u>378</u>	244	319	96	61	80
50000	1045	674	881	381	245	321	96	61	81

Tablo 3'de görüldüğü gibi, örneklem hacmini belirlemede Doğruluk Düzeyi sapma payı, yani Tolerans düzeyi (e değeri) %5 olarak alınmıştır. Güvenlik sınırı %95 ($z=1.96$) alınmıştır. Bu şekilde hesaplanan örneklem hacmi 378 kişi olup, çalışmada 400 bağımsız denetçiden veri toplanmıştır.

Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004) araştırmacının kendi özel durumuna göre örneklem büyüklüğünü hesaplarken gerekli formüllerden yararlanması gerektiğini ifade etmektedir. Bu büyüklükler Tablo 3’de yer almaktadır.

Örneklem hacmi belirlendikten sonra anket formları internet ortamında hazırlanarak katılımcılara ulaştırılmıştır. Bu formun hazırlanmasında Google Docs anket programından faydalanılmıştır. Böylece veriler excel ortamına aktarılarak internet ortamında toplanmıştır.

6.5.4. Araştırma Problemleri

Araştırma kapsamında yanıtlanmaya çalışılan araştırma problemleri aşağıda ifade edilmektedir.

Araştırma Problemi 1: TESMER tarafından bağımsız denetçilere verilen mesleki etik eğitimine katılan bağımsız denetçiler ile mesleki etik eğitimine katılmayan bağımsız denetçiler arasında hile algısı konusunda istatistiki olarak anlamlı bir fark var mıdır?

Araştırma Problemi 2: TESMER tarafından bağımsız denetçilere verilen mesleki etik eğitimine katılan bağımsız denetçiler ile mesleki etik eğitimine katılmayan bağımsız denetçiler arasında hilenin alt boyutlarının algısı konusunda istatistiki olarak anlamlı bir fark var mıdır?

Araştırma Problemi 3: TESMER tarafından bağımsız denetçilere verilen mesleki etik eğitimine katılan bağımsız denetçiler ile mesleki etik eğitimine katılmayan bağımsız denetçiler arasında hile türleri algısı konusunda istatistiki olarak anlamlı bir fark var mıdır?

Araştırma Problemi 4: TESMER tarafından bağımsız denetçilere verilen mesleki etik eğitimine katılan bağımsız denetçiler ile mesleki etik eğitimine katılmayan bağımsız denetçiler arasında hile türlerinin alt boyutlarının algısı konusunda istatistiki olarak anlamlı bir fark var mıdır?

Araştırma Problemi 5: Bağımsız denetçilerin hile algısı, eğitim durumlarına göre istatistikî olarak anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Araştırma Problemi 6: Bağımsız denetçilerin hilenin alt boyutlarının algısı eğitim durumlarına göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Araştırma Problemi 7: Bağımsız denetçilerin hile türleri algısı, eğitim durumuna göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Araştırma Problemi 8: Bağımsız denetçilerin hile türlerinin alt boyutlarının algısı, eğitim durumuna göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Araştırma Problemi 9: Bağımsız denetçilerin hile algısı, mesleki unvana göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Araştırma Problemi 10: Bağımsız denetçilerin hile türleri algısı mesleki unvana göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Araştırma Problemi 11: Bağımsız denetçilerin hile algısı, mesleki faaliyet süresine göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Araştırma Problemi 12: Bağımsız denetçilerin hile türleri algısı, mesleki faaliyet süresine göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

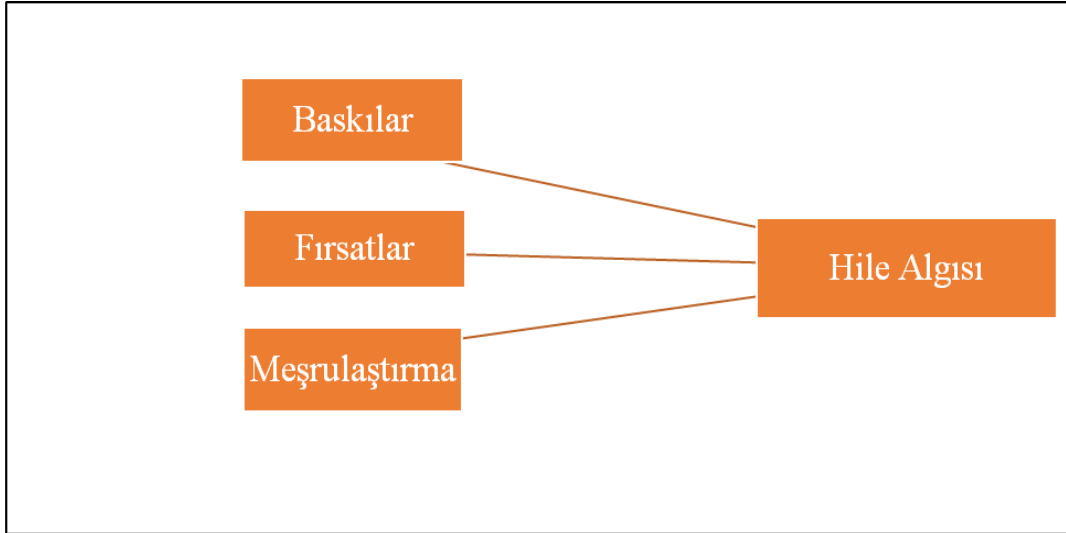
Araştırma Problemi 13: Bağımsız denetçilerin mesleki etik eğitimi alma sürelerinin hile algısı üzerinde anlamlı bir belirleyici etkisi var mıdır?

Araştırma Problemi 14: Bağımsız denetçilerin mesleki etik eğitimi alma sürelerinin hile türleri algısı üzerinde anlamlı bir belirleyici etkisi var mıdır?

6.5.5. Araştırmanın Modeli, Değişkenleri ve Araştırma Hipotezleri

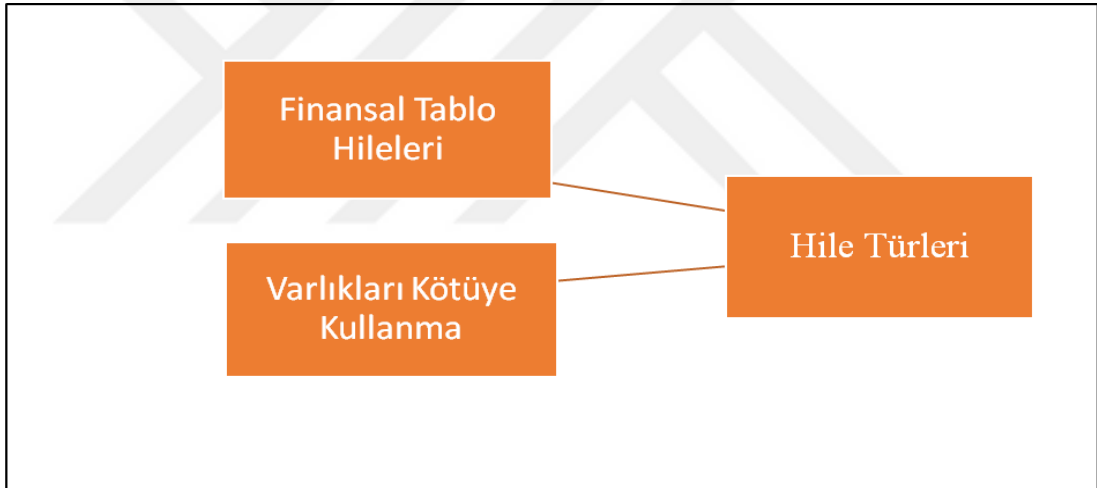
Yukarıda belirtilen araştırma problemlerinin cevaplandırılması için iki araştırma modeli oluşturulmuştur.

İlk araştırma modeli hileyi oluşturan baskılar, meşrulaştırma ve fırsatlar şeklindeki üç temel unsuru içermekte ve Şekil 4’de gösterilmektedir.

Şekil 4. Araştırma Modeli 1

İkinci araştırma modeli ise varlıkların kötüye kullanılması ve hileli finansal tablo düzenleme şeklindeki hile türlerini içermekte ve Şekil 5’te gösterilmektedir.

Şekil 5. Araştırma Modeli 2

Araştırma Hipotezleri

Araştırma problemleri doğrultusunda aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

H ₁ TESMER tarafından bağımsız denetçilere verilen mesleki etik eğitimine katılan bağımsız denetçiler ile mesleki etik eğitimine katılmayan bağımsız denetçiler arasında hile algısı konusunda istatistiki olarak anlamlı bir fark vardır.
H ₂ TESMER tarafından bağımsız denetçilere verilen mesleki etik eğitimine katılan bağımsız denetçiler ile mesleki etik eğitimine katılmayan bağımsız denetçiler arasında hilenin alt boyutları algısı konusunda istatistiki olarak anlamlı bir fark vardır.
H ₃ TESMER tarafından bağımsız denetçilere verilen mesleki etik eğitimine katılan bağımsız denetçiler ile mesleki etik eğitimine katılmayan bağımsız denetçiler arasında hile türleri algısı konusunda istatistiki olarak anlamlı bir fark vardır.
H ₄ TESMER tarafından bağımsız denetçilere verilen mesleki etik eğitimine katılan bağımsız denetçiler ile mesleki etik eğitimine katılmayan bağımsız denetçiler arasında hile türlerinin alt boyutları algısı konusunda istatistiki olarak anlamlı bir fark vardır.
H ₅ Bağımsız denetçilerin hile algısı, eğitim durumlarına göre istatistikî olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.
H ₆ Bağımsız denetçilerin hilenin alt boyutlarının algısı, eğitim durumlarına göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.
H ₇ Bağımsız denetçilerin hile türleri algısı, eğitim durumlarına göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.
H ₈ Bağımsız denetçilerin hile türlerinin alt boyutları algısı, eğitim durumlarına göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.
H ₉ Bağımsız denetçilerin hile algısı, mesleki unvana göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.
H ₁₀ Bağımsız denetçilerin hile türleri algısı, mesleki unvana göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.
H ₁₁ Bağımsız denetçilerin hile algısı, mesleki faaliyet süresine göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.
H ₁₂ Bağımsız denetçilerin hile türleri algısı, mesleki faaliyet süresine göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.
H ₁₃ Bağımsız denetçilerin mesleki etik eğitimi alma sürelerinin, hile algısı üzerinde anlamlı bir belirleyici etkisi vardır.
H ₁₄ Bağımsız denetçilerin mesleki etik eğitimi alma sürelerinin, hile türleri algısı üzerinde anlamlı bir belirleyici etkisi vardır.

6.5.6. Araştırmada Yer Alan Ölçeklerin Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi

Hile algısı ölçeğinin yapı geçerliliğini sağlamak ve ölçekte yer alan maddelerin faktör yüklerinin belirlenerek işlevsel bir boyutlandırmanın elde edilmesi (Büyüköztürk, 2011:127) amacıyla faktör analizi yapılmıştır.

6.5.6.1. Hile Algısı Ölçeğinin Geçerlik Çalışması

Faktör analizi yapılmadan önce verilerin faktör analizine uygunluğu Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) ve Bartlett testiyle test edilmiştir. Değerlendirmeye alınan 30 maddeden oluşan ölçek için KMO değeri 0,97, Bartlett testi sonucu $\chi^2 = 16402,913$ ($p \leq .05$) olarak bulunmuştur. KMO'nun .60'dan yüksek ve Bartlett testinin anlamlı çıkması verilerin faktör analizi için uygun olduğunu gösterir (Büyüköztürk, 2011:130). Gözlenen .97'lik KMO değeri, önerilen KMO değerinden yüksektir. Bu durumda ölçek verilerinin faktör analizi yapmaya uygun olduğu görülmektedir.

Yapılan temel bileşenler analizi sonucunda ölçek maddelerinin üç faktörde toplandığı görülmüştür. Ancak yapılan faktör analizi sonucunda beş maddenin binişik madde olduğu ortaya çıkmıştır. Bir madde farklı iki faktörde bulunması ve bu farkın 0,10'dan küçük olması durumunda bu maddeye binişik madde denilmektedir (Büyüköztürk, 2011). Bu nedenle bu beş madde araştırmadan çıkartılmış ve kalan 25 madde ile yapılan ölçek için KMO değeri 0,95, Bartlett testi sonucu $\chi^2 = 12305,364$ ($p \leq .05$) olarak bulunmuştur. Çıkartılan beş maddeden sonra yapılan faktör analizi sonucu aşağıdaki tabloda elde edilmiştir.

Tablo 4. Hilenin Unsurları (Hile Üçgeni) Ölçeğinin KMO ve BARLETT Testi Sonuçları

Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) Değeri		,956
Barlett Testi	Chi-square	12305,364
	Df	435
	Sig.	.000

Yapılan temel bileşenler analizi sonucunda ölçek maddelerinin üç faktörde toplandığı görülmüştür. Bu faktörler sırasıyla Baskılar, Meşrulaştırma ve Fırsatlar

olarak belirlenmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 5’de yer almaktadır.

Tablo 5. Ölçeğin Madde Toplam Korelasyonu, Maddelerin Faktör Yükleri ve Faktör Ortak Varyansı

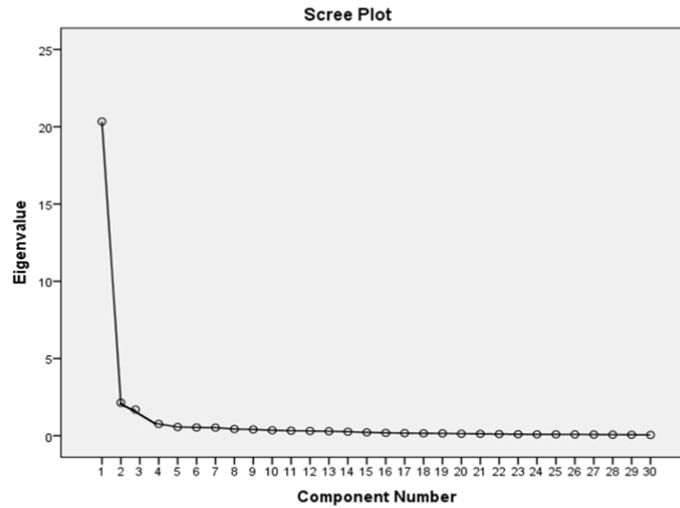
İfadeler	Açıklanan Varyans %	Cronbach Alfa katsayısı α	\bar{X}	SS	Faktör Yükü
BASKILAR	25,54	0,82	3,61	1,03	20,406
B1					,899
B2					,895
B3					,881
B4					,879
B5					,879
B6					,878
B7					,867
B8					,864
MEŞRULAŞTIRMA	19,81	0,72	4,26	0,65	2,134
M1					,805
M2					,766
M3					,765
M4					,741
M5					,595
M6					,578
M7					,546
M8					,478
FIRSATLAR	17,01	0,76	4,32	0,55	1,909
F1					,717
F2					,688
F3					,573
F4					,539
F5					,525
F6					,501
F7					,487
F8					,465
F9					,439
Genel Toplam	62,36	0,75	3,85	0,85	

Alan yazında, bir maddenin faktör yük değerinin 0,40 ya da daha yüksek olması seçim için iyi bir ölçüttür. Ancak uygulamada az sayıda madde için bu sınır

değer 0,30'a kadar inebilir (Büyüköztürk, 2011:121). Maddelerin faktör yük değerlerini incelediğimizde her bir alt boyuttaki maddelerin faktör yük değerinin 0,40'dan yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca bazı değişkenlerin iki faktörde birden yer aldığı görülmüştür. Ancak bu fark 0,10'un altında olmadığı için değişkenin anlamının yitirmediği belirtilir (Büyüköztürk, 2011:122). Böylece herhangi bir binişik madde ya da faktör değeri 0,40'ın altında bir madde olmadığı için ölçekten madde çıkartması olmamıştır.

Yapılan temel bileşenler analizi sonucunda ölçek maddelerinin üç faktörde toplandığı belirlenmiştir. Bu durumu daha net olarak görmek amacıyla Cattell'in "ScreePlot" sınaması yapılarak maksimum manidar faktör sayısı ile ilgili olarak Şekil 6 elde edilmiştir.

ScreePlot grafiği faktör sayısına karar vermede kullanılır. Dikey eksen öz değerleri, yatay eksen faktörleri gösterir. Grafikte dik eğim veren noktalar alınır. Yüzeysel, düz eğim veren noktalar alınmaz. Grafiğin yatay eğime geçtiği noktadan itibaren yatay bir çizgi çizilir. Bu çizginin üzerinde kalan noktaların arası, boyut olarak kabul edilir. Grafikte yüksek ivmeli, hızlı düşüşün yaşandığı faktör, önemli faktör sayısını verir (Can, 2014:92).

Şekil 6. Hile Algısı Ölçeği ScreePlot Grafiği

Yatay eksen ölçek maddelerini, dikey eksen ise özdeğerleri göstermektedir. Faktör analizi sonucunda m kadar önemli faktörü yorumlamada açıklık sağlamak amacıyla eksen döndürmesi işlemine (rotation) tabi tutulabilir. Eksen döndürüldüğünde maddelerin bir faktördeki yükü artarken diğer faktörlerdeki yükü azalır. Böylelikle faktörler kendileriyle yüksek ilişki veren maddeleri bulurlar ve

daha kolay yorumlanabilirler. Dik (orthogonal) ve eğik (oblique) olmak üzere iki tür döndürme yaklaşımı vardır. Faktörler arasında ilişki olmadığı düşüncesine dayalı olan dik döndürmede, faktörler, eksenlerin konumu değiştirmeksizin (aynı açıyla) döndürülür. Faktörlerin birbirleriyle ilişkili olduğu düşüncesi üzerine kurulu olan eğik döndürmede ise, eksenlerin döndürülmesinde farklı açılar kullanılır. Döndürme sonunda değişkenlerle ilgili açıklanan toplam varyans değişmezken, faktörlerin açıkladıkları varyanslar değişir. Genel bir kural olarak araştırmacı temelde verileri ile en uygun (best fit) olan sonuçları almakla ilgileniyorsa eğik döndürme; araştırmacı daha çok sonuçların genellenebilirliği ile ilgileniyorsa dik döndürme önerilir. Bununla birlikte her iki döndürme sonuçları hemen hemen her zaman benzer sonuçlar ürettiğinden, uygulamaların tamamına yakınında yorumlamada kolaylık sağladığından dik döndürmenin tercih edildiği söylenebilir. Dik döndürme için varimax ya da quartimax; eğik döndürme için oblimin ya da promax tekniklerinden biri seçilmektedir. Quartimax'in, varyansın çoğunu karşılayan genel bir faktörün olduğuna inanıldığı, varimax'in ise çok faktörlü yapının söz konusu olduğu durumlarda daha uygun bir seçim olduğu söylenebilir. Araştırmacı, eğik döndürme uygulayacak ise sonuçlarının oblimin döndürmeye göreli olarak gelecekte daha kullanılabilir olması nedeniyle promax'in, tercih edilmesi önerilebilir (Can, 2014:94). Bu çalışmada da çok faktörlü bir yapı olduğundan varimax döndürme yöntemi kullanılmıştır.

Madde toplam korelasyonları incelendiğinde tüm maddelerin madde toplam korelasyon değerlerinin 0,30'dan yüksek olduğu görülmektedir. Tablo 6 incelendiğinde maddelerin faktör yüklerinin .43 ile .89 arasında değiştiği görülmüştür. Belirlenen bu üç boyut toplam varyansın % 62,36'sını açıklamaktadır. Bu bağlamda ölçek hile algısına etki eden değişkenlerin % 62,36'sını açıklamaktadır. Geriye kalan % 37,64'lük kısım farklı değişkenler ile açıklanmaktadır.

1.Boyut: Baskılar

“Baskılar Boyutu” yapılan açıklayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan birinci boyuttur. Tablo 6'da yer alan ve sekiz maddeden oluşan Baskılar boyutu toplam varyansın %26,54'ünü açıklamaktadır. Bu boyutun Cronbach Alfa katsayısı $\alpha = 0,82$ ve ortalaması 3,61 olarak bulunmuştur.

Dolayısıyla, Hile algısı ölçeğindeki açıklama oranı %100 ise, bunun %26,54'ünün baskılar boyutunda yer alan maddelerle açıklandığı tespit edilmiştir.

Tablo 6. Baskılar Boyutunun Maddeleri

#	Maddeler
1	Müşteri firmanın bulunduğu sektörde rekabetin yüksek seviyede olması
2	Müşteri firmanın yönetim kadrosunda çalışanların, gelirlerine göre lüks giyim tarzı olması
3	Müşteri firmanın gelişen bilgi teknolojilerine, rakiplerine kıyasla daha az uyum sağlıyor olması
4	Müşteri firmada yönetici maaşlarının yüksek olmasının yanı sıra, yönetim kurulu üyeleri ve genel müdürün yıllık kardan ikramiye alması
5	Müşteri firmanın yüksek tutarda uzun vadeli banka kredisi kullanmayı planlaması
6	Müşteri firmanın satın alma müdürünün içki, kumar gibi alışkanlıkları olduğunun bilinmesi
7	Müşteri firmanın yüksek miktarda kredi ödemesinin olması
8	Müşteri firmada, çalışanları teşvik etmek için maliyet düşürme, satış hasılatını ve karı artırma gibi performans ölçüleri kullanılıyor olması

2.Boyut: Meşrulaştırma (rasyonelleştirme)

“Meşrulaştırma Boyutu” yapılan açıklayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan 2. boyuttur. Meşrulaştırma boyutu Tablo 7’de yer alan sekiz maddeden oluşmaktadır. Bu boyut toplam varyansın %19,81’ini açıklamaktadır. Bu boyutun Cronbach Alfa katsayısı $\alpha = 0,72$ ve ortalaması 4,26 olarak bulunmuştur.

Dolayısıyla, Hile algısı ölçeğindeki açıklama oranı %100 ise bunun %19,81’i meşrulaştırma boyutunda yer alan maddelerle açıklandığı tespit edilmiştir.

Tablo 7. Meşrulaştırma Boyutunun Maddeleri

#	Maddeler
1	Müşteri firmada, çalışanların maaşlarını zamanında alamadıkları veya eksik aldıklarının bilinmesi
2	Müşteri firmada yapılan bir ankette, çalışanların hak ettiği değeri firmadan göremediği düşüncesinde olduğunun anlaşılması
3	Müşteri firmanın, çalışanlarının işlediği suçlara karşı disiplin cezası vermede toleranslı olması
4	Müşteri firmada orta düzey yöneticilerin terfi ve tazminatlarını alamamış olmaları
5	Müşteri firmanın, çalışanları arasında adil bir ücretlendirme ve ödüllendirme sistemi olmaması
6	Müşteri firmanıza yapılan bir ankette örgütsel değerlerin ve kurum kültürünün zayıf olduğunun anlaşılması
7	Müşteri firmanın etik değerler politikası olmaması
8	Müşteri firmada, çalışanların yıllık izinlerini adilce kullanamamaları

3.Boyut: Fırsatlar

“Fırsatlar Boyutu” yapılan açıklayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan 3. boyuttur. Fırsatlar boyutu Tablo 8’de yer alan dokuz maddeden oluşmaktadır. Bu boyut toplam varyansın % 17,01’ini açıklamaktadır. Bu boyutun Cronbach Alfa katsayısı $\alpha = 0,76$ ve ortalaması 4,82 olarak bulunmuştur.

Dolayısıyla, Hile algısı ölçeğindeki açıklama oranı %100 ise bunun %17,01’inin fırsatlar boyutunda yer alan maddelerle açıklandığı tespit edilmiştir.

Tablo 8. Fırsatlar Boyutunun Maddeleri

#	Maddeler
1	Müşteri firmada genel müdür ile satış ve pazarlama müdürünün aynı aileden olması
2	Müşteri firmada insan kaynakları politikası gereği şirket ortaklarının en az birinin referansı olmadan personel alınmaması

3	Müşteri firmada mevzuat gereği ilk kez denetim yapılıyor olması
4	Müşteri firmanın merkezi ile depolarının birden çok farklı yerde olması
5	Müşteri firmanın depo sayımlarının yılda bir kez yapılıyor olması
6	Müşteri firmanın depolarında güvenlik kameraları olmaması
7	Müşteri firmanın stok yönetimi ve satın alma müdürlüğü görevlerinin aynı kişi tarafından yürütülüyor olması
8	Müşteri firmanın gelişen bilgi teknolojilerine, rakiplerine kıyasla daha az uyum sağlıyor olması
9	Müşteri firmanın iç kontrol biriminin zayıf olması

Hile Algısı Ölçeğine ilişkin bu üç boyut toplam varyansın %62,36'sını açıklamaktadır. Ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı $\alpha = 0,75$ ve ortalaması 3,85 olarak bulunmuştur. Buna göre ölçek güvenilir ve kullanılabilir bir ölçektir.

Bu ölçeğin maddeleri hile algısının % 62,36'sını açıklamaktadır. Geri kalan kısmın ise diğer etmenlere bağlı olduğu tespit edilmiştir.

6.5.6.2. Hile Algısı Ölçeğinin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Yol diyagramına bakıldığında, gizil değişken olan Baskılar, Meşrulaştırma ve Fırsatlardan gözlenen değişkene doğru yönelen tek yönlü oklar tek yönlü doğrusal ilişkiyi göstermektedir. Söz konusu değişkenler her bir maddenin kendi gizil değişkenini ne kadar iyi temsilcisi olduğuna ilişkin bilgi vermektedir.

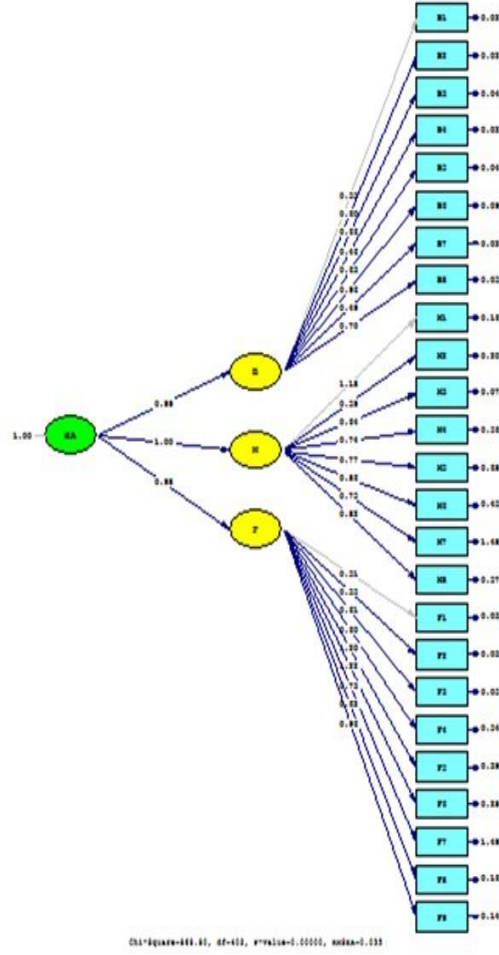
Diyagramda, standardize edilmiş parametre değerlerine bakıldığında “Baskılar faktörü”nü en fazla etkileyen boyut 0,71’lik bir yükü “Müşteri firmanın gelişen bilgi teknolojilerine, rakiplerine kıyasla daha az uyum sağlıyor olması” maddesi ve en az etkileyen boyut ise 0,15’lik bir yükü “Müşteri firmada yapılan bir ankette örgütsel değerlerin ve kurum kültürünün zayıf olduğunun anlaşılması” maddesidir.

Diyagramda, standardize edilmiş parametre değerlerine bakıldığında “Meşrulaştırma faktörü”nü en fazla etkileyen boyut 0,59’luk bir yükü “Müşteri firmanın çalışanlarının işlediği suçlara karşı disiplin cezası vermede toleranslı

olması” maddesi ve en az etkileyen boyut ise 0,26’lık bir yükükle “Müşteri firmanın depolarında gözlem kameraları olmaması” maddesidir.

Diyagramda, standardize edilmiş parametre değerlerine bakıldığında “Fırsatlar faktörü”nü en fazla etkileyen boyut 0,94’lük bir yükükle “Müşteri firmanın iç kontrol sisteminin zayıf olması” maddesi ve en az etkileyen boyut ise 0,10’luk bir yükükle “Müşteri firmada mevzuat gereği ilk kez denetim yapılıyor olması” maddesidir.

Birinci faktördeki maddelerin 0.15 ile 0.71; ikinci faktördeki maddelerin 0.26 ile 0.59; üçüncü faktördeki maddelerin 0.10 ile 0.94 arasında t değerlerine sahip olduğu bu değerlerin 2.76’dan yüksek olduğu için .01 düzeyinde anlamlı olduğu ortaya çıkmıştır. Faktörlerin gizil değişkendeki t değerleri ise 0.60 ile 0.91 arasında değiştiği ve 2.76’dan yüksek olduğu için .01 düzeyinde anlamlı olduğu ortaya çıkmıştır.

Şekil 7. Yol Diyagramı

Anlamlılık değeri olan p , beklenen kovaryans matrisi ile gözlenen kovaryans matrisi arasındaki farkın (değerinin) manidarlığı hakkında bilgi verir. DFA’da p değerinin anlamlı olması beklenir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010:124).

$P = .000$; $p < .05$ olarak elde edilmiştir. Beklenen kovaryans matrisi ile gözlenen kovaryans matrisi arasındaki fark anlamlıdır. Modele ilişkin uyumluluk indeksleri Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Index	Mükemmel Uyum Ölçütü	Kabul Edilebilir Uyum Ölçütü	Araştırma Bulgusu	Sonuç
χ^2 / sd	0-3	3-5	2,163	Mükemmel uyum
RMSEA	$.00 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 \leq RMSEA \leq .10$.035	Mükemmel Uyum
CFI	$.95 \leq CFI \leq 1.00$	$.90 \leq CFI \leq .95$.91	İyi uyum
NNFI	$.95 \leq NNFI (TLI) \leq 1.00$	$.90 \leq NNFI (TLI) \leq .95$.91	İyi uyum
NFI	$.95 \leq NFI \leq 1.00$	$.90 \leq NFI \leq .95$.90	İyi uyum
SRMR	$.00 \leq SRMR \leq .05$	$.05 \leq SRMR \leq .08$.07	İyi uyum
GFI	$.95 \leq GFI \leq 1.00$	$.90 \leq GFI \leq .95$.90	İyi uyum
AGFI	$.90 \leq AGFI \leq 1.00$	$.85 \leq AGFI \leq .90$.92	İyi uyum

Kaynak: Schumacker ve Lomax, 1996

DFA’da öncelikle incelenmesi gereken uyumluluk indeksi Ki-kare (X^2) uyum istatistiğidir ve serbestlik derecesine olan oranı 3’ün altında olması mükemmel uyuma 5’in altında olması iyi uyum olduğunu söyler (Kline, 2005). Bu oran 2,163 olarak bulunmuştur. Model mükemmel uyum göstermektedir.

RMSEA; hata karelerinin ortalamasının karekökü olup, modelin anlamlı olabilmesi için 0,05’den küçük olduğunda mükemmel uyum, 0,10’dan küçük olduğunda ise iyi uyum olduğunu söyler (Steiger, 1990). RMSEA değeri 0,035 olarak bulunmuştur ve iyi uyum göstermektedir.

CFI; model tarafından tahmin edilen kovaryans matrisi ile sıfır hipotezli modelin kovaryans matrisini karşılaştıran bir uyum indeksidir (Hooper, Coughlan ve Mullen, 2008). CFI 0 ile 1 arasında değişen değerler alır. 0.95 ile 1 arasında CFI değerine sahip bir modelin iyi uyum içinde olduğu, 0.90 ile 0.95 arasında CFI değerine sahip bir modelin kabul edilebilir uyum içinde olduğu söylenebilir (Hu ve Bentler, 1999). Araştırmanın 0.91 bulunan CFI değeri iyi uyumu gösterir. CFI indeksi günümüzde yapısal eşitlik modellerinde en yaygın olarak kullanılan uyum indeksidir (Fan, Thompson ve Wang, 1999).

NFI; normlaştırılmış uyum indeksi olup, CFI’ya alternatif olarak Bentler ve Bonett (1980) tarafından geliştirilmiştir. Bu indeks, varsayılan modelin temel ya da sıfır hipoteziyle olan uygunluğunu araştırır (Şehribanoğlu, 2005:78). NFI değeri 0,90

olarak elde edilmiştir ve iyi uyum olduğunu gösterir. Ayrıca normlaştırılmamış uyum indeksi olan NNFI değeri ise 0,91 olarak bulunmuştur ve iyi olduğunu gösterir.

GFI, varsayılan modelce hesaplanan gözlenen değişkenler arasındaki genel kovaryans miktarını gösterir. GFI değeri 0 ile 1 arasında değişir. GFI'nın 0.90'ı aşması iyi bir model göstergesi olarak alınmaktadır. Bu gözlenen değişkenler arasında yeterince kovaryansın hesaplandığı anlamına gelmektedir (Schumacker&Lomax, 1996). GFI değeri 0,90 olarak elde edilmiştir ve modelin iyi uyum olduğunu gösterir. AGFI ise düzenlenmiş uyum indeksidir Bu değer ise 0,92 olarak elde edilmiştir ve iyi uyum göstermektedir.

SRMR; standartlaştırılmış ortalama hataların kareköküdür. SRMR değeri 0'a yaklaştıkça modelin uyum iyiliği artar. Model, 0.05'ten düşük bir SRMR değeri almışsa iyi uyum, 0.05 ile 0.08 arasında bir SRMR değeri almışsa kabul edilebilir uyum içerisinde (Hu ve Bentler, 1999). Araştırmada bulunan 0.07'lük değer iyi uyumu göstermektedir. Sonuçlara genel olarak değerlendirildiğinde modelin doğrulandığı söylenebilir.

HİLE ALGISI ÖLÇEĞİ	
BASKI BOYUTU	
#	Maddeler
1	Müşteri firmanın bulunduğu sektörde rekabetin yüksek seviyede olması
2	Müşteri firmanın yönetim kadrosunda çalışanların gelirlerine göre lüks giyim tarzı olması
3	Müşteri firmanın gelişen bilgi teknolojilerine, rakiplerine kıyasla daha az uyum sağlıyor olması
4	Müşteri firmada yönetici maaşlarının yüksek olmasının yanı sıra, yönetim kurulu üyeleri ve genel müdürün yıllık kardan ikramiye alması
5	Müşteri firmanın yüksek tutarda uzun vadeli banka kredisi kullanmayı planlaması
6	Müşteri firmanın satın alma müdürünün içki, kumar gibi alışkanlıkları olduğunun bilinmesi
7	Müşteri firmanın yüksek miktarda kredi ödemesinin olması
8	Müşteri firmada, çalışanları teşvik etmek için maliyet düşürme, satış hasılatını ve karı artırma gibi performans ölçüleri kullanılıyor olması
MEŞRULAŞTIRMA BOYUTU	
#	Maddeler
1	Müşteri firmada, çalışanların maaşlarını zamanında alamadıkları veya eksik aldıklarının bilinmesi
2	Müşteri firmada yapılan bir ankette, çalışanların hak ettiği değeri firmadan göremediği düşüncesinde olduğunun anlaşılması
3	Müşteri firmanın, çalışanlarının işlediği suçlara karşı disiplin cezası vermede toleranslı olması
4	Müşteri firmada orta düzey yöneticilerin terfi ve tazminatlarını alamamış olmaları
5	Müşteri firmanın, çalışanları arasında adil bir ücretlendirme ve ödüllendirme sistemi olmaması
6	Müşteri firmaya yapılan bir ankette örgütsel değerlerin ve kurum kültürünün zayıf olduğunun anlaşılması
7	Müşteri firmanın etik değerler politikası olmaması
8	Müşteri firmada, çalışanların yıllık izinlerini adilce kullanamamaları
FIRSAT BOYUTU	
#	Maddeler
1	Müşteri firmada genel müdür ile satış ve pazarlama müdürünün aynı aileden olması
2	Müşteri firmada insan kaynakları politikası gereği şirket ortaklarının en az birinin referansı olmadan personel alınmaması
3	Müşteri firmada mevzuat gereği ilk kez denetim yapılıyor olması
4	Müşteri firmanın merkezi ile depolarının birden çok farklı yerde olması
5	Müşteri firmanın depo sayımlarının yılda bir kez yapılıyor olması
6	Müşteri firmanın depolarında güvenlik kameraları olmaması
7	Müşteri firmanın stok yönetimi ve satın alma müdürlüğü görevlerinin aynı kişi tarafından yürütülüyor olması
8	Müşteri firmanın gelişen bilgi teknolojilerine, rakiplerine kıyasla daha az uyum sağlıyor olması
9	Müşteri firmanın iç kontrol biriminin zayıf olması

Şekil 8. Hile Algısı Ölçeği Alt Boyutları ve Maddeler

6.5.6.3. Hile Türleri Ölçeğinin Geçerlilik Çalışması

Hile Türleri Ölçeğinin yapı geçerliliğini sağlamak ve ölçekte yer alan maddelerin faktör yüklerinin belirlenerek işlevsel bir boyutlandırmanın elde edilmesi (Büyüköztürk, 2011:102) amacıyla faktör analizi yapılmıştır.

Faktör analizi yapılmadan önce verilerin faktör analizine uygunluğu Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) ve Bartlett testiyle test edilmiştir. Değerlendirmeye alınan 20 maddeden oluşan ölçek için KMO değeri 0,91, Bartlett testi sonucu $\chi^2= 8256,4563$ ($p \leq .05$) olarak bulunmuştur. KMO'nun .60'dan yüksek, Bartlett testinin anlamlı çıkması verilerin faktör analizi için uygun olduğunu gösterir (Büyüköztürk, 2011:102).

Gözlenen 0.91'lik KMO değeri önerilen KMO değerinden yüksektir. Bu durumda ölçek verilerinin faktör analizi yapmaya uygun olduğu görülmektedir.

Yapılan temel bileşenler analizi sonucunda ölçek maddelerinin iki faktörde toplandığı görülmüştür. Ancak yapılan faktör analizi sonucunda beş maddenin binişik madde olduğu ortaya çıkmıştır.

Bilindiği üzere, bir maddenin farklı iki faktörde bulunması ve bu farkın 0,10'dan küçük olması durumunda bu maddeye binişik madde denilmektedir (Büyüköztürk, 2011:180). Bu nedenle bu beş madde araştırmadan çıkartılmış ve kalan 15 madde ile yapılan ölçek için KMO değeri 0,96, Bartlett testi sonucu $\chi^2= 7878,664$ ($p \leq .05$) olarak bulunmuştur. Çıkartılan beş maddeden sonra yapılan faktör analizi sonucu aşağıdaki Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10. Hilenin Türleri Ölçeğinin KMO Ve BARLETT Testi Sonuçları

Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) Değeri		,964
Barlett Testi	Chi-square	7878,664
	df	136
	Sig.	.000

Çıkarılan beş maddeden sonra yapılan faktör analizi sonucu Tablo 11 elde edilmiştir.

Tablo 11. Ölçeğin Madde Toplam Korelasyonu, Maddelerin Faktör Yükleri ve Faktör Ortak Varyansı

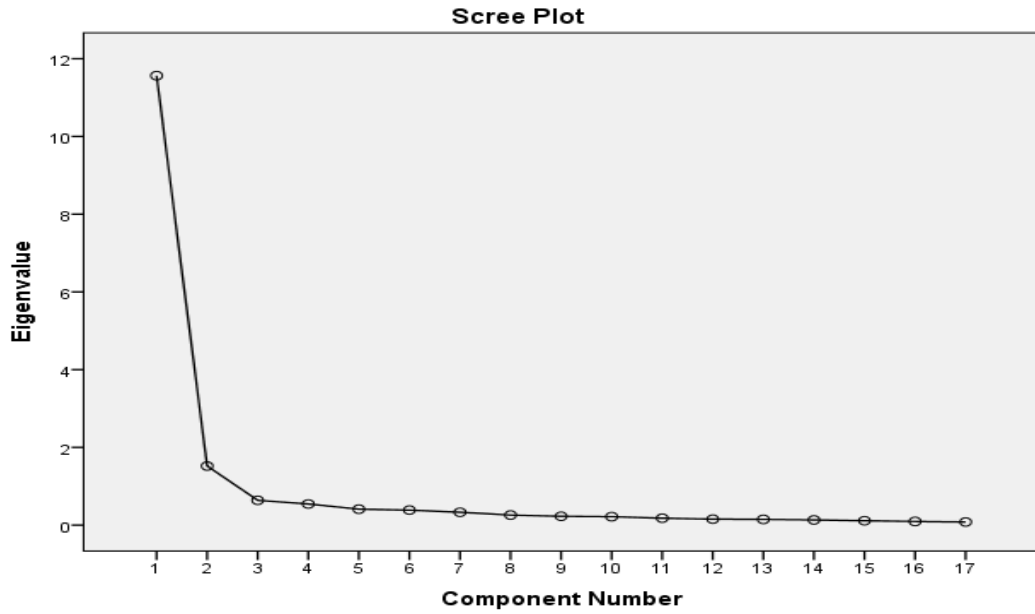
İfadeler	Açıklanan Varyans %	Cronbach Alfa katsayısı α	\bar{X}	SS	Faktör Yükü
Finansal Tablo Hileleri	26,765	0,81	4,05	,85885	11,563
FTH1					,887
FTH2					,885
FTH3					,881
FTH4					,879
FTH5					,874
FTH6					,872
FTH7					,864
FTH8					,834
Varlıkları Kötüye Kullanma	21,378	0,82	4,2950	,55254	1,521
VKKH1					,864
VKKH2					,821
VKKH3					,777
VKKH4					,701
VKKH5					,695
VKKH6					,694
VKKH7					,678
Genel Toplam	48,143	0,83	4,1096	,74829	

Alan yazında, bir maddenin faktör yük değerinin 0,40 ya da daha yüksek olması seçim için iyi bir ölçüttür. Ancak uygulamada az sayıda madde için bu sınır değer 0,30'a kadar inebilir (Büyüköztürk, 2011). Maddelerin faktör yük değerlerini incelediğimizde her bir alt boyuttaki maddelerin faktör yük değerinin 0,40'dan yüksek olduğu görülmüştür. Yapılan temel bileşenler analizi sonucunda ölçek maddelerinin iki faktörde toplandığı ve 15 maddeden oluştuğu belirlenmiştir.

Bu durumu daha net olarak görmek amacıyla Cattell'in "ScreePlot" sınaması yapılarak maksimum manidar faktör sayısı ile ilgili olarak Şekil 9 elde edilmiştir.

ScreePlot grafiği faktör sayısına karar vermede kullanılır. Dikey eksen öz değerleri, yatay eksen faktörleri gösterir. Grafikte dik eğim veren noktalar alınır. Yüzeysel, düz eğim veren noktalar alınmaz. Grafiğin yatay eğime geçtiği noktadan itibaren yatay bir çizgi çizilir. Bu çizginin üzerinde kalan noktaların arası, boyut olarak kabul edilir. Grafikte yüksek ivmeli, hızlı düşüşün yaşandığı faktör, önemli faktör sayısını verir (Can, 2014:93).

Analizlerde faktör boyutlarının isimleri sırasıyla “Finansal Tablo Hileleri” ve “Varlıkları Kötüye Kullanma” olarak belirlenmiştir. Madde toplam korelasyonları incelendiğinde tüm maddelerin madde toplam korelasyon değerlerinin 0,30’dan yüksek olduğu görülmektedir. Tablo 11 incelendiğinde maddelerin faktör yüklerinin .67 ile .88 arasında değiştii görülmüştür. Belirlenen bu iki boyut toplam varyansın % 48,143’ünü açıklamaktadır.

Şekil 9. Hile Türleri Ölçeği ScreePlot Grafiği

1.Boyut: Finansal Tablo Hileleri

“Finansal Tablo Hileleri” boyutu yapılan açıklayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan 1. boyuttur. Bu boyut toplam varyansın %26,765’ini açıklamaktadır. Bu boyutun Cronbach Alfa katsayısı $\alpha = 0,81$ ve ortalaması 4,05 olarak bulunmuştur.

Tablo 12. Finansal Tablo Hileleri Boyutunun Maddeleri

#	Maddeler
1	Müşteri firmada düzenli ve sürekli ödenen bir giderin fatura değerinin altında kaydedildiğinin tespit edilmesi
2	Müşteri firmanızda maddi duran varlıklarına ilişkin amortisman giderlerinin kasıtlı olarak düşük gösterildiğinin tespit edilmesi
3	Müşteri firmanın bankadan aldığı krediyi sözleşme tutarının altında gösterdiğinin tespit edilmesi
4	Müşteri firmanın gerçekleşmemiş satışları gerçekleşmiş gibi gösterdiğinin tespit edilmesi
5	Müşteri firmanın stoklarının net gerçekleşebilir değeri, maliyet değerinin altında olduğu halde stoklarını maliyet değeri ile gösterdiğinin tespit edilmesi
6	Müşteri firmada giderlerin izleyen dönemde yapılmış gibi gösterildiğinin tespit edilmesi
7	Müşteri firmanın Aktifinde yer alan duran varlıkların TFRS’ye göre olduğundan daha yüksek değerli gösterildiğinin tespit edilmesi
8	Müşteri firmanın aktifinde gözükken bir maddi varlığın banka tarafından rehinli olduğu, fakat Bilanço açıklamalarında bu bilginin yer almadığının tespit edilmesi

2.Boyut: Varlıkları Kötüye Kullanma

“Varlıkları Kötüye Kullanma” boyutu yapılan açıklayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan 2. boyuttur. Bu boyut toplam varyansın %21,37’sini açıklamaktadır. Bu boyut Cronbach Alfa katsayısı $\alpha = 0,82$ ve ortalaması 4,29 olarak bulunmuştur.

“Hile Türleri Ölçeği”ne ilişkin bu iki boyut toplam varyansın %48,143’ünü açıklamaktadır. Ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı $\alpha = 0,83$ ve ortalaması 4,10 olarak bulunmuştur. Buna göre ölçek güvenilir ve kullanılabilir bir ölçektir.

Tablo 13. Varlıkları Kötüye Kullanma Boyutunun Maddeleri

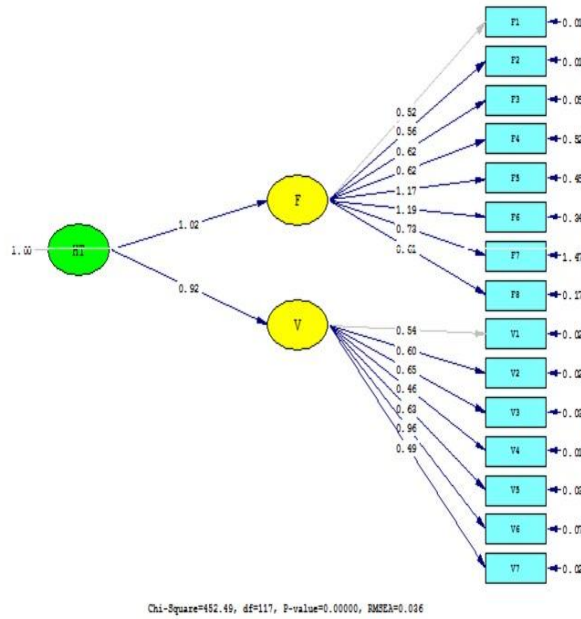
#	Maddeler
1	Müşteri firmanızın stoklarında bulunan malların çalışanlar tarafından satıldığının tespit edilmesi
2	Müşteri firmanızda kasa tahsilâtlarının çalışanlar tarafından zimmete geçirilmesi olaylarının tespit edilmiş olması.
3	Müşteri firmanızda işletmede kullanılan bir maddi varlığın yönetim kadrosunda bulunan biri tarafından habersizce satıldığının tespit edilmesi
4	Müşteri firmanın gerçekte almadığı mallar için hayali satıcılara ödeme yaptığının tespit edilmesi
5	Müşteri firmanızda ambar sorumlusunun hurdaları kendi namına sattığının tespit edilmesi
6	Müşteri firmanızdaki muhasebe müdürünün kayıtlardan silinmiş alacaklardan gelen tahsilâtları zimmetine geçirdiğinin tespit edilmesi
7	Müşteri firmanızda fiyatları olduğundan yüksek göstermeleri karşılığında işletmenin satın alma birimi çalışanlarına tedarikçiler tarafından fazla ödeme yapıldığının tespit edilmesi

6.5.6.4. Hile Türleri Ölçeğinin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Yol diyagramına bakıldığında, gizil değişken olan “Finansal Tablo Hileleri” ve “Varlıkları Kötüye Kullanma”da gözlenen değişkene doğru yönelen tek yönlü oklar tek yönlü doğrusal ilişkiyi göstermektedir. Söz konusu değişkenler her bir maddenin kendi gizil değişkeninin ne kadar iyi temsilcisi olduğuna dair ilişkin bilgi vermektedir. Diyagramda, standardize edilmiş parametre değerlerine bakıldığında “Finansal Tablo Hileleri faktörü”nü en fazla etkileyen boyut 0,74’lük bir yükü “Müşteri firmanın gerçekleşmemiş satışları gerçekleşmiş gibi gösterdiğinin tespit edilmesi” maddesi ve en az etkileyen boyut ise 0,15’lik bir yükü “Müşteri firmada giderlerin izleyen dönemde yapılmış gibi gösterildiğinin tespit edilmesi” maddesidir. Diyagramda, standardize edilmiş parametre değerlerine bakıldığında “Varlıkları Kötüye Kullanma” faktörünü en fazla etkileyen boyut 0,67’lik bir yükü “Müşteri

firmanın stoklarında bulunan malların çalışanlar tarafından satıldığına tespit edilmesi” maddesi ve en az etkileyen boyut ise 0,50’lik bir yükükle “Müşteri firmanın gerçekte almadığı mallar için hayali satıcılara ödeme yaptığına tespit edilmesi” maddesidir.

Birinci faktörde yer alan maddelerin 0.15 ile 0.80; ikinci faktördeki maddelerin 0.50 ile 0.67 arasında t değerlerine sahip olduğu bu değerlerin 2.76’dan yüksek olduğu için .01 düzeyinde de anlamlı olduğu ortaya çıkmıştır. Faktörlerin gizil değişkendir t değerleri ise 0.82 ile 0.97 arasında değiştiği ve 2.76’dan yüksek olduğu için .01 düzeyinde de anlamlı olduğu ortaya çıkmıştır.

Şekil 10. Yol Diyagramı

Anlamlılık değeri olan p, beklenen kovaryans matrisi ile gözlenen kovaryans matrisi arasındaki farkın (değerinin) manidarlığı hakkında bilgi verir. DFA’da p değerinin anlamlı olması beklenir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010:132).

$P = .000$; $p < .05$ olarak elde edilmiştir. Beklenen kovaryans matrisi ile gözlenen kovaryans matrisi arasındaki fark anlamlıdır. Modele ilişkin uyumluluk indeksleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 14. Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Index	Mükemmel Uyum Ölçütü	Kabul Edilebilir Uyum Ölçütü	Araştırma Bulgusu	Sonuç
χ^2 / sd	0-3	3-5	3,867	İyi uyum
RMSEA	$.00 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 \leq RMSEA \leq .10$.036	Mükemmel Uyum
CFI	$.95 \leq CFI \leq 1.00$	$.90 \leq CFI \leq .95$.96	Mükemmel Uyum
NNFI	$.95 \leq NNFI (TLI) \leq 1.00$	$.90 \leq NNFI (TLI) \leq .95$.91	İyi uyum
NFI	$.95 \leq NFI \leq 1.00$	$.90 \leq NFI \leq .95$.90	İyi uyum
SRMR	$.00 \leq SRMR \leq .05$	$.05 \leq SRMR \leq .08$.08	İyi uyum
GFI	$.95 \leq GFI \leq 1.00$	$.90 \leq GFI \leq .95$.93	İyi uyum
AGFI	$.90 \leq AGFI \leq 1.00$	$.85 \leq AGFI \leq .90$.92	İyi uyum

Kaynak: Schumacker ve Lomax, 1996

DFA’da öncelikle incelenmesi gereken uyumluluk indeksi Ki-kare (χ^2) uyum istatistiğidir ve serbestlik derecesine olan oranı 3’ün altında olması mükemmel uyuma 5’in altında olması iyi uyum olduğunu söyler (Kline, 2005). Bu oran 2,163 olarak bulunmuştur. Model mükemmel uyum göstermektedir.

RMSEA; hata karelerinin ortalamasının karekökü olup, modelin anlamlı olabilmesi için 0,05’den küçük olduğunda mükemmel uyum, 0,10’dan küçük olduğunda ise iyi uyum olduğunu söyler (Steiger, 1990). RMSEA değeri 0,035 olarak bulunmuştur ve iyi uyum göstermektedir.

CFI; model tarafından tahmin edilen kovaryans matrisi ile sıfır hipotezli modelin kovaryans matrisini karşılaştıran bir uyum indeksidir (Hooper, Coughlan ve Mullen, 2008). CFI 0 ile 1 arasında değişen değerler alır. 0.95 ile 1 arasında CFI değerine sahip bir modelin iyi uyum içinde olduğu, 0.90 ile 0.95 arasında CFI değerine sahip bir modelin kabul edilebilir uyum içinde olduğu söylenebilir (Hu ve Bentler, 1999). Araştırmanın 0.96 bulunan CFI değeri mükemmel uyumu gösterir. CFI indeksi günümüzde yapısal eşitlik modellerinde en yaygın olarak kullanılan uyum indeksidir (Fan, Thompson ve Wang, 1999;173).

NFI; normlaştırılmış uyum indeksi olup, CFI'ya alternatif olarak Bentler ve Bonett (1980) tarafından geliştirilmiştir. Bu indeks varsayılan modelin temel ya da sıfır hipoteziyle olan uygunluğunu araştırır. NFI değeri 0,90 olarak elde edilmiştir ve iyi uyum olduğunu gösterir. Ayrıca normlaştırılmamış uyum indeksi olan NNFI değeri ise 0,91 olarak bulunmuştur ve iyi olduğunu gösterir (Şehribanoğlu, 2005;185).

GFI, varsayılan modelce hesaplanan gözlenen değişkenler arasındaki genel kovaryans miktarını gösterir. GFI değeri 0 ile 1 arasında değişir. GFI'nın 0.90'ı aşması iyi bir model göstergesi olarak alınmaktadır. Bu gözlenen değişkenler arasında yeterince kovaryansın hesaplandığı anlamına gelmektedir (Schumacker&Lomax, 1996). GFI değeri 0,93 olarak elde edilmiştir ve modelin iyi uyum olduğunu gösterir. AGFI ise düzenlenmiş uyum indeksidir. Bu değer 0,91 olarak elde edilmiştir ve iyi uyum göstermektedir.

SRMR; standartlaştırılmış ortalama hataların kareköküdür. SRMR değeri 0'a yaklaştıkça modelin uyum iyiliği artar. Model, 0.05'ten düşük bir SRMR değeri almışsa iyi uyum, 0.05 ile 0.08 arasında bir SRMR değeri almışsa kabul edilebilir uyum içerisinde (Hu ve Bentler, 1999). Araştırmada bulunan 0.08'lük değer iyi uyumu göstermektedir. Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde modelin doğrulandığı söylenebilir.

6.6. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında geliştirilen ölçeklerin açıklayıcı faktör analizi ve madde analizi çalışmaları SPSS 21.0 paket programıyla, doğrulayıcı faktör analizi çalışmaları ise Lisrel 8.70 (Linear Structural Relation Statistics Package Program) yazılımı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında kullanılan tüm istatistiksel işlemlerde anlamlılık düzeyi 0.05 olarak kabul edilmiştir.

Ölçme araçları ile elde edilen veriler, amaçlara uygun istatistiksel tekniklerle analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen veriler kodlanarak bilgisayara yüklenmiştir. Elde edilen verilerin çözümlenmesinde SPSS 21.0 (Statistical Package for Social Sciences) istatistik programı kullanılmıştır. Araştırma verilerinin çözümlenmesinde seçilecek analiz yöntemi için veriler üzerinde varyans analizleri

yapılmıştır. Her bir analiz için varyans analizi sonuçları 0,05 anlamlılık değerinden büyük olduğu için varyansların homojen dağıldığı ve verilerin normal dağılım gösterdiği saptanmıştır.

Bir veri setinin normal dağılım göstermesi için aşağıdaki varsayımları karşılaması gerekmektedir (Can, 2014:98):

- Merkezi eğilim ölçülerine (ortalama, ortanca ve mod) bakılarak bu değerlerin birbirine yakın ya da eşit olması beklenir.
- Çarpıklık ve basıklık katsayılarının incelenmesi
- Kurtosis (basıklık değeri) $-1 < x < +2$
- Skewness (Çarpıklık) $-1 < x < +1$ aralığındaki değerlerden birini alması gerekmektedir.
- Verilere ait histogram grafiğinin normal dağılım göstermesi gerekmektedir.
- Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilks testi analiz sonuçlarında $p > 0,05$ olmasını gerekmektedir. Örneklem büyüklüğü 50'nin altında olduğu durumlarda Shapiro-Wilk, 50 ve üzerinde olduğu durumlarda da Kolmogorov-Smirnov önerilmektedir.
- Varyansların homojenliği için Levene testi sonucunda $p > 0,05$ olması gerekmektedir.

Bu bağlamda yapılan analizler sonucunda veriler normal dağılım göstermektedir. Analiz için parametrik istatistiksel yöntemler seçilmiştir. Bulgular ve yorum bölümünde normal dağılıma ait tablolar yer almaktadır.

Araştırma kapsamında bağımsız değişkenlerle ilgili analizler için betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Her bir değişkene ilişkin frekans ve yüzdeler analiz edilip tablolaştırılarak sunulmuştur.

Demografik değişkenlerden, TESMER'in verdiği meslek etiği eğitimi alma durumu ve unvan değişkeni ile "Hile Algısı Ölçeği", "Hile Türleri Ölçeği" ve bu ölçeklerin alt boyutları arasındaki ilişkiyi belirlemek için basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizi; Y bağımlı ve X_i $i=1,2,\dots,k$ bağımsız değişkenler olmak üzere, Y ile X_i değişkenleri arasındaki sebep - sonuç ilişkisini matematiksel model olarak ortaya koyan yöntemdir.

Regresyon analizinde;

- Bağımlı değişken = Yordanan değişken = Sonuç değişkeni = Y
- Bağımsız değişken = Yordayan değişken = Tahmin değişkeni = X

Y bağımlı değişken ve X bağımsız değişken olmak üzere iki değişken arasındaki sebep sonuç ilişkisini doğrusal bir modelle ortaya koyan yonteme basit doğrusal regresyon denir. Basit doğrusal regresyon eşitliği genel olarak (Can, 2014);

$$Y = a + bX$$

Biçiminde bir denklem ile gösterilir.

- a → Sabit: X=0 iken Y'nin alacağı ortalama değeri açıklayan sabit terim
- b → Regresyon Katsayısı (Regresyon doğrusunun eğimi): X'teki 1 birim değişiminin Y'de yol açtığı ortalama değişim miktarıdır.

Demografik değişkenlerden cinsiyet ve medeni durum ile “Hile Algısı Ölçeği”, “Hile Türleri Ölçeği” ve bu ölçeklerin alt boyutları arasında anlamlı farklılığı ilişkisiz t testi analizi ile değerlendirilmiştir.

İlişkisiz t-testi, iki ilişkisiz örneklemden elde edilen puanların birbirlerinden anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini test eder (Büyüköztürk, 2011).

Yapılan ilişkisiz örneklem için t-testi, karşılaştırılan iki ortalama arasında anlamlı bir fark olup olmadığını ortaya koyar, ancak bu farkın büyüklüğü hakkında bilgi vermez. Bu nedenle, istatistiksel anlamlılığın yanı sıra etki büyüklüğünün hesaplanması gerekir. İlişkisiz örneklem için t testinde etki büyüklüğü grupların ortalamaları arasındaki farkın (Mean Difference), birleştirilmiş standart sapmaya (Pooled Std. Deviation) bölünmesiyle bulunur. Etki büyüklüğü Cohen's *d*, işaretinden bağımsız olarak değerlendirilir ve her değeri alabilir. Cohen's *d*'nin değeri; 0-0,2 arası düşük; 0,5 civarı orta ve 0,8 ve daha yukarısı büyük etki olarak değerlendirilir (Can, 2014;112).

Demografik değişkenlerden yaş, eğitim durumu, mesleki unvan, bağımsız denetim faaliyet süresi, meslek etiği eğitimi alma süresi ve bağımsız denetçi olarak çalışma şekli ile “Hile Algısı Ölçeği”, “Hile Türleri Ölçeği” ve bu ölçeklerin alt boyutları arasında anlamlı farklılığı Tek Yönlü Varyans Analizi (Anova) ile değerlendirilmiştir.

Anova testi, ilişkisiz iki ya da daha çok örneklem ortalamasının birbirinden anlamlı farklılık gösterip göstermediğini test etmek için kullanılan analiz yöntemidir (Büyüköztürk, 2011;105).

Değişkenlere ait gruplar arasında fark saptandığında, bu farkın kaynağı Post Hoc testleri ile araştırılmaktadır. Gruplar arası farkın olduğu durumda, farklılığın

hangi gruptan kaynaklı olduğunu tespit eden istatistik post-hoc olarak bilinmektedir. Post Hoc testleri grup varyanslarının eşitliği koşulu sağlanıp (Levene Testinin anlamlılığı $p > 0,05$ olduğunda), sağlanmadığı (Levene Testinin anlamlılığı $p < 0,05$ olduğunda) durumlara göre farklı çoklu karşılaştırma testleri kullanılmaktadır. Grup varyanslarının eşit olduğu durumlarda grup sayısı fazla ve gruplardaki örneklem sayıları eşit ise Tukey, gruplardaki örneklem sayıları arasında fark varsa Scheffe tercih edilir. Scheffe testi oldukça tutucu (az hata kabul eden) bir testken, LSD (Fisher's Least Significant Differences) testi oldukça liberal (hataya tolerans gösteren) testtir. Grup varyanslarının eşit olmadığı durumlarda da Dunnett's C testi seçilebilir (Can, 2014:103).

Bu araştırmada gruplar karşılaştırılırken anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla post-hoc (Scheffe) testi kullanılmıştır. Çünkü gruplardaki örneklem sayıları birbirine eşit ya da yakın değildir. Yapılan tek yönlü varyans analizi testi, karşılaştırılan ortalamalar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını ortaya koyar ancak bu farkın büyüklüğü hakkında bilgi vermez. Bu nedenle, istatistikel anlamlılığın yanı sıra etki büyüklüğünün de bilinmesi önemlidir. Tek yönlü varyans analizinde etki büyüklüğü eta-kare (η^2) olarak adlandırılan bir ilişki katsayısıdır. Anova analizinde eta kare değeri $\eta^2 = \frac{\text{kareler toplamı (gruplar arası)}}{\text{Kareler Toplamı (toplam)}}$ formülü ile hesaplanmaktadır.

Bu katsayı, ANOVA tablosundaki gruplar arası varyansın toplam varyansa bölünmesiyle bulunur. Eta karenin alacağı 0,01 değeri küçük, 0,06 değeri orta ve 0,14 değeri geniş etki büyüklüğü olarak yorumlanır. Değişimin ne kadarının farklı gruplara ait olma ile açıklanabildiğinin göstergesidir (Can, 2014:103).

6.7. Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde araştırma sonucunda elde edilen verilerin analizlerine ilişkin bulgu ve yorumlara yer verilmiştir.

6.7.1. Sosyo-Demografik Özellikler

Araştırmaya katılan bağımsız denetçilere ilişkin sosyo-demografik özelliklere Tablo 15'te yer verilmektedir.

Tablo 15. Katılımcılara İlişkin Sosyo-Demografik Özelliklerin Dağılımı

Değişkenler	Sıklık (n)	Yüzde Değeri (%)
<i>Cinsiyet</i>		
Kadın	36	9,0
Erkek	364	91,0
<i>Eğitim Durumu</i>		
Lisans	382	95,5
Yüksek Lisans	13	3,3
Doktora	5	1,3
<i>Medeni Durum</i>		
Bekar	16	4,0
Evli	384	96,0
<i>Yaş</i>		
21-30	0	0
31-40	41	10,3
41-50	264	66,0
51-60	80	20,0
61 ve üzeri	15	3,8
<i>Mesleki Unvan</i>		
SMM	302	75,5
YMM	76	19,0
SPK	22	5,5
<i>Bağımsız Denetim Faaliyet Süresi</i>		
1 yıldan az	236	59,0
1-5 yıl	101	25,3
6-10 yıl	42	10,5
11-15 yıl	14	3,5
16 yıl ve üzeri	7	1,8
<i>Meslek Etiği Eğitimi Alma Süresi</i>		
1-Hiç Almadım	109	27,2
2-1-20 saat arası sadece teorik	40	10,0
3-1-20 saat arası teorik-1-20 saat uygulama	132	33,0
4-21-60 saat arası sadece teorik	68	17,0
5-21 – 60 saat arası teorik ve 21 – 60 saat arası uygulama	51	12,7
<i>Bağımsız Denetçi olarak çalışma şekli</i>		
Serbest (Kendi SMMM/ YMM büromda)	269	67,3
Bir denetim firmasında denetim ekibinde bağımsız denetçi sıfatıyla sözleşmeli personel olarak	51	12,8
Kurucu ortağı olduğum bir denetim firmasında Sorumlu Denetçi olarak	80	20,0

Araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin sosyo-demografik özellikleri incelendiğinde; kadın bağımsız denetçi sayısının 36 (%9,0), erkek bağımsız denetçi sayısının 364 (%91,0) olduğu belirlenmiştir.

Araştırmaya katılan bağımsız denetçiler eğitim durumuna göre incelendiğinde, lisans mezunu bağımsız denetçi sayısının 382 (%95,5), yüksek lisans mezunu bağımsız denetçi sayısının 13 (%3,3), doktora mezunu bağımsız denetçi

sayısının 5 (%1,3) olduğu belirlenmiştir. Araştırma kapsamında eğitim durumu açısından en yüksek katılımı lisans mezunu bağımsız denetçiler göstermiştir.

Araştırmaya katılan bekar bağımsız denetçi sayısının 16 (%4,0), evli bağımsız denetçi sayısının 384 (%96,0) olduğu belirlenmiştir.

Araştırmaya 21-30 yaş arası katılan bağımsız denetçi bulunmamaktadır. 31-40 yaş arası 41 kişi (%10,3), 41-50 yaş arası 264 kişi (%66,0), 51-60 yaş arası 80 kişi (%20,0) ve 61 ve üzeri yaş arası 15 kişi (%3,8) katılmıştır. Buna göre katılımcıların büyük çoğunluğunu 41-50 yaş arasındaki katılımcılar oluşturmaktadır.

Araştırmaya katılan bağımsız denetçiler unvan durumlarına göre incelendiğinde; bağımsız denetçilerin 302'sinin (%75,5) SMMM, 76'sının (%19,0) YMM ve 22'sinin (%5,5) SPK'dan belge almış bağımsız denetçi unvanına sahip oldukları belirlenmiştir.

Katılımcılar bağımsız denetim faaliyet süresine göre incelendiğinde; bağımsız denetçilerin 236'sının (%59) 1 yıldan az, 101'inin (%25,25) 1-5 yıl, 42'sinin (%10,5) 6-10 yıl, 14'ünün (%3,5) 11-15 yıl, 7'sinin (%1,8) 16 yıl ve üzeri süredir faaliyette bulunduğu belirlenmiştir.

Katılımcılar TESMER'in verdiği meslek etiği alma süresine göre sınıflandırıldığında; 109'unun (%27,2) hiç eğitim almadığı, 40'inin (%10,0) 1 – 20 saat arası sadece teorik eğitim aldığı, 132'sinin (%33,0) 1 – 20 saat arası teorik ve 1 – 20 saat arası uygulama dersi aldığı, 68'inin (%17,0) 21 – 60 saat arası sadece teorik ders aldığı, 51'inin (%12,7) 21 – 60 saat arası teorik ve 21 – 60 saat arası uygulama dersi aldığı belirlenmiştir.

Katılımcılar bağımsız denetçi olarak çalışma şekillerine göre incelendiğinde 269'unun (%67,3) kendi SMMM/ YMM bürosunda, 51'inin (%12,8) bir denetim firmasında denetim ekibinde bağımsız denetçi sıfatıyla, 80'inin (%20,0) kurucu ortağı olduğu bir denetim firmasında sorumlu denetçi olarak çalıştığı belirlenmiştir.

6.7.2. Normal Dağılıma İlişkin Bulgular

6.7.2.1. Hile Algısı Ölçeği ve Hile Türleri Ölçeği Alt Boyutlarına İlişkin Normallik Testi

Araştırma kapsamında Hile Algısı Ölçeği ve Hile Türleri Ölçeği alt boyutlarına ilişkin toplanan verilerin normal dağılımına ilişkin betimsel istatistikler incelendiğinde, verilerin normal dağılıma uygun olduğu ortaya çıkmıştır (Tablo 16). Ayrıca yapılan Levene testi sonucunda hile algısı ölçeği için p değeri 0,12; baskılar boyutu için p değeri 0,08; meşrulaştırma boyutu için p değeri 0,13; Fırsatlar boyutu için p değeri 0,21; hile türleri ölçeği için p değeri 0,12; varlıkların kötüye kullanılması boyutu için p değeri 0,09; finansal tablo hileleri boyutu için p değeri 0,15 olarak bulunmuştur.

Aşağıdaki tablonun açıklama değerleri verilerin analizi bölümünde yer almaktadır. Tablodaki değerler bu aralıklarda olduğu için parametrik analizler yapılmıştır.

Yapılan analizler sonucunda veriler normal dağılım göstermektedir. Analiz için parametrik istatistiksel yöntemler seçilmiştir. Bulgular ve yorum bölümünde normal dağılıma ait tablolar yer almaktadır.

Tablo 16. Ölçekler ve Ölçekler Alt Puanlarına Ait Betimsel İstatistikler

İfadeler	Hile Algısı Ölçeği	Baskılar	Meşrulaştırma	Fırsatlar	Hile Türleri Ölçeği	Varlıkların Kötüye Kullanılması	Finansal Tablo Hileleri
Ortalama	3,90	3,6117	4,2650	4,3269	4,0832	4,2950	4,2825
Ortanca	3,89	3,7619	4,2000	4,2500	4,1096	4,2500	4,3077
Mod	3,90	3,86	4,2783	4,25	4,1123	4,2800	4,2703
Varyans	,732	1,065	,432	,307	,560	,305	,738
En küçük puan	1,87	1,57	2,00	2,25	2,24	2,50	2,08
En yüksek puan	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00
Çarpıklık	-,128	-,140	-,929	-,878	-,614	-,386	-,665
Basıklık	-1,24	-,387	,822	,749	-,844	-,582	-,788

6.8. Araştırmaya Katılan Bağımsız Denetçilerin Hile Algısı Ölçeği ve Hile Türleri Ölçeğine İlişkin Frekans Tabloları

Bu bölümde araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin hile algısı ve hile

türleri ile ilgili frekans dağılımları, ortalamaları ve standart sapma değerleri verilmektedir.

6.8.1. Hile Algısı Ölçeğine İlişkin Frekans Dağılımları

Araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin hile algısı ölçeğine verdikleri yanıtların frekans dağılımları, ortalamaları ve standart sapma değerleri Tablo 17’de yer almaktadır.

Tablo 17.Bağımsız Denetçilerin Hile Algısı Ölçeğine Göre Frekans Dağılımı

Ölçek Maddeleri	<i>f</i>					N	X	S
	Önemsiz	Az Önemli	Orta Düzeyde Önemli	Oldukça Önemli	Çok Önemli			
BASKILAR BOYUTU								
Müşteri firmanın bulunduğu sektörde rakipler arası rekabetin yüksek seviyede olması	43	90	57	92	118	400	3,38	1,387
Müşteri firmanın yönetim kadrosunda çalışanların gelirlerine göre lüks giyim tarzı olması	10	101	83	94	112	400	3,99	1,211
Müşteri firmanın gelişen bilgi teknolojilerine, rakiplerine kıyasla daha az uyum sağlıyor olması	0	88	80	120	112	400	4,07	1,258
Müşteri firmada yönetici maaşlarının yüksek olmasının yanı sıra, Yönetim Kurulu üyeleri ve genel müdürün yıllık kardan ikramiye alması	22	44	97	125	112	400	4,01	1,249
Müşteri firmanın yüksek tutarda uzun vadeli banka kredisi kullanmayı planlaması	7	98	66	115	114	400	3,57	1,188
Müşteri firmanın				198	106	400	4,04	1,166

satın alma müdürünün içki, kumar gibi alışkanlıkları olduğunun bilinmesi	5	11	70					
Müşteri firmanın yüksek miktarda kredi ödemesinin olması	1	18	76	193	112	400	3,95	1,144
Müşteri firmada çalışanları teşvik etmek için maliyet düşürme, satış hasılatını ve karı artırma gibi performans ölçüleri kullanılıyor olması	1	82	86	119	112	400	3,94	1,102
MEŞRULAŞTIRMA BOYUTU								
Müşteri firmada çalışanların maaşlarını zamanında alamadıkları ve eksik aldıklarının bilinmesi	5	9	6	116	274	400	4,34	1,153
Müşteri firmaya yapılan bir ankette çalışanların hak ettiği değeri firmadan alamadığı düşüncesinde olduğunun anlaşılması	4	11	88	195	102	400	4,01	1,152
Müşteri firmanın çalışanlarının işlediği suçlara karşı disiplin cezası vermede toleranslı olması	2	13	81	191	113	400	4,03	1,113
Müşteri firmada orta düzey yöneticilerin terfi ve tazminatlarını alamamış olmaları	5	12	69	197	117	400	4,08	1,137
Müşteri firmanın çalışanları arasında adil bir ücretlendirme ve ödüllendirme sistemi olmaması	0	0	33	191	176	400	4,34	1,061
Müşteri firmada	0	10					4,05	1,074

yapılan bir ankette örgütsel değerlerin ve kurum kültürünün zayıf olduğunun anlaşılması			23	181	176	400		
Müşteri firmanın etik değerler politikası olmaması	1	30	11	188	170	400	4,13	1,040
Müşteri firmada çalışanların yıllık izinlerini adilce kullanamamaları	1	6	32	269	92	400	4,01	,980
FIRSATLAR BOYUTU								
Müşteri firmada Genel Müdür ile Satış ve Pazarlama Müdürünün aynı aileden olması	130	102	99	69	0	400	1,95	1,092
Müşteri firmanızda insan kaynakları politikası gereği şirket ortaklarının en az birinin referansı olmadan personel alınmaması	18	70	78	117	117	400	3,61	1,202
Müşteri firmada Mevzuat gereği ilk kez denetim yapıyor olması	0	12	108	155	125	400	3,98	,839
Müşteri firmanın merkezi ile depolarının birden çok farklı yerde olması	221	147	25	7	0	400	1,45	,692
Müşteri firmanın depo sayımlarının yılda bir kez yapıyor olması	2	19	27	195	157	400	4,21	,806
Müşteri firmanın depolarında gözlem kameraları olmaması	0	9	45	160	186	400	4,30	,757
Müşteri firmanın stok yönetimi ve satın alma müdürlüğü görevinin aynı kişi tarafından yürütülüyor olması	0	9	44	161	186	400	4,31	,755

Müşteri firmanın gelişen bilgi teknolojilerine, rakiplerine kıyasla daha az uyum sağlıyor olması	1	28	61	175	135	400	4,03	,890
Müşteri firmanın iç kontrol biriminin zayıf olması	0	4	17	197	182	400	4,39	,620

Tablo 17’deki veriler değerlendirildiğinde aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

Baskılar boyutu açısından:

Baskılar boyutu açısından “Müşteri firmanın bulunduğu sektörde rakipler arası rekabetin yüksek seviyede olması” maddesinin, araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin 43’ü önemsiz, 90’ı az önemli, 57’si orta düzeyde önemli, 92’si oldukça önemli, 118’i ise çok önemli olduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmalarının rakipleriyle yüksek seviyede rekabet içinde olmasını hile açısından bir baskı unsuru olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Baskılar boyutu açısından “Müşteri firmanın yönetim kadrosunda çalışanların gelirlerine göre lüks giyim tarzı olması” maddesinin, araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin 10’u önemsiz, 101’i az önemli, 83’ü orta düzeyde önemli, 94’ü oldukça önemli, 112’si ise çok önemli olduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmalarının yönetim kadrosunda çalışanların, gelirlerine göre lüks giyim tarzı olmasını hile açısından bir baskı unsuru olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Baskılar boyutu açısından “Müşteri firmanın gelişen bilgi teknolojilerine, rakiplerine kıyasla daha az uyum sağlıyor olması” maddesinin, araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin 80’i az önemli, 88’i orta düzeyde önemli, 120’si oldukça önemli, 112’si ise çok önemli olduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin müşteri firmalarının gelişen bilgi teknolojilerine, rakiplerine kıyasla daha az uyum sağlıyor olmasını hile açısından bir baskı unsuru olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Baskılar boyutu açısından “Müşteri firmada yönetici maaşlarının yüksek olmasının yanı sıra, yönetim kurulu üyeleri ve genel müdürün yıllık kardan ikramiye

alması” maddesinin, araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin 22’si önemsiz, 44’ü az önemli, 97’si orta düzeyde önemli, 125’i oldukça önemli, 112’si ise çok önemli olduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmalarında yönetici maaşlarının yüksek olmasının yanı sıra, yönetim kurulu üyeleri ve genel müdürün yıllık kardan ikramiye almasını hile açısından bir baskı unsuru olarak gördükleri anlaşılmaktadır

Baskılar boyutu açısından “Müşteri firmanın yüksek tutarda uzun vadeli banka kredisi kullanmayı planlaması” maddesinin, araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin 7’si önemsiz, 98’i az önemli, 66’sı orta düzeyde önemli, 115’i oldukça önemli, 114’ü ise çok önemli olduğunu belirtmiştir. Buna göre bağımsız denetçilerin, müşteri firmalarının yüksek tutarda uzun vadeli banka kredisi kullanmayı planlamasını hile açısından bir baskı unsuru olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Baskılar boyutu açısından “Müşteri firmanın satın alma müdürünün içki, kumar gibi alışkanlıkları olduğunun bilinmesi” maddesinin, araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin 5’i önemsiz, 11’i az önemli, 70’i orta düzeyde önemli, 198’i oldukça önemli, 106’sı ise çok önemli olduğunu belirtmiştir. Buna göre bağımsız denetçilerin, müşteri firmalarının satın alma müdürünün içki, kumar gibi alışkanlıkları olmasını hile açısından bir baskı unsuru olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Baskılar boyutu açısından “Müşteri firmanın yüksek miktarda kredi ödemesi olması” maddesinin, araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin 1’i önemsiz, 18’i az önemli, 76’sı orta düzeyde önemli, 193’ü oldukça önemli, 112’si ise çok önemli olduğunu belirtmiştir.

Buna göre bağımsız denetçilerin, müşteri firmalarının yüksek miktarda kredi ödemesi olmasını hile açısından bir baskı unsuru olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Baskılar boyutu açısından “Müşteri firmanın, çalışanları teşvik etmek için maliyet düşürme, satış hasılatını ve karı artırma gibi performans ölçüleri kullanılıyor olması” maddesinin, araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin 1’i önemsiz, 82’si az önemli, 86’sı orta düzeyde önemli, 119’u oldukça önemli, 112’si ise çok önemli olduğunu belirtmiştir.

Buna göre bağımsız denetçilerin, müşteri firmalarının çalışanları teşvik etmek için maliyet düşürme, satış hasılatını ve karı artırma gibi performans ölçüleri kullanılıyor olmasını hile açısından bir baskı unsuru olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Meşrulaştırma boyutu açısından:

Meşrulaştırma boyutu açısından, “Müşteri firmada, çalışanların maaşlarını zamanında alamaması veya hak ettiklerinden eksik alması” maddesinin, araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin 5’i önemsiz, 9’u az önemli, 6’sı orta düzeyde önemli, 116’sı oldukça önemli, 274’ü ise çok önemli bulduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmalarında çalışanların maaşlarını zamanında alamamasını veya hak ettiklerinden eksik almasını hile açısından bir meşrulaştırma unsuru olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Meşrulaştırma boyutu açısından, “Müşteri firmada, çalışanların hak ettiği değeri görmediği düşüncesinde olması” durumunu araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin 4’ü önemsiz, 11’i az önemli, 88’i orta düzeyde önemli, 195’i oldukça önemli, 102’si ise çok önemli bulduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmalarında çalışanların hak ettiği değeri görmediği düşüncesinde olmasını hile açısından bir meşrulaştırma unsuru olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Meşrulaştırma boyutu açısından, müşteri firmanın, çalışanların işlediği suçlara karşı disiplin cezası vermede toleranslı olmasını araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin 2’si önemsiz, 13’ü az önemli, 81’i orta düzeyde önemli, 191’i oldukça önemli, 113’ü ise çok önemli bulduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmanın, çalışanların işlediği suçlara karşı disiplin cezası vermede toleranslı olmasını hile açısından bir meşrulaştırma unsuru olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Meşrulaştırma boyutu açısından, müşteri firmada, orta düzey yöneticilerin terfi ve tazminatlarını alamamış olmalarını araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin 5’i önemsiz, 12’si az önemli, 69’u orta düzeyde önemli, 197’si oldukça önemli, 117’si ise çok önemli bulduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmada, orta düzey yöneticilerin terfi ve tazminatlarını alamamış olmalarını hile açısından bir meşrulaştırma unsuru olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Meşrulaştırma boyutu açısından, müşteri firmada, çalışanlar arasında adil bir ücretlendirme ve ödüllendirme sistemi olmamasını araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin 33’ü orta düzeyde önemli, 191’i oldukça önemli ve 176 kişi ise çok

önemli bulunduğunu belirtmiştir.

Buna göre bağımsız denetçilerin, müşteri firmalarında çalışanlar arasında adil bir ücretlendirme ve ödüllendirme sistemi olmamasını hile açısından bir meşrulaştırma unsuru olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Meşrulaştırma boyutu açısından, müşteri firmada örgütsel değerlerin ve kurum kültürünün zayıf olduğunun anlaşılması durumunu araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin 10'u az önemli, 23'ü orta düzeyde önemli, 181'i oldukça önemli, 176'sı ise çok önemli bulunduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmada örgütsel değerlerin ve kurum kültürünün zayıf olmasını hile açısından bir meşrulaştırma unsuru olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Meşrulaştırma boyutu açısından, müşteri firmada etik değerler politikası olmamasını araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin 1'i önemsiz, 30'u az önemli, 11'i orta düzeyde önemli, 188'i oldukça önemli, 170'i ise çok önemli bulunduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmalarında etik değerler politikası olmamasını hile açısından bir meşrulaştırma unsuru olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Meşrulaştırma boyutu açısından, müşteri firmada, çalışanların yıllık izinlerini adilce kullanamamalarını, araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin 1'i önemsiz, 6'sı az önemli, 32'si orta düzeyde önemli, 269'u oldukça önemli, 92'si ise çok önemli bulunduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmalarında, çalışanların yıllık izinlerini adilce kullanamamalarını hile açısından bir meşrulaştırma unsuru olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Fırsatlar boyutu açısından:

Fırsatlar boyutu açısından, müşteri firmada genel müdür ile satış ve pazarlama müdürünün aynı aileden olmasını, araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin 130'u önemsiz, 102'si az önemli, 99'u orta düzeyde önemli ve 69'u oldukça önemli olduğunu belirtmişlerdir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmalarında, genel müdür ile satış ve pazarlama müdürünün aynı aileden olmasını hile açısından bir fırsat unsuru olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Fırsatlar boyutu açısından, müşteri firmada insan kaynakları politikası gereği şirket ortaklarının en az birinin referansı olmadan personel alınmamasını araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin 18 kişi önemsiz, 70 kişi az önemli, 78 kişi orta düzeyde önemli, 117 kişi oldukça önemli ve 117 kişi ise çok önemli olduğunu belirtmişlerdir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmada insan kaynakları politikası gereği şirket ortaklarının en az birinin referansı olmadan personel alınmamasını hile açısından bir fırsat unsuru olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Fırsatlar boyutu açısından, müşteri firmada mevzuat gereği ilk kez denetim yapılıyor olmasını araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin 12'si az önemli, 108'i orta düzeyde önemli, 155'i oldukça önemli ve 125'i çok önemli bulunduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmada mevzuat gereği ilk kez denetim yapılıyor olmasını hile açısından bir fırsat unsuru olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Fırsatlar boyutu açısından, müşteri firmada merkez ile depolarının birden çok farklı yerde olmasını araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin 221'i önemsiz, 147'si az önemli, 25'i orta düzeyde önemli, 7'si ise oldukça önemli olduğunu belirtmişlerdir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmada merkez ile depolarının birden çok farklı yerde olmasını hile açısından bir fırsat unsuru olarak görmedikleri anlaşılmaktadır.

Fırsatlar boyutu açısından, müşteri firmada depo sayımlarının yılda bir kez yapılıyor olmasını araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin 2'i önemsiz, 19'u az önemli, 27'si orta düzeyde önemli, 195'i oldukça önemli ve 157'si çok önemli bulunduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmada depo sayımlarının yılda bir kez yapılıyor olmasını hile açısından bir fırsat unsuru olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Fırsatlar boyutu açısından, müşteri firmanın depolarında güvenlik kamerası olmamasını araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin 9'u az önemli, 45'i orta düzeyde önemli, 160'ı oldukça önemli ve 186'sı çok önemli bulunduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmanın depolarında güvenlik kamerası olmamasını hile açısından bir fırsat unsuru olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Fırsatlar boyutu açısından, müşteri firmada stok yönetimi ve satın alma

müdürlüğü görevinin aynı kişi tarafından yürütülüyor olmasını araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin 9'u az önemli, 44'ü orta düzeyde önemli, 161'i oldukça önemli ve 186'sı çok önemli olduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmada stok yönetimi ve satın alma müdürlüğü görevinin aynı kişi tarafından yürütülüyor olmasını hile açısından bir fırsat unsuru olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Fırsatlar boyutu açısından, müşteri firmanın gelişen bilgi teknolojilerine, rakiplerine kıyasla daha az uyum sağlıyor olmasını araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin 1'i önemsiz, 28'i az önemli, 61'i orta düzeyde önemli, 175'i oldukça önemli ve 135'i çok önemli olduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmanın gelişen bilgi teknolojilerine, rakiplerine kıyasla daha az uyum sağlıyor olmasını hile açısından bir fırsat unsuru olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Fırsatlar boyutu açısından, müşteri firmada iç kontrol biriminin zayıf olmasını araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin 4'ü az önemli, 17'si orta düzeyde önemli, 197'si oldukça önemli ve 182'si çok önemli olduğunu belirtmişlerdir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmada iç kontrol biriminin zayıf olmasını hile açısından bir fırsat unsuru olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

6.8.2. Hile Türleri Ölçeğine İlişkin Frekans Dağılımları

Araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin hile türleri ölçeğine verdikleri yanıtların frekans dağılımları, ortalamaları ve standart sapma değerleri Tablo 18'de gösterilmektedir.

Tablo 18.Bağımsız Denetçilerin Hile Türleri Ölçeğine Göre Frekans Dağılımı

Ölçek Maddeleri	<i>f</i>					N	X	S
	Önemsiz	Az Önemli	Orta Düzeyde Önemli	Oldukça Önemli	Çok Önemli			
Finansal Tablo Hileleri Boyutu								
Müşteri firmada düzenli ve sürekli ödenen bir giderin fatura değerinin	0	17	83	148	152	400	4,06	,979

altında kaydedildiğinin tespit edilmesi								
Müşteri firmada maddi duran varlıklarına ilişkin amortisman giderlerinin kasıtlı olarak düşük gösterildiğinin tespit edilmesi	1	15	38	145	201	400	4,27	1,028
Müşteri firmanın bankadan aldığı krediyi sözleşme tutarının altında gösterdiğinin tespit edilmesi	0	3	79	275	173	400	4,08	1,030
Müşteri firmanın gerçekleşmemiş satışları gerçekleşmiş gibi gösterdiğinin tespit edilmesi	0	0	79	160	161	400	4,21	1,001
Müşteri firmanın stoklarının net gerçekleşebilir değeri, maliyet değerinin altında olduğu halde stoklarını maliyet değeri ile gösterdiğinin tespit edilmesi	1	11	81	153	154	400	4,03	1,010
Müşteri firmada giderlerin izleyen dönemde yapılmış gibi gösterildiğinin tespit edilmesi	0	0	94	138	168	400	4,12	1,028
Müşteri firmanın aktifinde yer alan duran varlıkların TFRS'ye göre olduğundan daha yüksek değerli gösterildiğinin tespit edilmesi	0	19	69	75	237	400	4,17	1,037
Müşteri firmanın aktifinde gözüken bir maddi varlığın banka tarafından rehinli olduğu, fakat Bilanço açıklamalarında bu bilginin yer almadığının tespit	1	10	85	132	172	400	4,06	,981

edilmesi								
Varlıkları Kötüye Kullanma Boyutu								
	0	0	32	216	152	400	4,30	,609
Müşteri firmanın stoklarında bulunan malların çalışanlar tarafından satıldığının tespit edilmesi	0	2	22	167	209	400	4,45	,623
Müşteri firmada kasa tahsilâtlarının çalışanlar tarafından zimmete geçirilmesi olaylarının tespit edilmiş olması.	0	4	56	174	166	400	4,25	,728
Müşteri firmada işletmede kullanılan bir maddi varlığın yönetim kadrosunda bulunan biri tarafından habersizce satıldığının tespit edilmesi	0	1	54	222	123	400	4,16	,652
Müşteri firmanın gerçekte almadığı mallar için hayali satıcılara ödeme yaptığının tespit edilmesi	1	3	85	139	172	400	4,06	,981
Müşteri firmada ambar sorumlusunun hurdaları kendi namına sattığının tespit edilmesi	0	5	83	147	165	400	4,04	,975
Müşteri firmadaki muhasebe müdürünün kayıtlardan silinmiş alacaklardan gelen tahsilâtları zimmetine geçirdiğinin tespit edilmesi	2	3	75	162	158	400	4,03	,974
Müşteri firmada fiyatları olduğundan yüksek göstermeleri karşılığında işletmenin satın alma birimi çalışanlarına tedarikçiler tarafından fazla ödeme yapıldığının tespit edilmesi	0	5	75	161	159	400	4,05	,910

Finansal tablo hileleri açısından:

Finansal tablo hileleri açısından, müşteri firmada düzenli ve sürekli ödenen bir giderin, fatura değerinin altında kaydedildiğinin tespit edilmesi durumunu araştırmaya katılan bağımsız denetçilerden 17 kişi az önemli, 83 kişi orta düzeyde önemli, 148 kişi oldukça önemli ve 152 kişi ise çok önemli bulunduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmada düzenli ve sürekli ödenen bir giderin, fatura değerinin altında kaydedildiğinin tespit edilmesi durumunu hileli finansal tablo düzenleme açısından önemli bir gösterge olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Finansal tablo hileleri açısından, müşteri firmada maddi duran varlıklara ilişkin amortisman giderlerinin kasıtlı olarak düşük gösterildiğinin tespit edilmesi durumunu araştırmaya katılan bağımsız denetçilerden bir kişi önemsiz, 15 kişi az önemli, 38 kişi orta düzeyde önemli, 145 kişi oldukça önemli ve 201 kişi ise çok önemli bulunduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmada maddi duran varlıklara ilişkin amortisman giderlerinin kasıtlı olarak düşük gösterilmesini hileli finansal tablo düzenleme açısından önemli bir gösterge olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Finansal tablo hileleri açısından, müşteri firmada bankadan alınan kredinin sözleşme tutarının altında gösterdiğinin tespit edilmesi durumunu araştırmaya katılan bağımsız denetçilerden 3 kişi az önemli, 79 kişi orta düzeyde önemli, 275 kişi oldukça önemli ve 173 kişi ise çok önemli bulunduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmada bankadan alınan kredinin sözleşme tutarının altında gösterilmesini hileli finansal tablo düzenleme açısından önemli bir gösterge olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Finansal tablo hileleri açısından, müşteri firmada gerçekleşmemiş satışların gerçekleşmiş gibi gösterildiğinin tespit edilmesi durumunu araştırmaya katılan bağımsız denetçilerden 79 kişi orta düzeyde önemli, 160 kişi oldukça önemli ve 161 kişi ise çok önemli bulunduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmada gerçekleşmemiş satışların gerçekleşmiş gibi gösterilmesini hileli finansal tablo düzenleme açısından önemli bir gösterge olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Finansal tablo hileleri açısından, müşteri firmada stokların net

gerçekleşebilir değeri, maliyet değerinin altında olduğu halde stokların maliyet değeri ile gösterildiğinin tespit edilmesi durumunu araştırmaya katılan bağımsız denetçilerden bir kişi önemsiz, 11 kişi az önemli, 81 kişi orta düzeyde önemli, 153 kişi oldukça önemli ve 154 kişi ise çok önemli bulunduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmada stokların yüksek değerle gösterilmesini hileli finansal tablo düzenleme açısından önemli bir gösterge olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Finansal tablo hileleri açısından, müşteri firmada giderlerin izleyen dönemde yapılmış gibi gösterildiğinin tespit edilmesi durumunu araştırmaya katılan bağımsız denetçilerden 94 kişi orta düzeyde önemli, 138 kişi oldukça önemli ve 168 kişi ise çok önemli bulunduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmada giderlerin dönemsellik ilkesine aykırı kaydedilerek dönem karının yüksek hesaplanmasını hileli finansal tablo düzenleme açısından önemli bir gösterge olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Finansal tablo hileleri açısından, müşteri firmada aktifte yer alan duran varlıkların TFRS'ye göre olduğundan daha yüksek değerli gösterildiğinin tespit edilmesi durumunu araştırmaya katılan bağımsız denetçilerden 19 kişi az önemli, 69 kişi orta düzeyde önemli, 75 kişi oldukça önemli ve 237 kişi ise çok önemli bulunduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmada aktifte yer alan duran varlıkların TFRS'ye göre olduğundan daha yüksek değerle gösterilmesini hileli finansal tablo düzenleme açısından önemli bir gösterge olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Finansal tablo hileleri açısından, müşteri firmaya ait bir maddi duran varlığın banka tarafından rehinli olduğu halde dipnot açıklamalarında bu bilginin yer almadığının tespit edilmesi durumunu araştırmaya katılan bağımsız denetçilerden bir kişi önemsiz, 10 kişi az önemli, 85 kişi orta düzeyde önemli, 132 kişi oldukça önemli ve 172 kişi ise çok önemli bulunduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmaya ait bir maddi duran varlığın banka tarafından rehinli olduğu halde bu bilgiye dipnot açıklamalarında yer verilmemesini hileli finansal tablo düzenleme açısından önemli bir gösterge olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Varlıkların kötüye kullanılması açısından:

Varlıkların kötüye kullanılması açısından, müşteri firmanın stoklarında bulunan malların çalışanlar tarafından satıldığının tespit edilmesi durumunu, araştırmaya katılan bağımsız denetçilerden 2 kişi az önemli, 22 kişi orta düzeyde önemli, 167 kişi oldukça önemli ve 209 kişi ise çok önemli bulunduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmanın stoklarında bulunan malların çalışanlar tarafından satılmasını varlıkların kötüye kullanılması açısından önemli bir gösterge olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Varlıkların kötüye kullanılması açısından, müşteri firmanın kasa tahsilâtlarının çalışanlar tarafından zimmete geçirilmesinin tespit edilmiş olması durumunu araştırmaya katılan bağımsız denetçilerden 4 kişi az önemli, 56 kişi orta düzeyde önemli, 174 kişi oldukça önemli ve 166 kişi ise çok önemli bulunduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmanın kasa tahsilâtlarının çalışanlar tarafından zimmete geçirilmesini varlıkların kötüye kullanılması açısından önemli bir gösterge olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Varlıkların kötüye kullanılması açısından, müşteri firmada kullanılan bir maddi duran varlığın yönetim kadrosunda bulunan biri tarafından habersizce satıldığının tespit edilmesi durumunu araştırmaya katılan bağımsız denetçilerden 1 kişi az önemli, 54 kişi orta düzeyde önemli, 222 kişi oldukça önemli ve 123 kişi ise çok önemli bulunduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmada kullanılan bir maddi duran varlığın yönetim kadrosunda bulunan biri tarafından habersizce satılmasını varlıkların kötüye kullanılması açısından önemli bir gösterge olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Varlıkların kötüye kullanılması açısından, müşteri firmanın gerçekte almadığı mallar için hayali satıcılara ödeme yaptığının tespit edilmesini araştırmaya katılan bağımsız denetçilerden 1 kişi önemsiz, 3 kişi az önemli, 85 kişi orta düzeyde önemli, 139 kişi oldukça önemli ve 172 kişi ise çok önemli bulunduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmanın gerçekte almadığı mallar için hayali satıcılara ödeme yapmasını varlıkların kötüye kullanılması açısından önemli bir gösterge olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Varlıkların kötüye kullanılması açısından, müşteri firmanın ambar

sorumlusunun hurdaları kendi namına sattığının tespit edilmesi durumunu araştırmaya katılan bağımsız denetçilerden 5 kişi az önemli, 83 kişi orta düzeyde önemli, 147 kişi oldukça önemli ve 165 kişi ise çok önemli bulunduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmanın ambar sorumlusunun hurdaları kendi namına satmasını varlıkların kötüye kullanılması açısından önemli bir gösterge olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Varlıkların kötüye kullanılması açısından, müşteri firmanın muhasebe müdürünün kayıtlardan silinmiş alacaklardan gelen tahsilâtları zimmetine geçirdiğinin tespit edilmesi durumunu, araştırmaya katılan bağımsız denetçilerden 2 kişi önemsiz, 3 kişi az önemli, 75 kişi orta düzeyde önemli, 162 kişi oldukça önemli ve 158 kişi ise çok önemli bulunduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmanın muhasebe müdürünün kayıtlardan silinmiş alacaklardan gelen tahsilâtları zimmetine geçirmesini varlıkların kötüye kullanılması açısından önemli bir gösterge olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Varlıkların kötüye kullanılması açısından, müşteri firmada satın alma birimi çalışanlarının tedarikçilerden mal alımlarında satın alma fiyatlarını gerçekte olduğundan daha yüksek göstermek suretiyle tedarikçilerden menfaat sağlamalarının tespit edilmesi durumunu araştırmaya katılan bağımsız denetçilerden 5 kişi az önemli, 75 kişi orta düzeyde önemli, 161 kişi oldukça önemli ve 159 kişi ise çok önemli bulunduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda bağımsız denetçilerin, müşteri firmada satın alma birimi çalışanlarının tedarikçilerden mal alımlarında menfaat sağlamalarını varlıkların kötüye kullanılması açısından önemli bir gösterge olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

6.7. Araştırma Hipotezlerinin Analizi

Bu bölümde araştırmanın hipotezlerine yönelik analiz çalışmaları, analizlerden elde edilen bulgular ve bulgulara yönelik yorumlar yer almaktadır.

6.7.1. TESMER'in Verdiği Meslek Etiği Eğitimi Alma Süresi Değişkenine İlişkin Anova Sonuçları

TESMER'in verdiği meslek etiği eğitimi alma süresi değişkenine bağlı olarak oluşturulan hipotez;

H₁: TESMER tarafından bağımsız denetçilere verilen mesleki etik eğitimine katılan bağımsız denetçiler ile mesleki etik eğitimine katılmayan bağımsız denetçiler arasında hile algısı konusunda istatistiki olarak anlamlı bir fark vardır.

H₃: TESMER tarafından bağımsız denetçilere verilen mesleki etik eğitimine katılan bağımsız denetçiler ile mesleki etik eğitimine katılmayan bağımsız denetçiler arasında hile türleri algısı konusunda istatistiki olarak anlamlı bir fark vardır.

Yukarıdaki hipotezleri test etmek amacıyla yapılan Anova analizine ilişkin bulgular Tablo 19'da yer almaktadır.

Tablo 19. TESMER'in Verdiği Meslek Etiği Eğitimi Alma Süresi Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

Ölçek	Eğitim Alma Süresi	N	\bar{X}	Kareler Toplamı		Ort. Karesi		F	p	Fark
				Gruplar Arası	Gruplar İçi	Gruplar Arası	Gruplar İçi			
Hile Algısı Ölçeği	1*	199	3,12	212,704	79,440	53,176	,201	264,40	,000	1-2,1-3,1-4,1-5
	2**	40	3,83							2-1,2-3,2-4,2-5
	3***	142	4,62							
	4****	8	4,94							
	5*****	11	4,97							
		400								
Hile Türleri Ölçeği	1*	199	3,52	146,102	77,315	36,526	,196	186,60	,00	1-2,1-3,1-4,1-5
	2**	40	4,17							2-1,2-3,2-4,2-5
	3***	142	4,80							
	4****	8	4,83							
	5*****	11	4,85							
		Toplam		400						

* : Hiç eğitim almayan, ** : 1 – 20 saat arası sadece teorik, *** : 1 – 20 saat arası teorik ve 1 – 20 saat arası uygulama, **** : 21 – 60 saat arası sadece teorik, ***** : 21 – 60 saat arası teorik ve 21 – 60 saat arası uygulama

Tablo 19'daki değerlere göre; meslek etiği eğitimi alma süresi değişkeni ile araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin hile algısı ölçeği arasında istatistikî olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır ($F_{(4-395)}=264,40$, $p=0,00<0,05$).

Bu farklılık yapılan post hoc testleri sonucunda meslek etiği eğitimi alma süresi; hiç almayanlar ve 1 – 20 saat arası sadece teorik, hiç almayanlar ve 1 – 20 saat arası teorik ve 1 – 20 saat arası uygulama, hiç almayanlar ve 21 – 60 saat arası sadece teorik, hiç almayanlar ve 21 – 60 saat arası teorik ve 21 – 60 saat arası uygulama, 1 – 20 saat arası sadece teorik ve 1 – 20 saat arası teorik ve 1 – 20 saat arası uygulama, 1 – 20 saat arası sadece teorik ve 21 – 60 saat arası sadece teorik, 1 – 20 saat arası sadece teorik ve 21 – 60 saat arası teorik ve 21 – 60 saat arası uygulama alanlar arasında

Yine Tablo 19'daki değerlere göre meslek etiği eğitimi alma süresi değişkeni ile araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin hilenin türleri ölçeği arasında istatistikî olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır ($F_{(4-395)}= 186,60$, $p=0,00<0,05$).

Bu farklılık yapılan post hoc testleri sonucunda meslek etiği eğitimi alma süresi; hiç almayanlar ve 1 – 20 saat arası sadece teorik, hiç almayanlar ve 1 – 20 saat arası teorik ve 1 – 20 saat arası uygulama, hiç almayanlar ve 21 – 60 saat arası sadece teorik, hiç almayanlar ve 21 – 60 saat arası teorik ve 21 – 60 saat arası uygulama, 1 – 20 saat arası sadece teorik ve 1 – 20 saat arası teorik ve 1 – 20 saat arası uygulama, 1 – 20 saat arası sadece teorik ve 21 – 60 saat arası sadece teorik, 1 – 20 saat arası sadece teorik ve 21 – 60 saat arası teorik ve 21 – 60 saat arası uygulama alanlar arasında olmuştur.

6.7.2. TESMER'in Verdiği Meslek Etiği Eğitimi Alma Süresi Değişkeni ile Ölçeklerin Alt Boyutlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

TESMER'in verdiği meslek etiği eğitimi alma süresi değişkenine bağlı olarak oluşturulan hipotezler;

H₂: TESMER tarafından bağımsız denetçilere verilen mesleki etik eğitimine katılan bağımsız denetçiler ile mesleki etik eğitimine katılmayan bağımsız denetçiler

arasında hilenin alt boyutları algısı konusunda istatistiki olarak anlamlı bir fark vardır.

H₄: TESMER tarafından bağımsız denetçilere verilen mesleki etik eğitimine katılan bağımsız denetçiler ile mesleki etik eğitimine katılmayan bağımsız denetçiler arasında hile türlerinin alt boyutları algısı konusunda istatistiki olarak anlamlı bir fark vardır.

Yukarıdaki hipotezleri test etmek amacıyla yapılan Anova analizine ilişkin bulgular Tablo 20’de yer almaktadır. Tablo 20’deki değerlere göre, meslek etiği eğitimi alma süresi değişkeni ile araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin hile algısı ölçeğinin alt boyutu olan baskılar boyutu arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır ($F_{(4-395)} = 330,590$, $p=0,00<0,05$).

Bu farklılık yapılan post hoc testleri sonucunda meslek etiği eğitimi alma süresi; hiç almayanlar ve 1 – 20 saat arası sadece teorik, hiç almayanlar ve 1 – 20 saat arası teorik ve 1 – 20 saat arası uygulama, hiç almayanlar ve 21 – 60 saat arası sadece teorik, hiç almayanlar ve 21 – 60 saat arası teorik ve 21 – 60 saat arası uygulama, 1 – 20 saat arası sadece teorik ve 1 – 20 saat arası teorik ve 1 – 20 saat arası uygulama, 1 – 20 saat arası sadece teorik ve 21 – 60 saat arası sadece teorik, 1 – 20 saat arası sadece teorik ve 21 – 60 saat arası teorik ve 21 – 60 saat arası uygulama alanlar arasında olmuştur.

Tablo 20. TESMER’in Verdiği Meslek Etiği Eğitimi Alma Süresi Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

Ölçek	Alt Boyut	Eğitim Alma Süresi	N	\bar{X}	Kareler Toplamı		Ort. Karesi		F	p	Fark
					Gruplar Arası	Gruplar İçi	Gruplar Arası	Gruplar İçi			
Hile Algısı Ölçeği	Baskılar	1*	109	2,74	327,237	97,748	81,809	,247	330,590	,000	1-2,1-3,1-4,1-5
		2**	40	3,72							2-1,2-3,2-4,2-5
		3***	132	4,61							

Hile Türleri Ölçeği	Meşrulaştırma	4****	68	4,93								
		5*****	51	4,96								
		1*	109	3,96	51,345	120,965	12,836	,306	41,916	,000	1-3,1-4,1-5	,26 7
		2**	40	4,04							2-3,2-4,2-5	
		3***	132	4,65								
		4****	68	5,00								
		5*****	51	5,00								
		Fırsatlar	1*	109	4,07	35,678	86,896	8,919	,220	40,545	,000	1-3,1-4,1-5
			2**	40	4,15							2-3,2-4,2-5
			3***	132	4,64							
	4****		68	4,93								
	5*****		51	5,00								
	Toplam	400	4,42									
	Finansal Tablo Hileleri	1*	109	3,39	186,719	107,593	46,680	,272	171,374	,000	1-2,1-3,1-4,1-5	
		2**	40	4,16							2-1,2-3,2-4,2-5	
		3***	132	4,82								
		4****	68	4,98								
5*****		51	4,94									
Varlıkları Kötüye Kullanma		1*	109	3,97	51,159	70,656	12,790	,179	71,501	,000	1-2,1-3,1-4,1-5	
		2**	40	4,21							2-1,2-3,2-4,2-5	
		3***	132	4,74								
		4****	68	4,34								
		5*****	51	4,56								
	Toplam	400	4,41									

* : Hiç eğitim almayan, ** : 1 – 20 saat arası sadece teorik, *** : 1 – 20 saat arası teorik ve 1 – 20 saat arası uygulama, **** : 21 – 60 saat arası sadece teorik, ***** : 21 – 60 saat arası teorik ve 21 – 60 saat arası uygulama

Bu bağlamda teorik ve uygulama olarak eğitim alma süresi arttıkça baskılar boyutu ortalama puanı artmaktadır. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0,76$) bu farkın yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü olan %76, baskılar boyutu algısını açıklayan değerlerin %76'sının etik eğitiminin alınması değişkeni ile ilgili olduğu anlamına gelmektedir.

Meslek etiği eğitimi alma süresi değişkeni ile araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin hile algısı ölçeği alt boyutu olan meşrulaştırma boyutu arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır ($F_{(4-395)}= 41,916$, $p=0,00<0,05$). Bu farklılık yapılan post hoc testleri sonucunda meslek etiği eğitimi alma süresi; hiç almayanlar ve 1 – 20 saat arası teorik ve 1 – 20 saat arası uygulama, hiç almayanlar ve 21 – 60 saat arası sadece teorik, hiç almayanlar ve 21 – 60 saat arası teorik ve 21 – 60 saat arası uygulama, 1 – 20 saat arası sadece teorik ve 1 – 20 saat arası teorik ve 1 – 20 saat arası uygulama, 1 – 20 saat arası sadece teorik ve 21 – 60 saat arası sadece teorik, 1 – 20 saat arası sadece teorik ve 21 – 60 saat arası teorik ve 21 – 60 saat arası uygulama alanlar arasında olmuştur.

Bu bağlamda teorik ve uygulama olarak eğitim alma süresi arttıkça meşrulaştırma boyutu ortalama puanı artmaktadır. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0,29$) bu farkın yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü olan %29, meşrulaştırma boyutu algısını açıklayan değerlerin %29'unun etik eğitiminin alınması değişkeni ile ilgili olduğu anlamına gelmektedir.

Meslek etiği eğitimi alma süresi değişkeni ile araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin hile algısı ölçeği alt boyutu olan fırsatlar boyutu arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır ($F_{(4-395)}= 40,545$, $p=0,00<0,05$). Bu farklılık yapılan post hoc testleri sonucunda meslek etiği eğitimi alma süresi; hiç almayanlar ve 1 – 20 saat arası teorik ve 1 – 20 saat arası uygulama, hiç almayanlar ve 21 – 60 saat arası sadece teorik, hiç almayanlar ve 21 – 60 saat arası teorik ve 21 – 60 saat arası uygulama, 1 – 20 saat arası sadece teorik ve 1 – 20 saat arası teorik ve 1 – 20 saat arası uygulama, 1 – 20 saat arası sadece teorik ve 21 – 60 saat arası sadece teorik, 1 – 20 saat arası sadece teorik ve 21 – 60 saat arası teorik ve 21 – 60 saat arası uygulama alanlar arasında olmuştur.

Bu bağlamda teorik ve uygulama olarak eğitim alma süresi arttıkça fırsatlar boyutu ortalama puanı artmaktadır.

Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0,29$) bu farkın yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü olan %29, fırsatlar boyutu algısını açıklayan değerlerin %29'unun etik eğitiminin alınması değişkeni ile ilgili olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo 20'de meslek etiği eğitimi alma süresi değişkenine göre araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin hilenin türleri ölçeği alt boyutu olan finansal tablo hileleri boyutu arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır ($F_{(4,395)}= 171,374$, $p=0,00<0,05$). Bu farklılık yapılan post hoc testleri sonucunda meslek etiği eğitimi alma süresi; hiç almayanlar ve 1 – 20 saat arası sadece teorik, hiç almayanlar ve 1 – 20 saat arası teorik ve 1 – 20 saat arası uygulama, hiç almayanlar ve 21 – 60 saat arası sadece teorik, hiç almayanlar ve 21 – 60 saat arası teorik ve 21 – 60 saat arası uygulama, 1 – 20 saat arası sadece teorik ve 1 – 20 saat arası teorik ve 1 – 20 saat arası uygulama, 1 – 20 saat arası sadece teorik ve 21 – 60 saat arası sadece teorik, 1 – 20 saat arası sadece teorik ve 21 – 60 saat arası teorik ve 21 – 60 saat arası uygulama alanlar arasında olmuştur. Bu bağlamda teorik ve uygulama saati alma süresi arttıkça finansal tablo hileleri boyutu ortalama puanı artmaktadır. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0,63$) bu farkın yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tablo 20'deki değerlere göre, meslek etiği eğitimi alma süresi değişkeni ile araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin hilenin türleri ölçeği alt boyutu olan varlıkları kötüye kullanma boyutu arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır ($F_{(4,395)}= 71,501$, $p=0,00<0,05$). Bu farklılık yapılan post hoc testleri sonucunda meslek etiği eğitimi alma süresi; hiç almayanlar ve 1 – 20 saat arası sadece teorik, hiç almayanlar ve 1 – 20 saat arası teorik ve 1 – 20 saat arası uygulama, hiç almayanlar ve 21 – 60 saat arası sadece teorik, hiç almayanlar ve 21 – 60 saat arası teorik ve 21 – 60 saat arası uygulama, 1 – 20 saat arası sadece teorik ve 1 – 20 saat arası teorik ve 1 – 20 saat arası uygulama, 1 – 20 saat arası sadece teorik ve 21 – 60 saat arası sadece teorik, 1 – 20 saat arası sadece teorik ve 21 – 60 saat arası teorik ve 21 – 60 saat arası uygulama alanlar arasında olmuştur.

Bu bağlamda teorik ve uygulama ders alma süresi arttıkça varlıkları kötüye kullanma boyutu ortalama puanı artmaktadır. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0,41$) bu farkın yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü olan %41, varlıkları kötüye kullanma boyutu algısını açıklayan değerlerin %41'inin etik eğitiminin alınması değişkeni ile ilgili olduğu anlamına gelmektedir.

6.7.3. TESMER'in Verdiği Meslek Etiği Eğitimi Alma Süresi Değişkeni İle Ölçekler Arasındaki Regresyon Analizi Sonuçları

Regresyon analizinde; Y bağımlı değişken ve X bağımsız değişken olmak üzere iki değişken arasındaki sebep sonuç ilişkisini doğrusal bir modelle ortaya koyan yönteme basit doğrusal regresyon denir. Basit doğrusal regresyon eşitliği genel olarak $Y = a + bX$ şeklinde bir denklem ile gösterilir.

Terimler şu anlama gelmektedir (Can, 2014:185):

- a → Sabit: X=0 iken Y'nin alacağı ortalama değeri açıklayan sabit terim
- b → Regresyon Katsayısı (Regresyon doğrusunun eğimi): X'teki 1 birim değişiminin Y'de yol açtığı ortalama değişim miktarıdır.

TESMER'in verdiği meslek etiği eğitimi alma süresi değişkenine bağlı olarak oluşturulan hipotezler;

H₁₃: Bağımsız denetçilerin mesleki etik eğitimi alma sürelerinin, hile algısı üzerinde anlamlı bir belirleyici etkisi vardır.

H₁₄: Bağımsız denetçilerin mesleki etik eğitimi alma sürelerinin, hile türleri algısı üzerinde anlamlı bir belirleyici etkisi vardır.

H₁₃ ve H₁₄ hipotezlerini test etmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 21'te yer almaktadır.

Tablo 21. TESMER'in Verdiği Meslek Etiği Eğitimi Alma Süresi Değişkenine Göre Regresyon Analizi Sonuçları

Ölçekler	Değişkenler	B	ShB	β	t	p
Hile Algısı Ölçeği	Sabit	2,521	,050		50,902	,000
	Meslek Etiği Eğitimi	,654	,022	,831	29,823	,000
Hile Türleri Ölçeği	Sabit	3,059	,050		61,674	,000
	Meslek Etiği Eğitimi	,531	,022	,771	24,157	,000

Tablo 21'teki bulgulara göre, mesleki etik eğitiminin, bağımsız denetçilerin hile algısı üzerinde anlamlı ($F_{(1, 398)} = 264,40$, $p = 0,00 < ,05$) bir etkisi vardır. Bu ilişki iki değişken arasında pozitif ve orta düzeydedir. Determinasyon katsayısı ($R=0,65$, $R^2=0,42$) dikkate alındığında, hile algısındaki toplam varyansın (değişimin) %0,42'sinin mesleki eğitim alma değişkeni ile açıklanabileceği söylenebilir.

$a = 2,521$, $b = 0,654$ çıkmıştır. Buna göre hile algısı puanını gösteren denklem aşağıdaki gibidir:

$$\text{Hile Algısı Puanı} = 2,521 + ,654 \times \text{Meslek Etiği Eğitimi}$$

Hile algısı puanını gösteren bu denklem, hile algısını etkileyen etkenler içinde etik eğitiminin payını göstermektedir. Yani hile algısındaki değişimde etik eğitiminin payı %65'tir. Bu bağlamda, meslek etiği eğitiminde meydana gelen bir birimlik değişim, hile algısı puanında 0,654'lük bir değişime yol açmaktadır.

Bu bulguya göre, mesleki etik eğitiminin süresi arttıkça bağımsız denetçilerin hile algısının arttığı söylenebilir.

Tablo 21'deki bulgulara göre mesleki etik eğitiminin, bağımsız denetçilerin hile türleri algısı üzerinde anlamlı ($F_{(1, 398)} = 186,60$, $p = 0,00 < ,05$) bir etkisi vardır. Bu ilişki iki değişken arasında pozitif ve orta düzeydedir. Determinasyon katsayısı ($R=0,59$, $R^2=0,34$) dikkate alındığında, hile türleri algısı toplam varyansının (değişimin) %0,42'sinin mesleki eğitim alma değişkeni ile açıklanabileceği söylenebilir. $A = 3,059$ ve $b = 0,531$ çıkmıştır. Buna göre hile algısı puanını gösteren denklem aşağıdaki gibidir:

$$\text{Hile Türleri Algısı Puanı} = 3,059 + ,531 \times \text{Meslek Etiği Eğitimi}$$

Hile türleri algısı puanını gösteren bu denklem, hile algısını etkileyen etkenler içinde etik eğitiminin payını göstermektedir. Yani hile algısındaki değişimde etik eğitiminin payı %53'tür. Bu bağlamda, meslek etiği eğitiminde meydana gelen bir birimlik değişim, hile türleri algısı puanında 0,53'lük bir değişime yol açmaktadır.

Bu bulguya göre mesleki etik eğitiminin süresi arttıkça bağımsız denetçilerin hile türleri algısının arttığı söylenebilir.

6.7.3.1. Hile Algısı ve Hile Türleri Ölçeğinin Yordanmasına İlişkin Aşamalı Çoklu Regresyon (Dummy) Analizi Sonuçları

Regresyon analizinde bağımlı ve bağımsız değişkenlerin en az eşit aralık ölçeğinde ölçülen sürekli değişkenler olmaları ve normal dağılım göstermeleri gerekmektedir. Ancak bazı araştırmalarda istisna olarak sınıflama ölçeğine giren bağımsız değişkenlerinde bağımlı değişken üzerindeki etkilerini incelemek istenebilir. Analizde sınıflamalı değişken, düzeylerinden biri dışta bırakılarak düzey sayısının bir eksiği (N-1) kadar üretilen ve “dummy” değişken olarak isimlendirilen yeni yapay değişken oluşturulur. Bu yeni değişkenlerden birinin bağımlı değişken üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olması, ilgili bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir (Büyüköztürk, 2005:120).

Bu araştırma kapsamında dummy değişkeni olarak; birinci adımda 21 – 60 saat arası teorik ve 21 – 60 saat arası uygulama eğitimi alanlar 1, bu kategori dışında kalan değerler 0 olarak kodlanmıştır. İkinci adımda 21 – 60 saat arası sadece teorik eğitimi alanlar 1, bu kategori dışında kalan değerler 0 olarak kodlanmıştır. Üçüncü adımda 1 – 20 saat arası teorik ve 1 – 20 saat arası uygulama eğitimi alanlar 1, bu kategori dışında kalan değerler 0 olarak kodlanmıştır. Dördüncü adımda 1 – 20 saat arası sadece teorik eğitimi alanlar 1, bu kategori dışında kalan değerler 0 olarak kodlanmıştır.

Tablo 22’de Hile Algısı Ölçeğinin yordanmasına ilişkin aşamalı çoklu regresyon analizi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 22. Hile Algısı Ölçeğinin Yordanmasına İlişkin Aşamalı Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	R	ΔR^2	β	β^2	t	p
Sabit	2,5211						
21 – 60 saat arası teorik ve 21 – 60 saat arası	2,431	0,44	0,193	0,201	0,04	3,567	0,020

uygulama							
21 – 60 saat arası sadece teorik	2,089	0,335	0,112	0,192	0,085	5,560	0,000
1 – 20 saat arası teorik ve 1 – 20 saat arası uygulama	1,987	0,256	0,06	0,119	0,014	4,321	0,030
1 – 20 saat arası sadece teorik	1,854	0,213	0,04	0,106	0,011	1,234	0,020
$R^2= 0,42$ $F=264,40$ $sd= 6,413$ $p=0,000$							

Tablo 22'deki bulgulara göre bireylerin 21 – 60 saat arası teorik ve 21 – 60 saat arası uygulama eğitimi alması hile algısı ölçeğine katkısına ilişkin tutum puanları ile orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki göstermektedir ve birlikte etik eğitimi tutum puanındaki toplam varyansın yaklaşık %19'unu açıklamaktadır ($R=0,44$, $R^2= 0,19$ ve $p<.05$).

Tablo 22'deki bulgulara göre bireylerin 21 – 60 saat arası sadece teorik eğitimi alması hile algısı ölçeğine katkısına ilişkin tutum puanları ile orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki göstermektedir ve birlikte etik eğitimi tutum puanındaki toplam varyansın yaklaşık %11'ini açıklamaktadır ($R=0,33$, $R^2= 0,11$ ve $p<.05$).

Tablo 22'deki bulgulara göre bireylerin 1 – 20 saat arası teorik ve 1 – 20 saat arası uygulama eğitimi alması hile algısı ölçeğine katkısına ilişkin tutum puanları ile düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki göstermektedir ve birlikte etik eğitimi tutum puanındaki toplam varyansın yaklaşık %11'ini açıklamaktadır ($R=0,25$, $R^2= 0,06$ ve $p<.05$).

Tablo 22'deki bulgulara göre bireylerin 1 – 20 saat arası teorik eğitimi alması hile algısı ölçeğine katkısına ilişkin tutum puanları ile düşük düzeyde ve anlamlı bir

ilişki göstermektedir ve birlikte etik eğitimi tutum puanındaki toplam varyansın yaklaşık % 4'ünü açıklamaktadır ($R=0,21$, $R^2= 0,04$ ve $p<.05$).

Tablo 22'deki bulgulara göre, beş değişken bağımsız denetçilerin etik eğitimi almasının hile algısı ölçeğine katkısına ilişkin tutum puanları ile orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki göstermektedir ve birlikte etik eğitimi tutum puanındaki toplam varyansın yaklaşık %42'sini açıklamaktadır ($R=0,65$, $R^2= 0,42$ ve $p<.05$). Mesleki etik eğitimine ilişkin varyansa katkıları bakımından altı değişkenin anlamlı yordayıcılar olduğu görülmektedir ($p<0,05$).

Regresyon katsayılarının karelerindeki değişim (ΔR^2) dikkate alındığında, 21 – 60 saat arası teorik ve 21 – 60 saat arası uygulama eğitimi alma değişkeni varyansa %19, 21 – 60 saat arası sadece teorik eğitimi alma değişkeni varyansa %11, 1 – 20 saat arası teorik ve 1 – 20 saat arası uygulama eğitimi alma değişkeni varyansa %6 ve 1 – 20 saat arası sadece teorik eğitimi alma değişkeni varyansa %4'lük bir katkı sağlamaktadır.

Standardize edilmiş regresyon katsayılarına göre, yordayıcı değişkenlerin hile algısı üzerindeki göreceli önem sırası; 21 – 60 saat arası teorik ve 21 – 60 saat arası uygulama, 21 – 60 saat arası sadece teorik, 1 – 20 saat arası teorik ve 1 – 20 saat arası uygulama ve 1 – 20 saat arası sadece teorik olarak ortaya çıkmıştır.

Bu sonuçlar bağlamında, etik eğitimi alma süresi arttıkça bağımsız denetçilerin hile algısı değerlerinin arttığı görülmektedir. Yapılan çoklu regresyon analizine göre 21 – 60 saat arası teorik ve 21 – 60 saat arası uygulama eğitimi alan bağımsız denetçilerin bir birimlik ortalama değişimi hile algısı üzerinde 2,431 puanlık bir değişime, 21 – 60 saat arası sadece teorik eğitimi alan bağımsız denetçilerin bir birimlik ortalama değişimi hile algısı üzerinde 2,089 puanlık bir değişime, 1 – 20 saat arası teorik ve 1 – 20 saat arası uygulama eğitimi alan bağımsız denetçilerin bir birimlik ortalama değişimi hile algısı üzerinde 1,987 puanlık bir değişime, 1 – 20 saat arası sadece teorik eğitimi alan bağımsız denetçilerin bir birimlik ortalama değişimi hile algısı üzerinde 1,854 puanlık bir değişime ve hiç almama durumu olan bağımsız denetçilerin bir birimlik ortalama değişimi hile algısı üzerinde 0,078 puanlık bir değişime neden olmaktadır.

Yapılan çoklu regresyon analizine göre, hile algısının yordanmasına ilişkin regresyon denklemi aşağıda verilmiştir.

$$\text{Hile Algısı Puanı} = 2,521 + 2,431 \times (21 - 60 \text{ saat arası teorik ve } 21 - 60 \text{ saat arası uygulama}) + 2,089 \times (21 - 60 \text{ saat arası sadece teorik}) + 1,987 \times (1 - 20 \text{ saat arası teorik ve } 1 - 20 \text{ saat arası uygulama}) + 1,854 \times (1 - 20 \text{ saat arası sadece teorik}) + 0,078 \times (\text{hiç almayan})$$

Tablo 23. Hile Türleri Ölçeğinin Yordanmasına İlişkin Aşamalı Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	R	ΔR^2	β	β^2	t	p
Sabit	2,019						
21 – 60 saat arası teorik ve 21 – 60 saat arası uygulama	1,543	0,356	0,126	0,186	0,034	2,219	0,010
21 – 60 saat arası sadece teorik	0,976	0,312	0,091	0,102	0,016	1,762	0,030
1 – 20 saat arası teorik ve 1 – 20 saat arası uygulama	1,934	0,248	0,061	0,088	0,007	1,098	0,001
1 – 20 saat arası sadece teorik	0,987	0,215	0,046	0,069	0,004	1,014	0,010
$R^2 = 0,34$ $F = 186,60$ $sd = 5,801$ $p = 0,000$							

Tablo 23'e göre beş değişken, bağımsız denetçilerin etik eğitimi almasının hile türleri ölçeğine katkısına ilişkin tutum puanları ile orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki göstermektedir ve birlikte etik eğitimi tutum puanındaki toplam varyansın yaklaşık % 34'ünü açıklamaktadır ($R = 0,59$, $R^2 = 0,34$ ve $p < 0,05$).

TESMER tarafından verilen mesleki etik eğitimine ilişkin varyansa katkıları bakımından altı değişkenin anlamlı yordayıcılar olduğu görülmektedir ($p < 0,05$).

Regresyon katsayılarının karelerindeki değişim (ΔR^2) dikkate alındığında, 21 – 60 saat arası teorik ve 21 – 60 saat arası uygulama eğitimi alma değişkeni varyansa %12, 21 – 60 saat arası sadece teorik eğitimi alma değişkeni varyansa %9, 1 – 20 saat arası teorik ve 1 – 20 saat arası uygulama eğitimi alma değişkeni varyansa %6, 1 – 20 saat arası sadece teorik eğitimi alma değişkeni, varyansa %4 ve hiç almama durumu varyansa %2 katkı sağlamaktadır.

Standardize edilmiş regresyon katsayılarına göre, yordayıcı değişkenlerin hile türleri üzerindeki görece önem sırası; 21 – 60 saat arası teorik ve 21 – 60 saat arası uygulama, 21 – 60 saat arası sadece teorik, 1 – 20 saat arası teorik ve 1 – 20 saat arası uygulama ve 1 – 20 saat arası sadece teorik olarak ortaya çıkmıştır.

Bu sonuçlar bağlamında, etik eğitimi alma süresi arttıkça bağımsız denetçilerin hile türleri algısı değerleri artmaktadır. Yapılan çoklu regresyon analizine göre 21 – 60 saat arası teorik ve 21 – 60 saat arası uygulama eğitimi alan bağımsız denetçilerin bir birimlik ortalama değişimi hile algısı üzerinde 1,543 puanlık bir değişime, 21 – 60 saat arası sadece teorik eğitimi alan bağımsız denetçilerin bir birimlik ortalama değişimi hile algısı üzerinde 0,976 puanlık bir değişime, 1 – 20 saat arası teorik ve 1 – 20 saat arası uygulama eğitimi alan bağımsız denetçilerin bir birimlik ortalama değişimi hile algısı üzerinde 1,934 puanlık bir değişime ve 1 – 20 saat arası sadece teorik eğitimi alan bağımsız denetçilerin bir birimlik ortalama değişimi hile algısı üzerinde 0,987 puanlık bir değişime neden olmaktadır.

Yapılan çoklu regresyon analizine göre, hile türünün yordanmasına ilişkin regresyon denklemi aşağıda verilmiştir.

$$\begin{aligned} \text{Hile Türleri Puanı} = & 2,019 + 1,543 \times (\text{21 – 60 saat arası teorik ve 21 – 60 saat arası uygulama}) \\ & + 0,976 \times (\text{21 – 60 saat arası sadece teorik}) + 1,934 \times (\text{1 – 20 saat arası teorik ve 1 – 20 saat arası} \\ & \text{uygulama}) + 0,987 \times (\text{1 – 20 saat arası sadece teorik}) \end{aligned}$$

6.7.4. Eğitim Durumu Değişkenine İlişkin Anova Sonuçları

Eğitim durumu değişkenine bağlı olarak oluşturulan hipotezler;

H₅: Bağımsız denetçilerin hile algısı, eğitim durumlarına göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₇: Bağımsız denetçilerin hile türleri algısı, eğitim durumlarına göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₅ ve H₇ hipotezlerini test etmek amacıyla yapılan Anova analizi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 24’te yer almaktadır.

Tablo 24. Eğitim Durumu Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

Ölçek	Eğitim Durumu	N	\bar{X}	Kareler Toplamı		Ort. Karesi		F	p	Fark
				Gruplar Arası	Gruplar İçi	Gruplar Arası	Gruplar İçi			
Hile Algısı Ölçeği	Lisans (1)	382	3,79	5,593	286,551	2,797	,722	3,87	,022	1-2
	Yüksek Lisans (2)	13	4,42							
	Doktora (3)	5	4,12							
	Toplam	400	3,81							
Hile Türleri Ölçeği	Lisans (1)	382	4,09	3,191	220,225	1,596	,555	2,87	,060	Yok
	Yüksek Lisans (2)	13	4,57							
	Doktora (3)	5	4,30							
	Toplam	400	4,10							

Tablo 24’te elde edilen bulgulara göre, araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin eğitim durumu değişkeni ile hile algısı arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır ($F_{(2-397)} = 3,87$, $p = 0,02 < 0,05$). Yapılan post hoc testleri sonucunda bu farklılığın, eğitim durumu lisans-yüksek lisans olan bağımsız denetçiler arasında olduğu belirlenmiştir.

Buna göre eğitim durumu yüksek lisans düzeyinde olan bağımsız denetçilerin hile algısı ortalama puanı, eğitim durumu lisans düzeyinde olan bağımsız denetçilerden daha yüksek çıkmıştır. Ancak test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2 = 0,01$), bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir.

Yine Tablo 24’te elde edilen bulgulara göre, araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin eğitim durumu değişkeni ile hile türleri algısı arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır ($F_{(2-397)} = 2,87$, $p = 0,60 > 0,05$).

Dolayısıyla bağımsız denetçilerin eğitim düzeyinin lisans veya yüksek lisans olmasının hile algısı üzerinde düşük düzeyde etkisi olduğu, hile türleri algısı üzerinde ise etkisi olmadığı söylenebilir.

6.7.5. Eğitim Durumu Değişkeni ile Ölçeklerin Alt boyutlarına İlişkin Anova Sonuçları

Eğitim durumu değişkenine bağlı olarak oluşturulan hipotezler;

H₆: Bağımsız denetçilerin hilenin alt boyutları algısı, eğitim durumuna göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₈: Bağımsız denetçilerin hile türlerinin alt boyutları algısı, eğitim durumuna göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₆ ve H₈ hipotezlerini test etmek amacıyla yapılan Anova analizi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 25'te yer almaktadır.

Tablo 25'te elde edilen bulgulara göre, araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin eğitim durumu değişkeni ile hile algısı ölçeği alt boyutu olan baskılar arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır ($F_{(2-397)} = 3,23$, $p=0,04<0,05$).

Yapılan post hoc testleri sonucunda bu farklılığın, eğitim durumu lisans-yüksek lisans olan bağımsız denetçiler arasında olduğu belirlenmiştir. Buna göre eğitim durumu yüksek lisans düzeyinde olan bağımsız denetçilerin baskılar boyutu ortalama puanı, eğitim durumu lisans düzeyinde olan bağımsız denetçilerden daha yüksek çıkmıştır. Ancak test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0,01$), bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir.

Araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin eğitim durumu ile hile algısı ölçeği alt boyutu olan meşrulaştırma arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır ($F_{(2-397)} = 4,28$, $p=0,01<0,05$). Yapılan post hoc testleri sonucunda bu farklılığın, eğitim durumu lisans-yüksek lisans olan bağımsız denetçiler arasında olduğu belirlenmiştir. Buna göre eğitim durumu yüksek lisans düzeyinde olan bağımsız denetçilerin meşrulaştırma boyutu ortalama puanı, eğitim durumu lisans düzeyinde olan bağımsız denetçilerden daha yüksek çıkmıştır. Ancak test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0,02$), bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tablo 25. Eğitim Durumu Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

Ölçek	Alt Boyut	Eğitim Durumu	N	\bar{X}	Kareler Toplamı		Ort. Karesi		F	p	Fark
					Gruplar Arası	Gruplar İçi	Gruplar Arası	Gruplar İçi			
Hile Algısı Ölçeği	Baskılar	Lisans (1)	382	3,58	6,819	418,166	3,409	1,053	3,23	,040	1-2
		Yüksek Lisans (2)	13	4,27							
		Doktora (3)	5	4,02							
	Meşrulaştırma	Lisans (1)	382	4,24	3,639	168,671	1,820	,425	4,28	,014	1-2
		Yüksek Lisans (2)	13	4,78							
		Doktora (3)	5	4,20							
	Fırsatlar	Lisans (1)	382	4,30	3,396	119,177	1,698	,300	5,65	,004	1-2
		Yüksek Lisans (2)	13	4,80							
		Doktora (3)	5	4,55							
	Toplam	400	4,32								
Hile Türleri Ölçeği	Finansal Tablo Hileleri	Lisans (1)	382	4,02	5,146	289,165	2,573	,728	3,53	,030	1-2
		Yüksek Lisans (2)	13	4,66							
		Doktora (3)	5	4,20							
	Varlıkları Kötüye Kullanma	Lisans (1)	382	4,29	,642	121,173	,321	,305	1,05	,350	Yok
		Yüksek Lisans (2)	13	4,30							
		Doktora (3)	5	4,65							
	Toplam	400	4,29								

Araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin eğitim durumu ile hile algısı ölçeği alt boyutu olan fırsatlar boyutu arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır ($F_{(2-397)} = 5,65$, $p=0,00<0,05$). Yapılan post hoc testleri sonucunda bu farklılığın, eğitim durumu lisans-yüksek lisans olan bağımsız denetçiler arasında olduğu belirlenmiştir. Burada da eğitim durumu yüksek lisans düzeyinde olan bağımsız denetçilerin fırsatlar boyutu ortalama puanı, eğitim durumu lisans düzeyinde olan bağımsız denetçilerden daha yüksek çıkmıştır. Ancak test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0,02$), bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir.

Dolayısıyla bağımsız denetçilerin eğitim düzeyinin lisans veya yüksek lisans olmasının hilenin alt boyutları olan baskılar, meşrulaştırma ve fırsatların algılanması üzerinde düşük düzeyde etkisi olduğu söylenebilir.

Yine Tablo 25'te elde edilen bulgulara göre, araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin eğitim durumu ile hile türleri ölçeği alt boyutu olan finansal tablo hileleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır ($F_{(2-397)} = 3,53$, $p=0,03<0,05$). Yapılan post hoc testleri sonucunda bu farklılığın, eğitim durumu lisans-yüksek lisans olan bağımsız denetçiler arasında olduğu belirlenmiştir. Eğitim durumu yüksek lisans düzeyinde olan bağımsız denetçilerin finansal tablo hileleri boyutu ortalama puanı, eğitim durumu lisans düzeyinde olan bağımsız denetçilerden daha yüksek çıkmıştır. Ancak test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0,01$) bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir.

Araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin eğitim durumu ile varlıkları kötüye kullanma boyutu arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır ($F_{(2-397)}= 1,05$, $p=0,35>0,05$). Bu bağlamda bağımsız denetçilerin eğitim durumunun lisans veya yüksek lisans düzeyinde olması, varlıkların kötüye kullanılması şeklindeki hilelerin algılanmasını değiştirmemektedir. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0,01$) bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir.

Dolayısıyla bağımsız denetçilerin eğitim düzeyinin lisans veya yüksek lisans olmasının hile türlerinin alt boyutları olan finansal tablo hileleri şeklindeki hilelerin algılanması üzerinde düşük düzeyde etkisi olduğu, varlıkların kötüye kullanılması şeklindeki hilelerin algılanmasında ise etkisi olmadığı söylenebilir.

6.7.6. Mesleki Unvan Değişkenine İlişkin Anova Sonuçları

Mesleki unvan değişkenine göre oluşturulan hipotezler;

H₉: Bağımsız denetçilerin hile algısı, mesleki unvana göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₁₀: Bağımsız denetçilerin hile türleri algısı, mesleki unvana göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₉ ve H₁₀ hipotezlerini test etmek amacıyla yapılan Anova analizi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 26'da yer almaktadır. Tablo 26'da elde edilen bulgulara göre, araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin meslek unvanı değişkeni ile hile algısı ölçeği arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır ($F_{(2-397)} = 72,289$, $p=0,00<0,05$).

Yapılan post hoc testleri sonucunda bu farklılığın, unvanı SMMM-YMM, YMM-SPK ve SMMM-SPK olan bağımsız denetçiler arasında olduğu belirlenmiştir. Buna göre mesleki unvan hiyerarşik olarak yükseldikçe baskılar boyutu ortalama puanı yüksek çıkmıştır.

Şöyle ki; SPK belgeli bağımsız denetçilerin, YMM bağımsız denetçilere göre, YMM olan bağımsız denetçilerin ise SMMM bağımsız denetçilere göre baskılar boyutu ortalama puanı daha yüksek çıkmıştır. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0,26$) bu farkın yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tablo 26. Mesleki Unvan Durumu Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

Ölçek	Meslek Unvanı	N	\bar{X}	Kareler Toplamı		Ort. Karesi		F	P	Fark
				Gruplar Arası	Gruplar İçi	Gruplar Arası	Gruplar İçi			
Hile Algısı Ölçeği	SMMM (1)	302	3,56	77,990	214,154	38,995	,539	72,289	,000	1-2
	YMM (2)	76	4,25							2-3
	SPK (3)	22	4,66							1-3
Toplam		400	3,81							
Hile Türleri	SMMM (1)	302	3,92	43,553	179,864	21,776	,453	48,065	,000	1-2
	YMM (2)	76	4,43							2-3

	SPK (3)	22	4,74							1-3
	Toplam	400	4,10							

Tablo 26’da elde edilen bulgulara göre, mesleki unvan değişkeni ile bağımsız denetçilerin hile türleri algısı ölçeği arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır ($F_{(2-397)}= 48,065$, $p=0,00<0,05$).

Yapılan post hoc testleri sonucunda, bu farklılığın mesleki unvanı SMMM-YMM, YMM-SPK ve SMMM-SPK arasında olduğu belirlenmiştir. Buna göre hiyerarşik olarak meslek unvanı yükseldikçe baskılar boyutu ortalama puanı daha yüksek çıkmıştır. SPK belgeli bağımsız denetçilerin, YMM bağımsız denetçilere göre, YMM bağımsız denetçilerin ise SMMM bağımsız denetçilere göre baskılar boyutu ortalama puanı daha yüksek çıkmıştır. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0,25$) bu farkın yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

6.7.7. Bağımsız Denetim Faaliyet Süresi Değişkenine İlişkin Anova Sonuçları

Bağımsız denetim faaliyet süresi değişkenine bağlı olarak oluşturulan hipotezler;

H_{11} : Bağımsız denetçilerin hile algısı, mesleki faaliyet süresine göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_{12} : Bağımsız denetçilerin hilenin türleri algısı, mesleki faaliyet süresine göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_{11} ve H_{12} hipotezlerini test etmek amacıyla yapılan Anova analizi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 27’te yer almaktadır.

Tablo 27’de elde edilen bulgulara göre, araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin mesleki faaliyet süresi değişkeni ile hile algısı ölçeği alt boyutu olan baskılar arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır ($F_{(4-395)}= 36,417$, $p=0,00<0,05$).

Yapılan post hoc testleri sonucunda bu farklılığın, mesleki faaliyet süresi 1 yıldan az ve 1-5 yıl, 1 yıldan az ve 6-10 yıl, 1 yıldan az ve 11-15 yıl, 1 yıldan az ve 16 yıl ve üzeri, 1-5 yıl ve 6-10 yıl arasında olan bağımsız denetçiler arasında olduğu

belirlenmiştir. Bu bağlamda mesleki faaliyet süresi artıkça baskılar boyutu ortalama puanı artmaktadır. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0,26$) bu farkın yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tablo 27. Bağımsız Denetim Faaliyet Süresi Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

Ölçek	Alt Boyut	Faaliyet Süresi	N	\bar{X}	Kareler Toplamı		Ort. Karesi		F	p	Fark		
					Gruplar Arası	Gruplar İçi	Gruplar Arası	Gruplar İçi					
Hilenin Unsurları Ölçeği	Baskılar	1 yıldan az (1)	236	3,19	114,500	310,485	28,625	,786	36,417	,000	1-2, 1-3, 1-4, 1-5		
		1-5 yıl (2)	101	3,95							2-3		
		6-10 yıl (3)	42	4,47									
		11-15 yıl (4)	14	4,62									
		16 yıl + (5)	7	4,64									
	Mesrulaştırma	1 yıldan az (1)	236	4,07	26,334	145,976	6,583	,370	17,814	,000	1-2,1-3,1-4,1-5		
		1-5 yıl (2)	101	4,37							2-3		
		6-10 yıl (3)	42	4,64									
		11-15 yıl (4)	14	4,80									
		16 yıl ve üzeri (5)	7	4,88									
	Fırsatlar	1 yıldan az (1)	236	4,15	20,696	101,878	5,174	,258	20,061	,000	1-2,1-3,1-4,1-5		
		1-5 yıl (2)	101	4,44							2-3		
		6-10 yıl (3)	42	4,64									
		11-15 yıl (4)	14	4,79									
		16 yıl + (5)	7	4,85									
	Toplam		400	4,43									
H	i	F	i	1 yıldan	236	3,79	48,265		12,066		19,371	,000	

	az (1)				246,047		,623			1-2,1-3,1-4,1-5
	1-5 yıl (2)	101	4,22							2-3
	6-10 yıl (3)	42	4,59							
	11-15 yıl (4)	14	4,77							
	16 yıl + (5)	7	4,81							
Varlıkları Kötüye Kullanma	1 yıldan az (1)	236	4,21	5,030	116,785	1,258	,296	4,253	,002	1-3
	1-5 yıl (2)	101	4,35							
	6-10 yıl (3)	42	4,52							
	11-15 yıl (4)	14	4,35							
	16 yıl + (5)	7	4,64							
Toplam	400	4,42								

Tablo 27’de elde edilen bulgulara göre, araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin mesleki faaliyet süresi değişkeni ile hile algısı ölçeği alt boyutu olan meşrulaştırma arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır ($F_{(4-395)}= 17,814, p=0,00<0,05$).

Yapılan post hoc testleri sonucunda bu farklılığın, mesleki faaliyet süresi 1 yıldan az ve 1-5 yıl, 1 yıldan az ve 6-10 yıl, 1 yıldan az ve 11-15 yıl, 1 yıldan az ve 16 yıl ve üzeri, 1-5 yıl ve 6-10 yıl arasında olan bağımsız denetçiler arasında olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda bağımsız denetim faaliyet süresi artıkça meşrulaştırma boyutu ortalama puanı artmaktadır. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0,15$) bu farkın yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

Yine Tablo 27’de elde edilen bulgulara göre, araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin mesleki faaliyet süresi değişkeni ile hile algısı ölçeği alt boyutu olan fırsatlar arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır ($F_{(4-395)}= 20,061, p=0,00<0,05$).

Yapılan post hoc testleri sonucunda bu farklılığın, mesleki faaliyet süresi 1 yıldan az ve 1-5 yıl, 1 yıldan az ve 6-10 yıl, 1 yıldan az ve 11-15 yıl, 1 yıldan az ve 16 yıl ve üzeri, 1-5 yıl ve 6-10 yıl arasında olan bağımsız denetçiler arasında olduğu

belirlenmiştir. Bu bağlamda, mesleki faaliyet süresi artıkça fırsatlar boyutu ortalama puanı artmaktadır. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0,16$) bu farkın yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

Dolayısıyla bağımsız denetçilerin mesleki faaliyet süresinin hilenin alt boyutları olan baskılar, meşrulaştırma ve fırsatların algılanması üzerinde etkisi olduğu söylenebilir.

Tablo 27’de elde edilen bulgulara göre, araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin mesleki faaliyet süresi değişkeni ile hile türleri ölçeği alt boyutu olan finansal tablo hileleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır ($F_{(4-395)}= 19,371, p=0,00<0,05$).

Yapılan post hoc testleri sonucunda bu farklılığın, mesleki faaliyet süresi 1 yıldan az ve 1-5 yıl, 1 yıldan az ve 6-10 yıl, 1 yıldan az ve 11-15 yıl, 1 yıldan az ve 16 yıl ve üzeri, 1-5 yıl ve 6-10 yıl arasında olan bağımsız denetçiler arasında olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda, mesleki faaliyet süresi artıkça finansal tablo hileleri boyutu ortalama puanı artmaktadır. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0,16$) bu farkın yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

Öte yandan araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin mesleki faaliyet süresi değişkeni ile hile türleri ölçeği alt boyutu olan varlıkları kötüye kullanma arasında istatistikî olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır ($F_{(4-395)}= 4,253, p=0,00<0,05$).

Yapılan post hoc testleri sonucunda bu farklılığın, mesleki faaliyet süresi 1 yıldan az ve 6-10 yıl arasında olan bağımsız denetçiler arasında olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda, mesleki faaliyet süresi artıkça varlıkları kötüye kullanma boyutu ortalama puanı artmaktadır. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0,05$) bu farkın orta düzeyde olduğunu göstermektedir.

Dolayısıyla bağımsız denetçilerin mesleki faaliyet süresinin hile türleri ölçeğinin alt boyutları olan finansal tablo hileleri ve varlıkları kötüye kullanma şeklindeki hilelerin algılanması üzerinde etkisi olduğu söylenebilir.

6.7.8. Hipotezlerin Kabul/Ret Durumu

Tablo 28’de araştırma kapsamında oluşturulan hipotezlerin yapılan analizler sonucunda kabul/ret durumları gösterilmektedir.

Tablo 28. Hipotezlerin Genel Durumu

Hipotezler	Kabul	Ret
H ₁ TESMER tarafından bağımsız denetçilere verilen mesleki etik eğitimine katılan bağımsız denetçiler ile mesleki etik eğitimine katılmayan bağımsız denetçiler arasında hile algısı konusunda istatistiki olarak anlamlı bir fark vardır.	X	
H ₂ TESMER tarafından bağımsız denetçilere verilen mesleki etik eğitimine katılan bağımsız denetçiler ile mesleki etik eğitimine katılmayan bağımsız denetçiler arasında hilenin alt boyutları algısı konusunda istatistiki olarak anlamlı bir fark vardır.	X	
H ₃ TESMER tarafından bağımsız denetçilere verilen mesleki etik eğitimine katılan bağımsız denetçiler ile mesleki etik eğitimine katılmayan bağımsız denetçiler arasında hile türleri algısı konusunda istatistiki olarak anlamlı bir fark vardır.	X	
H ₄ TESMER tarafından bağımsız denetçilere verilen mesleki etik eğitimine katılan bağımsız denetçiler ile mesleki etik eğitimine katılmayan bağımsız denetçiler arasında hile türlerinin alt boyutları algısı konusunda istatistiki olarak anlamlı bir fark vardır.	X	
H ₅ Bağımsız denetçilerin hile algısı, eğitim durumlarına göre istatistikî olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.	X	
H ₆ Bağımsız denetçilerin hilenin alt boyutları algısı, eğitim durumlarına göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.	X	
H ₇ Bağımsız denetçilerin hile türleri algısı, eğitim durumlarına göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.	X	
H ₈ Bağımsız denetçilerin hile türlerinin alt boyutları algısı, eğitim durumlarına göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir		X
H ₉ Bağımsız denetçilerin hile algısı, mesleki unvana göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir	X	
H ₁₀ Bağımsız denetçilerin hile türleri algısı, mesleki unvana göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.	X	
H ₁₁ Bağımsız denetçilerin hile algısı, mesleki faaliyet süresine göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.	X	
H ₁₂ Bağımsız denetçilerin hile türleri algısı, mesleki faaliyet süresine göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.		
H ₁₃ Bağımsız denetçilerin mesleki etik eğitimi alma sürelerinin, hile algısı üzerinde anlamlı bir belirleyici etkisi vardır.	X	
H ₁₄ Bağımsız denetçilerin mesleki etik eğitimi alma sürelerinin, hile türleri algısı üzerinde anlamlı bir belirleyici etkisi vardır.	X	

Tablo 28’de de gösterildiği gibi, yapılan istatistik analizler sonucunda araştırma kapsamında oluşturulan 14 hipotezin 13’ü kabul edilmiş, biri ise reddedilmiştir. Buna göre, bağımsız denetçilerin hile türlerinin alt boyutları algısının, eğitim durumuna göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği şeklindeki 8 nolu hipotez reddedilmiştir.

Bu bağlamda genel olarak araştırma kapsamında oluşturulan hipotezlerde yer alan bağımsız değişkenlerin, hile algısı ve hile türleri algısı üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Diğer taraftan eğitim durumu değişkeninin, hile türleri algısı ölçeği üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmakla birlikte, ölçeğin alt boyutları üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır.

YEDİNCİ BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME, SONUÇ VE ÖNERİLER

7.1.Genel Değerlendirme ve Sonuç

Amacı etik eğitimi alan ve almayan bağımsız denetçilerin hile ve hile türleri algısı arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını ortaya koymak olan bu araştırma çalışmasının gerçekleştirilmesi için öncelikle çalışmada ihtiyaç duyulan verilerin toplanması için uygulanan anket formunda kullanılmak üzere hile algısı ve hile türleri algısı şeklinde iki ölçek geliştirilmiştir.

Araştırma kapsamında oluşturulan hile algısı ölçeğinin %26,54'ü baskılar boyutunda yer alan maddelerle, %19,81'i meşrulaştırma boyutunda yer alan maddelerle, %17,01'i ise fırsatlar boyutunda yer alan maddelerle açıklanmaktadır. Dolayısıyla ölçeğin maddeleri hile algısının %62,36'sını açıklamaktadır. Geri kalan kısmının ise diğer etmenlere bağlı olduğu tespit edilmiştir.

“Baskılar faktörü”nü en fazla etkileyen boyut “Müşteri firmanın gelişen bilgi teknolojilerine, rakiplerine kıyasla daha az uyum sağlıyor olması” maddesi, en az etkileyen boyut ise “Müşteri firmada yapılan bir ankette örgütsel değerlerin ve kurum kültürünün zayıf olduğunun anlaşılması” maddesidir.

Hile algısı ölçeğine göre, bağımsız denetçiler müşteri firmanın gelişen bilgi teknolojilerine, rakiplerine kıyasla daha az uyum sağlıyor olmasını işletme yönetimini hileye zorlayan en güçlü baskı unsuru olarak görmektedir.

“Meşrulaştırma faktörü”nü en fazla etkileyen boyut “Müşteri firmanın çalışanlarının işlediği suçlara karşı disiplin cezası vermede toleranslı olması” maddesi ve en az etkileyen boyut ise “Müşteri firmanın depolarında gözlem kameraları olmaması” maddesidir.

Hile algısı ölçeğine göre, bağımsız denetçiler müşteri firmanın çalışanlarının işlediği suçlara karşı disiplin cezası vermede toleranslı olmasını işletme çalışanlarının yaptıkları hileli işlemleri haklı/meşru görmesine neden olan en güçlü unsur olarak görmektedir.

“Fırsatlar faktörü”nü en fazla etkileyen boyut “Müşteri firmanın iç kontrol sisteminin zayıf olması” maddesi ve en az etkileyen boyut ise “Müşteri firmada mevzuat gereği ilk kez denetim yapılıyor olması” maddesidir.

Hile algısı ölçeğine göre, bağımsız denetçiler müşteri firmanın iç kontrol sisteminin zayıf olmasını işletme yönetimine ve çalışanlarına hile yapma imkanı sağlayan en güçlü unsur olarak görmektedir.

Araştırma kapsamında elde edilen sonuçlara göre hile türleri algısı ölçeğinin %26,765’ini Finansal Tablo Hileleri boyutunda yer alan maddelerle, %21,37’si ise Varlıkları Kötüye Kullanma boyutunda yer alan maddelerle açıklanmaktadır. Dolayısıyla ölçeğin maddeleri hile türleri algısının %48,143’ünü açıklamaktadır.

“Finansal Tablo Hileleri faktörü”nü en fazla etkileyen boyut “Müşteri firmanın gerçekleşmemiş satışları gerçekleşmiş gibi gösterdiğinin tespit edilmesi” maddesi ve en az etkileyen boyut ise “Müşteri firmada giderlerin izleyen dönemde yapılmış gibi gösterildiğinin tespit edilmesi” maddesidir.

Hile türleri algısı ölçeğine göre, bağımsız denetçiler müşteri firmanın gerçekleşmemiş satışları gerçekleşmiş gibi gösterdiğinin tespit edilmesini işletme yönetiminin finansal tablo hilesi yaptığını gösteren en güçlü unsur olarak görmektedir.

“Varlıkları Kötüye Kullanma” faktörünü en fazla etkileyen boyut “Müşteri firmanın stoklarında bulunan malların çalışanlar tarafından satıldığının tespit edilmesi” maddesi ve en az etkileyen boyut ise “Müşteri firmanın gerçekte almadığı mallar için hayali satıcılara ödeme yaptığının tespit edilmesi” maddesidir.

Hile türleri algısı ölçeğine göre, bağımsız denetçiler müşteri firmanın stoklarında bulunan malların çalışanlar tarafından satıldığının tespit edilmesini, işletme çalışanlarının işletme varlıklarını bireysel amaçları doğrultusunda kullandığını gösteren en güçlü unsur olarak görmektedir.

Anket uygulaması ile elde edilen verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan bulguların yorumlanması neticesinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Araştırma kapsamındaki bağımsız denetçiler, müşteri firmalarının rakipleriyle yüksek seviyede rekabet içinde olmasını hile açısından bir baskı unsuru olarak görmektedirler.

Araştırma kapsamındaki bağımsız denetçilerin teorik ve uygulama olarak mesleki etik eğitimi almasının, hile algularını ve hile türlerine yönelik duyarlılıkları artmaktadır.

Araştırma kapsamındaki bağımsız denetçilerin teorik ve uygulama olarak aldıkları mesleki etik eğitiminin süresi arttıkça hile algıları ve hile türlerine yönelik duyarlılıkları artmaktadır.

Araştırma kapsamındaki bağımsız denetçiler, müşteri firmalarının yönetim kadrosunda çalışanların, gelirlerine göre lüks giyim tarzı olmasını bir baskı unsuru olarak görmektedirler.

Araştırma kapsamındaki bağımsız denetçilerin hiyerarşik olarak meslek unvanı yükseldikçe baskılar boyutu ile ilgili hileleri algılama düzeyi artmaktadır. Bu bulguya göre SPK belgeli bağımsız denetçilerin YMM bağımsız denetçilere göre, YMM bağımsız denetçilerin ise SMMM bağımsız denetçilere göre baskılar boyutu ile ilgili hileleri algılama düzeyi yüksektir.

Araştırma kapsamındaki bağımsız denetçilerin eğitim düzeyinin lisans veya yüksek lisans olması hilenin alt boyutları olan baskılar, meşrulaştırma ve fırsatların algılanmasını düşük düzeyde etkilemektedir. Öte yandan araştırma kapsamındaki bağımsız denetçilerin eğitim düzeyinin lisans veya yüksek lisans olması hile türlerinden biri olan finansal tablo hileleri şeklindeki hilelerin algılanmasını düşük düzeyde etkilemektedir. Bağımsız denetçilerin eğitim düzeyinin lisans veya yüksek lisans olması varlıkların kötüye kullanılması şeklindeki hilelerin algılanmasını ise etkilememektedir.

Bu tespitler, alınan eğitimin lisans veya lisansüstü seviyesinde olmasından ziyade içeriğinin önemli olduğu gerçeği ile örtüşmektedir. Nitekim temel işletme ve ekonomi dersleri ile etik algının oluşturulması mümkün görünmemektedir.

Bu araştırma çalışmasında elde edilen bulgularla da desteklendiği üzere etik algının oluşması için teorik ve vaka çalışmaları içeren uygulamalı mesleki etik eğitimi niteliğinde eğitim daha anlamlı ve etkili olmaktadır.

Araştırma kapsamındaki bağımsız denetçilerin mesleki faaliyet süresi arttıkça hilenin alt boyutları olan baskılar, meşrulaştırma ve fırsatları algılama düzeyleri artmaktadır. Öte yandan bağımsız denetçilerin mesleki faaliyet süresi arttıkça hile türleri ölçeğinin alt boyutları olan finansal tablo hileleri ve varlıkları kötüye kullanma şeklindeki hileleri algılama düzeyleri de artmaktadır. Bu tespitler bağımsız denetim mesleğinin genel standartlarından biri olan mesleki deneyime sahip olma niteliği ile örtüşmektedir.

Dolayısıyla denetçinin deneyim süresi arttıkça hile türlerini ve hilenin alt boyutlarını daha iyi algılaması beklenen bir sonuçtur.

7.2. Öneriler

Elde edilen bulgulara göre;

Bağımsız denetçi, denetim faaliyetini yürüttüğü firmanın bilgi teknolojisinin zayıf olması halinde finansal tablo hilesi ihtimalinin daha yüksek olabileceğini dikkate almalıdır.

Bağımsız denetçi, denetim faaliyetini yürüttüğü firmanın çalışanlarının işlediği suçlara karşı disiplin cezası vermede toleranslı olması halinde işletme çalışanlarının hile yapma ihtimalinin daha yüksek olabileceğini dikkate almalıdır.

Bağımsız denetçi, denetim faaliyetini yürüttüğü firmanın iç kontrol sisteminin zayıf olması halinde işletme çalışanlarının hile yapma ihtimalinin daha yüksek olabileceğini dikkate almalıdır.

Bağımsız denetçi, denetim faaliyetini yürüttüğü firmanın gerçekleşmemiş satışları gerçekleşmiş gibi göstermesi halinde işletme çalışanlarının finansal tablo hilesi yapma ihtimalinin daha yüksek olabileceğini dikkate almalıdır.

Bağımsız denetçi, denetim faaliyetini yürüttüğü firmanın stoklarında bulunan malların çalışanlar tarafından satıldığının tespit edilmesi halinde işletme çalışanlarının işletme varlıklarını bireysel amaçları doğrultusunda kullanma ihtimalinin daha yüksek olabileceğini dikkate almalıdır.

Bağımsız denetçilerin teorik ve uygulama olarak aldıkları mesleki etik eğitiminin süresi arttıkça hile algılarının ve hile türlerine yönelik duyarlılıklarının arttığı dikkate alındığında etik eğitiminin süresinin artırılması gerektiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla etik eğitimi sadece mesleki etik eğitimi programı ile sınırlı olmamalı, muhasebe mesleği açısından ilgili lisans eğitim programlarında muhasebe ile ilgili etik eğitime yer verilmelidir.

Özbirecikli ve Kıymetli Şen (2017) çalışmalarında Ülkemizde devlet ve özel üniversitelerde olmak üzere toplam 149 işletme bölümü olduğunu ve bunların 92'sinin (%61,7) ders programlarında etikle ilgili toplamda 52 adet ders bulunduğunu, ancak söz konusu 52 dersin sadece 3 tanesinin muhasebe ile ilgili olduğunu tespit etmiştir. Dolayısıyla işletme eğitiminde muhasebe ile ilgili etik derslere daha fazla yer verilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Ayrıca etik algının oluşması için teorik ve vaka çalışmaları içeren uygulamalı mesleki etik eğitimi niteliğinde eğitimin daha etkili olduğu dikkate alındığında etik

eğitimin verildiği veya verileceği lisans ve lisansüstü eğitim programlarında veya mesleki etik eğitimi müfredatında vaka analizleri ihmal edilmemelidir.

Muhasebeci eğitimine yurtdışı uygulamalar ve Uluslararası Muhasebeci Eğitimi Standartları esas alınarak bakıldığında, muhasebe mesleğine girmek isteyenlerin sadece mesleki bilgi değil aynı zamanda mesleki beceri, mesleki değerler ve etik, teknolojik gelişmelerden yararlanma gibi konularda da temel bilgilerle donanması gerektiği görülmektedir. Hiç kuşkusuz bu donanım meslek mensuplarının yaşam boyu öğrenme sürecine temel teşkil etmektedir.

Bu itibarla mesleki etik eğitimini planlarken müfredatın, mesleki etiğin meslek mensuplarını kişisel eğilimlerinden ziyade meslek kuruluşlarınca belirlenmiş kurallar çerçevesinde davranmaya yönlendiren ilkeler bütünü olduğunu, mesleğin icrasında toplum yararının gözetilmesini ön plana çıkardığını dikkate alarak hazırlanması gerekmektedir. Böylece mesleği icra edenlerin uluslararası düzeyde ortak davranış kurallarına uyması sağlanabilir.

Sermaye piyasalarını etkileyen finansal tabloları ve raporları hazırlayan ve denetleyen muhasebe meslek mensubunun sosyal sorumluluk gereği tarafsız davranması gerekmektedir. Muhasebe meslek mensubuna güven duymak için aranan iki temel nitelik, muhasebenin uzmanlık boyutu ile doğruyu yanlıştan ayırmak ve doğruyu yansıtmak anlamındaki etik boyutudur. Bu yüzden muhasebe meslek mensuplarına güven duyulabilmesinin ön koşulu, bilgi ve becerilerinin yanında etik değerlere sahip olmaları ve sorumluluk taşımalarıdır. Muhasebecilerin etik sorumlulukla davranmalarının ön şartı, toplumun haklarının farkına varmaları ve yapmış oldukları işin önemini kavramaları olduğundan, özellikle meslek edindirme sürecinde geleceğin muhasebecilerine teknik bilgiler yanında, yaptıkları işin etik boyutu anlatılmalıdır.

Meslek mensuplarının bu ilkeleri benimsemesi ve etkin bir biçimde uygulaması için önemli yollardan biri, onlara, etiğe uygun ve sosyal sorumlu davranmanın mesleki başarılarında önemli bir belirleyici olduğunu anlatmaktır.

Nitekim ahlaki standartların akla gelebilecek en kötü sonucu rekabetle veya kazançla ilgili kayıplar olabilir. Şöyle ki, bağımsız denetçinin etik kaygılarla davranması sonucu kazancı azalabilir. Günlük yaşamda etik davranmanın açık ölçülebilir parasal zararlara yol açtığına ilişkin birçok belirti vardır. Konunun bu yönünü de dikkate almak gerekmektedir. Ancak etik olmayan davranışların kısa vadede önemli bir toplumsal tepkiyle, hatta resmi dairelerin cezai yaptırımları ile

sonuçlandırıldığına ve bunların hiç de tercih edilecek bir sonuç olmadığına ilişkin de birçok somut örnek vardır. Bu durumda etik olmayan davranışın bağımsız denetçi için yük olduğu, yüksek etik standardın ise kendisi için bir sermaye olduğunu söylemek mümkündür. Bir bağımsız denetçinin saygınlığı güvence verdiği bilânçoda doğrudan görünmese bile en değerli aktif kalemlerinden biridir. Kamuoyunun bir meslek mensubuna ilişkin yargısını belirleyen şey, toplumsal değerlerin gerçekleşmesine ne derecede katkıda bulunduğuna ilişkin düşüncedir. Bu bakış açısına göre etik davranmanın azından orta ve uzun vadede karlı olacağı söylenebilir.

7.3. Çalışmanın Literatüre Katkısı

Akademik yazındaki çalışmalar genellikle öğrenciler üzerinde yapılmış ve etik eğitimini alan ve almayan bireyler arasında etik algı ve hassasiyet açısından farklılıklar tespit edilmiştir. Bazı çalışmalar ise etik davranışla demografik özellikler arasındaki ilişkileri araştırma konusu etmiştir.

Bu çalışma diğer çalışmalardan farklı olarak etik eğitiminin yarattığı farkı, hile algısına mesleğin icrası sürecinde ihtiyaç duyabilecek olan bağımsız denetçiler üzerinde araştırma konusu etmiştir.

Öte yandan çalışmada etik eğitimini alan ve almayan bağımsız denetçilerin hileli işlemleri algılama düzeylerinin karşılaştırılması suretiyle, etik eğitiminin bağımsız denetçilerin hileli işlemleri algılamalarında fark yaratıp yaratmadığını tespit etmek için hile algısı ölçeği ve hile türleri algısı ölçeği şeklinde iki ölçek geliştirilmiştir. Bu ölçekler gelecekte hile algısı ve hile türleri algısı üzerine yapılacak çalışmalarda kullanılabilir.

Bu bağlamda çalışmanın hem muhasebe yazınına, hem de muhasebe ve bağımsız denetim meslek örgütlerinin kurumsal eğitim uygulamalarına katkı sağlayabilecek bir öneme sahip olduğu düşünülmektedir.

7.4. Gelecek Çalışmalar

Bu çalışmada etik eğitimini alan ve almayan bağımsız denetçilerin hileli işlemleri algılama düzeyleri karşılaştırılmıştır. Bağımsız denetçilerin hile algısı üzerine gelecekte yapılacak çalışmada, etik eğitimini almak için TESMER'e kayıt

yaptıran bir grup bağımsız denetçiye, eğitim öncesi ve eğitim sonrası anket uygulanması suretiyle bir grup bağımsız denetçinin aldığı etik eğitiminin hile algıları üzerinde yarattığı fark araştırma konusu edilebilir.

KAYNAKÇA

- ACFE (Association of Certified Fraud Examiners) (2016), "Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, <http://www.acfe.com/>, Erişim Tarihi: 01.04.2017.
- Adam, A.M. ve Rachman-Moore, D. (2004) "The methods used to implement on ethical code of conduct and employee attitudes" *Journal of Bussiness Ethics*, 54. 226-244.
- Ağyar, Evren, Filiz Kutluk Angay, Cengiz Emre (2012), "Meslek Yüksekokulları Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Sosyo-Ekonomik Değişkenler Işığında Mesleki Etiğe Bakış Açılarının İncelenmesi" (Akdeniz Üniversitesi Örneği), *Journal of Yasar University* 2012 25(7) ss:4203-4228
- AICPA, SAS No.99 " Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit" (New york, 2002)
- Aktuğlu, M. Ali (2009). *Denetleme ve Revizyon*, İstanbul: Barış Yayınları.
- Akyatan, Ayça. , Kutluk, Filiz, Angay. (2015), "Muhasebe Dersi Alan Öğrencilerin Etik Karar Alma Sürecini Etkileyen Faktörler", *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies* 1/4 (2015) ss:42-66.
- Alkan, Gönül, İpek. (2015), "Muhasebe Eğitiminde Etik: Ön Lisans Öğrencilerinin Etik Algılarına Yönelik Bir Araştırma", *Business and Economics Research Journal*, Cilt:6, Sayı:2, Yıl:2015, ss:113-125. Ay ve Güler (2011),
- Altıntaş, Taylan (2011). *Halka Açık Şirketlerin Bağımsız Denetiminin Kalitesi*, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Altuğ, Osman (1999). *Muhasebe ve Hukuk İlişkileri*, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Ayboğa, Hanifi (2004). *Muhasebe – Hukuk İlişkileri*, *Mali Çözüm Dergisi*, 70-98.
- Ay, M., Güler, E. (2011). Öğrencilerin Etik Değerleri: Meslek Yüksekokulu Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. III. Ulusal Kurumsal Yönetim, Yolsuzluk, Etik ve Sosyal Sorumluluk Konferansı, 8-9 Haziran 2011, Nevşehir <http://icongfesr2011.tolgaerdogan.net> (Erişim Tarihi, 09.08.2016)
- Bakır, Mehmet (2003). *Denetim*, Rize: Güneş Matbaası.
- Balcı, A. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem teknik ve İlkeler* (11. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

- Bayram, Volkan (2002). Kayda Alma Muafiyeti Uygulamaları (Türkiye’de Uygulanabilirlikleri ve Sermaye Piyasasına Olası Etkileri), Sermaye Piyasası Kurumu Ortaklar Finansman Dairesi Yeterlilik Etüdü, 6-7.
- Bennie, N.M., ve d Pflugrath, G., 2009. “The Strength of an Accounting Firm’s Ethical Environment and the Quality of Auditors’ Judgments”, *Journal of Business Ethics*, Volume. 87, Issue 2, pp. 237-253
- Bennie, Nonna Martinov ve Rosina Mladenovic (2015), “Investigation of the Impact Of An Ethical Framework and an Integrated Ethics Education on Accounting Students” Ethical Sensitivity And Judgment” , *Journal of Business Ethics*, 127 pp:189–203.
- Beyazıtlı, Ercan (1991). Uluslararası Bağımsız Dış Denetim Standartları ve Türkiye Uygulaması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- BDS 240 Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Bağımsız Denetçinin Hileye İlişkin Sorumlulukları
- Blanthorne, Cindy, Stacy E. Kovar, and Dann G. Fisher, (2007). “Accounting Educators' Opinions about Ethics in The Curriculum: An Extensive View”, *Issues In Accounting Education*, 22(3) pp:355-390.
- Boynton, William (2006). Assurance and the Integrity of Financial Reporting, 8th. Ed. New York: John Wiley & Son, Inc
- Bozkurt, Nejat (2000). İşletmelerde Hile Yapan Çalışanların Karakteristik Özellikleri, *Yaklaşım Dergisi*, 93, 58.
- Bozkurt, Nejat (2006). Muhasebe Denetimi, İstanbul: Alfa Basım Dağıtım A. Ş.
- Bozkurt, Nejat (2009). İşletmelerin Kara Deliği Hile Çalışan Hileleri, İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Bulca, Handan ve Yeşil, Tolga (2014) “Bağımsız Denetim Standartlarının Muhasebede Hile Kavramına Yaklaşımı”, *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(2), ss.47-58.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı. Ankara: PegemA Yayıncılık
- Can, A. (2014). SPSS ile bilimsel Araştırma sürecinde Nicel Veri Analizi. Ankara: PegemA Yayıncılık

- Carpenter, T. D., Reimers, J. L., 2005. "Unethical and Fraudulent Financial Reporting: Applying the Theory of Planned Behavior", *Journal of Business Ethics*, Volume 60, Issue 2, pp. 115-129
- Ceylan, Pınar. , Terzi, Serkan. (2016), Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Temmuz 2016, Sayı:13.
- Chan, Samuel. and Leung, Philomena. (2006), "The Effects Of Accounting Students' Ethical Reasoning And Personal Factors On Their Ethical Sensitivity", *Managerial Auditing Journal*, 21(4), ss: 436–457.
- Chryssides G.D.,& Kaler J.H. (1999). *An Introduction to business ethics*, International Thomson Business Press, Londra, p.360.
- Cohen, Jeffrey R. , Laurie W Pant and David J. Sharp, (2001), "An Examination of Differences in Ethical Decision - Making Between Canadian Business Students and Accounting Professionals," *Journal of Business Ethics*, April 2001, V: 30, Issue: 4, pp:319–336.
- Cooper, Barry J. ve diğ. (2008), "Ethics Education For Accounting Students: A Toolkit Approach", *Accounting Education: An International Journal*, 17.4, (December) pp:405–430.
- Çakar, Ulaş. , Arbak, Yasemin., (2008), İşletme Eğitiminin Ahlaki Değerlendirmeler Üzerindeki Etkisi, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, sayı: 16, ss:1-19.
- Çaldağ, Yurdakul (2007). *Denetim ve Raporlama Finansal Raporlar ve Analiz Teknikleri*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Çapık, C. (2014). Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışmalarında Doğrulayıcı Faktör Analizinin Kullanımı. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 17(3), 196-205.
- Çelik, Aytekin (2005). *Bağımsız Denetim Kuruluşlarının Sorumluluğu*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Çıtak, Nermin. *Hileli Finansal Raporlamada Yaratıcı Muhasebe*. İstanbul: Türkmen Kitabevi. 2009.
- Çömlekçi, Ferruh ve Erdoğan, Melih (1996). *Muhasebe Denetimi*, 4. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Çömlekçi, Ferruh., Yılandı, Münevver., Erdoğan, Nurten., Önce, Saime., Selimoğlu, Seval ve Kaya, Ergün (2004). *Muhasebe Denetimi ve Mali Analiz*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Çubukçu, Sezen. (2012), “Uluslararası Muhasebe Eğitimi Standartları Komitesi Düzenlemeleri Çerçevesinde Etik Eğitimine İlişkin Durum Analizi”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C: 12(1) ss:103-116.
- Çukacı, Yusuf (2006). Kamuyu Aydınlatmada Muhasebe Meslek Elemanının Etik Anlayışı Ve İzmir İlinde Bir Uygulama, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(1).
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2010). Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS Ve LISREL Uygulamaları (1. Baskı). Ankara: PegemA Akademi Yayınevi.
- Dağlı, Sevinç, Şahin. (2013), “Muhasebe Meslek Etiği ve Meslek Mensuplarının Etik Hakkındaki Görüşleri Üzerine Araştırma”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Daştan, Abdulkерim. , Bayraktar, Yaşar. ve Bellikli, Uğur. (2015), “ Muhasebe Mesleğinde Etik İkilem ve Etik Karar Alma Konularında Farkındalık Oluşturma: Trabzon İlinde Bir Araştırma”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C: 29(1) ss:63-82.
- Demirel, Ahu (2007). Bağımsız Denetimde İşletme İç Kontrol Yapısının İncelenmesi ve Bir Uygulama Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Dinçer, D . (2014). How Does Ethical Perception Change in Business Environment?. Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi, 15 (15), 61-78. Retrieved from <http://www.istanbul-universitesi.dergipark.gov.tr/gsuilet/issue/7364/96430>
- Dönmez, A. ve Karausta, T., 2011. “Çalışanların Mesleki Hile Algısı ve İhbar Hattı Kullanarak Rapor Etme Eğilimleri Üzerine Akdeniz Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesinde Yapılan Bir Araştırma”, Mali Çözüm Dergisi, ss. 17-41.
- Dönmez, Adnan (2008). Bağımsız Denetim Sürecinde Kullanılan Analitik İnceleme Prosedürlerinin Denetim Standartları Açısından Değerlendirilmesi Ve Türkiye’de SPK’dan Yetki Almış Denetim Firmaları Üzerine Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Emir, Murat (2008), “Hile Denetimi”, Mali Çözüm Dergisi, 86, ss.109-121.
- Erdem, Ali Rıza. (2012),”Bilim İnsanı Yetiştirmede Etik Eğitimi”, Yükseköğretim ve Bilim Dergisi Cilt:2, Sayı:1, Nisan 2012 ss:25-32.
- Erdoğan, Melih, Erkan, Mehmet, Elitaş, Cemal, Aydemir, Oğuzhan (2014). Muhasebe hilelerinin Denetiminde Benford Yasası, Gazi Kitabevi, Ankara.

- Erdoğan, Murat (2002). Muhasebe, Denetim ve Bağımsız Denetimin Gerekliliği, Doğu Üniversitesi Dergisi, 51-63.
- Erol Fidan, Meral ve Subaşı, Şerife (2014). Muhasebe Meslek Mensubu Adaylarının Etik Algıları: İstanbul İli Örneği. Muhasebe ve Finansman Dergisi(64), ss: 111-130.
- <https://etik.tesmer.org.tr>. (14.07.2015)
- Fama, Eugene F. and Michael C. Jensen (1983). Agency Problems and Residual Claims. *Journal of Law and Economics* 26, no. 2 : 327-349.
- Fan, X., Thompson, B., and Wang, L. (1999), "Effects of Sample Size, Estimation Methods, and Model Specification on Structural Equation Modeling Fit Indexes," *Structural Equation Modeling*, 6 (1), 56-83.
- Finn, Don W., ve Munter, Paul (1993). The effects of auditors' ethical orientation on commitment and ethical sensitivity. *Behavioral Research in Accounting*, 5(1), 145-169.
- Fleming, Damon M., Robin N. Romanus and Sharon M. Lightner, (2009), "The Effect
- Ghaffari, Firoozeh, Orthodoxia Kyriacou and Ross Brennan, (2008), "Exploring The Implementation of Ethics in U.K. Accounting Programs", *Issues In Accounting Education*, 23(2) pp:183-198.
- Gücenme, Ümit (2004). Muhasebe Denetimi, Bursa: Aktüel Yayınları.
- Güçlü, Faruk (2007). Muhasebe Denetimi İlkeler ve Teknikler, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Güler, Ercüment (2006). Bağımsız Dış Denetim Süreci Kurumsal Sosyal Sorumluluk İlişkisi Bankacılık Sektörü Uygulaması, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.
- Gülmez, Cançağ. , Kılılı, Mustafa. ve Öz. Bülent, (2016), " Üniversite Öğrencilerinin Muhasebe Meslek Etiğine Bakışı Açılarının İncelenmesi: OKÜ Öğrencileri Örneği", *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies* 2/3, pp: 98-114.
- Gürbüz, Hasan (1995). Muhasebe Denetimi, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Güreddin, Ersin (1999). Denetim, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Güreddin, Ersin (2000). Denetim, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Hacıhasanoğlu, Tansel. (2013), "Sakarya İlinde Faaliyet Gösteren Bağımsız Muhasebecilerin Meslek Etiği Algılama Düzeylerine İlişkin Bir Araştırma",

- Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 14, Sayı 1, ss:357-372.
- Haftacı, Vasfi (2011). Muhasebe Denetimi, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Haftacı, Vasfi (2014). Bağımsız Denetim, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Ho, Yi- Hui and Chieh-Yu Lin, (2008), "Cultural Values And Cognitive Moral Development Of Accounting Ethics: A Cross-Cultural Study", *Social Behavior And Personality: an international journal*, V:36, I:7, pp:883-892.
- Holmes, Kevin , Lisa Marriott and John Randal, (2012), "Ethics And Experiments İn Accounting A Contribution To The Debate On Measuring Ethical Behaviour", *Pacific Accounting Review*, 24. pp:1.
- Hu, L.T. and Bentler, P.M. (1999), "Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives," *Structural Equation Modeling*, 6 (1), 1-55.
- Hurt, R. Kathy. , Thomas and C. William, (2008). "Implementing A Required Ethics Class for Students in Accounting: The Texas Experience", *Issues in Accountin Education*, 23 (1) pp:31-51.
- Izzo, Martin, Langford, Barry ve Vitell, Scott (2006). "Investigating the efficacy of interactive ethics education: A difference in pedagogical emphasis". *Journal of Marketing Theory and Practice*. 14 (3). 239-249.
- Kaminski KA, Wetzel, TS, Guan L (2004)." Can financial ratios detect radulent financial reporting?". *Manage. Auditing J*,19(1):15-28.
- Kandemir, Canol (2010), Muhasebe Hilelerinin Ortaya Çıkarılmasında ve Önlenmesinde Bağımsız Denetimin Rolü ve Bağımsız Denetçinin Sorumluluğu, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, SBE, İşletme ABD
- Karaca, Nevran ve Hacıhasanoğlu, Tansel. Potansiyel Muhasebe Meslek Mensuplarının Hile Algısı Üzerine Bozok Üniversitesi'nde Yapılan Bir Araştırma "Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Yıl: Ocak 2015 Cilt-Sayı: 8 (1) SS: 117-130 "
- Karakaş, Arzu (2008). Dış Denetçilerin Bağımsızlığına İlişkin Düzenlemeler ve Bu Düzenlemelerin Yeterliliğinin Tespitine Yönelik Bir Pilot Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karakoç, Yusuf (1994), Türk Vergi Yargılaması Hukukunda Delil, Denge YMM AŞ Yayınları, İzmir.

- Karasar, N.(2006). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel yayın Dağıtım.
- Kırel, Çiğdem (2000). Örgütlerde Etik Davranışlar, Yönetimi Ve Bir Uygulama Çalışması, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kırel, Çiğdem (2000), “Örgütlerde Etik, Ahlak ve Sosyal Sorumluluk Kavramına Kültürel Yaklaşımlar”, M.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.XVI, S.1, 231-248.
- Kızıl, Cevdet. , Akman, Vedat. , Aras, Sultan. ve Erzin, Onur, Naim. (2015), “Yalova İlinde İkamet Eden Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Etik Algısı”, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C: 8(1) ss:6-31.
- Kline, R. B. (2005). Principle and practice of structural equation modelling.(Second Edition). New York: The Guilford Press.
- Kranacher, M. J., Riley, R ve Wells, J. T. 2010. Forensic Accounting And Fraud Examination, John Wiley&Sons, USA.
- Kuçuradi, İoanna (1998) Etik, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Türk Felsefesi Dizisi 5, Meteksan A.Ş., Ankara.
- Kurnaz, Niyazi. ve Gümüş, Yusuf. (2010), “Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Muhasebe Mesleği İle İlgili Etik Dışı Davranışlara İlişkin Algı Analizi: Dumlupınar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Örneği”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı: 46, Nisan, ss:157-174.
- Kurt, Ganite. vd. (2010), “Muhasebe Meslek Mensubu Olabilecek Öğrencilerin Meslek Etiği Konusundaki Algılama Ve Eğilimlerinin Belirlenmesi”, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 3. 1, ss:1-20.
- Landry, Raymond, Glen D. Moyes and Angelica C. Cortes. (2004), "Ethical Perceptions Among Hispanic Students: Differences by Major and Gender", Journal of Education for Business, Vol. 80, No. 2, pp:102-108.
- Leisinger, M.K. (2000). “İşletme Etiği, Çokuluslu Şirketler Ve Gelişmekte Olan Ülkeler”, Der: Harun Tepe “Etik Ve Meslek Etikleri”, Türkiye Felsefe Kurumu Yayını, Ankara. ss. 75-77
- Loeb, Stephen (1971). “Survey of Ethical Behavior in the Accounting Profession”, Journal of Accounting Research, Vol. 9, ss. 287-306
- Manalo, Marivic V. (2013), “Teaching Strategies for Business Ethics Courses in the Undergraduate Accountancy Curriculum”, DLSU Business and Economics Review, 22 (2), pp:82-94.

- Munter, P. and Ratcliffe, T.A. (1999), "Auditor's responsibilities for detection of fraud", National Public Accountant September, pp. 26-8.
- Mele, Domenec (2005). Ethical Education In Accounting: Integrating Rules Values And Virtues, Journal Of Business Ethics, 57.
- Nguyen, Tho D., Nguyen, Trang T.M. ve Barrett, Nigel J. (2008), "Consumer Ethnocentrism, Cultural Sensitivity, and Intention to Purchase Local Products—Evidence From Vietnam", Journal of Consumer Behaviour, 7, ss.88-100.
- O'Leary, Conor ve Jenny Stewart (2013), "The Interaction Of Learning Styles And Teaching Methodologies in Accounting Ethical Instruction", Journal of Business Ethics, 113(1), ss:225–241.
- of Professional Context on Accounting Students' Moral Reasoning", Issues in Accounting Education, Vol. 24, Issue: 1, pp:13-30.
- Okay, Suat (2011), "Muhasebe Hata ve Hilelerinin Meslek Etiği Açısından İrdelenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- O'Leary, Conor and Renee Radich, (2001), "An Analysis of Australian Final Year Accountancy Students' Ethical Attitudes", Teaching Business Ethics, Cilt: 5, Sayı: 3, pp:235-249.
- Omar, N.B. ve Din, H.F.Mohammad. 2010. "Fraud Diamond Risk İndicator: An Assessment of its Importance and Usage" Malezya: 607-612.
- Önder, Türkmen (2001). Batan Bankalar, Bağımsız Denetim ve Meslek Ahlakı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Özbek, Yiğit. (2011). Kamu İç Denetçilerinin Muhasebe Eğitiminden Beklentileri, Devlet Üniversiteleri Örneği, Muhasebe ve Denetime Bakış, 33, 65-84.
- Özer, Gökhan.- Uyar, Metin (2010), "Muhasebecilerin Etik Oryantasyonlarının Mesleki Bağlılığa Etkisi Üzerine Bir İnceleme", Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı: 48, s.89-100.
- Özer, G. vd. (2003), "Kurumsal Kaynak Planlama Sistemlerine Yönelik Kullanıcı Algılarının Analizi," *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, ss. 77-94.
- Özbirecikli Mehmet (2006). "Bağımsız Denetçinin Müşteri Firmanın Yolsuzluk Eylemi Karşısındaki Tutumu: Şirket Yolsuzluk Vakaları ve Yasal

Düzenlemeler Çerçevesinde Bir İnceleme” *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*” Nisan 2006 Sayı:18.

Özbirecikli Mehmet ve Süslü Cemil (2005). “Bağımsız Denetim Firmalarının Yolsuzluk Riski Faktörlerini Değerleme Uygulamaları ve Türkiye’deki Bağımsız Denetim Firmaları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma-I” *Muhasebe-Finansman Öğretim Üyeleri Bilim ve Araştırma Derneği Dergisi*, 2005 Temmuz, Sayı:28.

Özbirecikli Mehmet ve Ural Tulin. (2004). “*Muhasebe Mesleği Mensuplarının Etiksel Davranışlarına Etki Eden Faktörler Üzerine Bir Araştırma*” *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 2004 Haziran. Cilt:6 Sayı:2

Özbirecikli Mehmet ve Ural Tulin. (2006). “*Muhasebe Mesleğinde Yaşanan Etikdışı Davranışların Tespiti ve Etiksel Değerlendirmesi: Türkiye Örneği*” *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Sayı: 248, Yıl: 2006.

Özbirecikli Mehmet ve Ural, Tulin. (2007). “*Muhasebecilerin Mesleki Kararlarında Etik ve Sosyal Sorumluluğun Önemini Algılama Düzeyleri ve Etiksel Karar Alma Süreci: Türkiye Örneği*” *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Sayı: 254, Yıl: 2007.

Özbirecikli, Mehmet (2007), “*Ana Hatlarıyla IFAC Muhasebeci Eğitimi Standartları*”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, S: 33, ss. 73-80.

Özbirecikli, Mehmet ve Kıymetli Şen, İlker. (2017). “*Ethics Education And Vocational Training Process Of Accounting And Auditing Professions In Turkey: A Historical Perspective*” 13. Uluslararası Muhasebe Kongresi, Tiran, Arnavutluk, 13-14 Ekim 2017.

Özgener, Şevki (2004), *İş Ahlakı*, Nobel yayıncılık(1.Basım),Ankara

Özkaya, Nezih, İsmail. (2008), “*Muhasebe Etiği ve Bir Uygulama*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Özlem, Doğan (2004). *Etik-Ahlak Felsefesi*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Özyürek, Hamit. (2012), ”*Muhasebe meslek Mensuplarında Etik: Ankara’da Muhasebeciler Üzerine Araştırma*”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(1), ss.125-137.

Patterson, Denise (2001). Causal Effects Of Regulatory Organizational and Personal Factors On Ethical Sensitivity, *Journal of Business Ethics*, 30, s. 123-153

- Pearson, Timothy ve Singleton, Tommie (2008), "Fraud and Forensic Accounting in the Digital Environment", Issues in Accounting Education, Vol. 23, Issue.4, November, pp.545-559.
- Ponemon, Lawrence (1993). Can ethics be taught in accounting? Journal of Accounting Education, 11, pp. 185-209
- Porter, Brenda vd. (2003). Principles of External Auditing, 2th. Ed. USA: John Willey.
- Ramos, L. (2009). "Outside the box ethics". Leadership Excellence, s.19.
- Resmi Gazete, (2007). "*Serbest Muhasebeciler, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirlerin Mesleki Faaliyetlerinde Uyacakları Etik İlkeler Hakkında Yönetmelik*", Tarih: 19.10.2007, Sayı: 26675.
<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/10/20071019.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/10/20071019.htm>.
- Resmi Gazete, (2014). "*Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Eğitimi ve Etik Sözleşme Yapılması Hakkında Tebliğ*", Tarih: 27.03.2014, Sayı: 28954,
<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140327.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140327.htm>
- Resmi Gazete, Yıl. 2014 Sayı: 28954.
- Sağlar, Jale ve Tuan, Koray (2009). İşletmelerde İç Denetim Fonksiyonunun Bağımsız Dış Denetim Maliyeti Üzerindeki Etkileri, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18(1), 343-358.
- Sakarya, Şakir. ve Kara, Suat. (2010), "Türkiye'de Muhasebe Meslek Etiğine Yönelik Düzenlemeler ve Meslek Mensupları Tarafından Algılanması Üzerine Bir Alan Araştırması", KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 12 (18) ss:57-72,
- Saygan, Sahra. ve Bedük, Aykut. (2013), "Ahlaki Olmayan Davranışların Duyurulması Ve Etik İklimi İlişkisi Üzerine Bir Uygulama", Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:28, Sayı:1, ss:1-23.
- Selimoğlu, Seval Kardeş, Özbirecikli, Mehmet, Kurt, Ganite, Uzun, Şaban, Alagöz, Ali, Yanık, Serap (2009), *Muhasebe Denetimi*, 2.Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.

- Shaub Michael.K. (1994), "An Analysis of the Association of Traditional Demographic Variables with the Moral Reasoning of Auditing Students and Auditors", *Journal of Accounting Education* , 12(1), pp:1-26.
- Sheehan, Norman T. ve Joseph A. Schmidt, (2015), "Preparing Accounting Students For Ethical Decision Making: Developing Individual Codes Of Conduct Based On Personal Values" *Journal of Accounting Education*, Elsevier Ltd. ss:1-15.
- Schumacker, R.E. ve Lomax, R.G. (1996). *A Beginner's Guide to Structural Equation Modeling*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Singhapakdi, Anusorn, Vitell, Scott ve Kraft, Kenneth (1996). "Moral intensity and ethical decision-making of marketing professionals". *Journal of Business Research* 36, s. 245–255.
- Soylu, Yasemin (2010), "Muhasebe Meslek Mensuplarının Eğitim Düzeylerinin Meslek Etiğinin Algılanması Üzerindeki Etkisi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Sparks John ve Pan Yue (2010) *Ethical Judgments in Business Ethics Research: Definition, and Research Agenda*, *Journal of Business Ethics*, C.91, S.3, ss.405-418.
- Stanga, Keith. G and Richard A. Turpen, (1991),"Ethical Judgements on Selected Accounting Issues; An Empricial Study", *Journal of Business Ethics*, 10(10) ss:739-747.Thomas (2012),
- Steiger, J.H. (1990), Structural model evaluation and modification.*Multivariate Behavioral Research*, 25, 214-12.
- Steward, David (1996). *Business Ethics*, New York: Mc Grow Hill.
- Subaşı, Şerife ve Meral Erol Fidan (2015), "Muhasebede Etik Eğitimi: SMMM Adayları Üzerinde Bir Araştırma", Dora Yayınları: Bursa.
- Şehribanoğlu, Sanem. (2005). "Yapısal Eşitlik Modelleri ve bir Uygulaması", Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Zootekni Anabilim Dalı, Van.
- Tarmur, Farih (1997). *Bağımsız Denetim, Bağımsız Denetim Şirketleri ve Sorunları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Taylar, H. Donald ve Glezen, G. William (1994). *Auditing İntegrated Concepts And Procedures*, 6th. Ed, USA: John Wiley.

- Thorne Linda ve Sounders Susan (2002). "The Socio-Cultural Embeddedness of Individuals: Ethical Reasoning in Organizations (Cross-cultural Ethics), *Journal of Business Ethics*, C.35, S.1, ss.1-14.
- Thomas, Stuart. (2012). Ethics and Accounting Education. *Issues in Accounting Education*, 27, 399-418.
- Toroslu, Nevzat (2001). Ceza Hukuku, Ankara: Savaş Yayınevi.
- Tracy, L. Coenen (2008). Essentials of Corporate Fraud, New Jersey: John Wiley and Sons.
- Tuan, Kadir (2008). İç Denetimin Yönetim Fonksiyonlarının Yerine Getirilmesindeki Rolü, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 35.
- Tufan, Mehri ve Görün, Mustafa (2013). Türkiye'deki Kamu İç Denetim Sisteminin Uluslararası İç Denetim Standart Çerçevesinde İncelenmesi, *Sayıştay Dergisi*, 89, 115-135.
- <http://turmob.org.tr>.12.12.2015
- TÜRMOB, "Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Meslek Ahlak Kuralları ile İlgili Mecburi Meslek Kararı", Resmi Gazete, 18.10.2001, 24557,h <http://turmob.org.tr/meslek/mesah.doc>. Erişim Tarihi: 03.11.2015
- Uçma, Tuğba. (2007), "Muhasebe Meslek Mensubu Olmak İsteyenlerin Etik Değer Anlayışlarının Belirlenmesi Ve Muğla Üniversitesi Uygulaması", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Muğla.
- Ulucan, Özkul, F., ve Özdemir, Z., 2014. "Çalışan Hilelerin Önlenmesinde Proaktif Yaklaşımlar: Kurumsal İşletmelerde İnsan Kaynakları Yöneticileri Üzerine Nitel Bir Araştırma", *Öneri Dergisi*, Cilt 10, Sayı 40, ss. 75-89.
- Unutkan, Göksel Ataman (1995). İşletmelerin Yönetimi ve Örgüt Kültürü, Ankara: Türkmen Kitabevi
- Uyar, Süleyman. , Kahveci, Ata. ve Yetkin, Murat. (2015), "Öğrencilerin Muhasebe Meslek Etiği Algısı: ALTSO Meslek Yüksekokulu Örneği", *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:8, Sayı:2, ss:237- 247.
- Uzay, Şaban ve Tanç, Şükran (2004), "Muhasebecilerin Sorunları ve Beklentileri: Kayseri ve Nevşehir İlleri Uygulaması", *MUFAD, Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı:22

- Ünsar, Agah, Sinan. Hozer, Sinan. (2012), “Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Ahlakına Tutumlarının Belirlenmesi: Edirne ili Örneği”, Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt: 49, Sayı: 571, ss:43-52.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). Spss Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara, Detay Yayıncılık.
- Yeşilyaprak, Binnur (2004). Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, Ankara: Pegem Akademi.
- Yılancı, Münevver (2003). İç Denetim, Eskişehir: Detay Yayıncılık.
- Yıldırım, Mehmet, Halit ve Uğuz, Şerife (2012), “İş Etiği ve Üniversite Öğrencilerin Etik Algılarını Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma”, Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, ss:167-176.
- Yıldız, Gülsevil. (2010). “Muhasebe Mesleğinde Meslek Etiği Ve Kayseri İl Merkezinde Bir Uygulama”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 36, ss.155-178.
- Yılmaz, Erdal., Yıldırım, Suat ve Bahar, Hüseyin, Hüsni. (2015). “Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Mesleki Etik Algısı: Samsun Örneği”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, ss.27-41.
- Yüksel, Ahmet (2001). “Muhasebe ve Etik”, Türkiye XX. Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, Antalya, 23–27 Mayıs 2001, ss:235-243.

EKLER

EK 1. Ölçek Oluşturmak İçin Kullanılan Anket Formu

Anket Formu

Sayın Bağımsız Denetçi,

Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde yürütmekte olduğumuz bir araştırma ile Ülkemizde son yıllarda ön plana çıkan bağımsız denetim kavramının, bağımsız denetçiler tarafından yürütülmesinde önem taşıyan hile ve hile riski gibi önemli unsurların bağımsız denetçiler tarafından nasıl algılandığının ortaya konulması ve bu hususta öneriler sunulması amaçlanmaktadır.

Anket formumuzda şahsınızın ve firmanızın kimliğine ilişkin hiçbir bilgi istenmemekte olup, çalışma kapsamında elde edilen bilgiler sadece bilimsel amaçlarla değerlendirilecek ve araştırma sonuçları fikir vermek ve katkı sağlamak amacıyla size bildirilecektir.

Çalışmamıza değerli zamanınızı ayırarak sağladığınız katkı için teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Mehmet ÖZBİRECİKLİ (Proje Yürütücüsü-İşletme Anabilim Dalı Öğretim Üyesi)

Cenk KIRITOĞLU (Proje Asistanı)

Lütfen yanıtınızı seçeneklerin yanındaki kutucuğu işaretleyerek belirtiniz.

GENEL BİLGİLER					
1-Eğitim Durumu		2-Cinsiyet		3-Medeni durum	
Üniversite		Kadın		Evli	
Yüksek lisans		Erkek		Bekâr	
Doktora					

4-Yaşınız		5-Unvanınız		6-Bağımsız denetim Faaliyet süreniz	
a) 21-30		a) Bağımsız Denetçi- SMMM		a) 1 yıldan az	
b) 31-40		b) Bağımsız Denetçi YMM		b) 1-5 yıl	
c) 41-50		c) Bağımsız Denetçi (SPK)		c) 6-10 yıl	
d) 51-60				d) 11-15 yıl	
e) 61 ve üzeri				e) 16 yıl ve üzeri	

7-TESMER'in verdiği Meslek Etiği konusunda aldığınız eğitim süresi (saat) Teorik ve Uygulama (Vak'a Analizi)		8-Bağımsız denetçi olarak çalışma şekliniz	
a) Hiç almadım		a) Serbest (Kendi SMMM/ YMM büromda	
b) 1 – 20 saat arası sadece teorik		b) Bir denetim firmasında denetim ekibinde bağımsız denetçi sıfatıyla sözleşmeli personel olarak	
c) 1 – 20 saat arası teorik ve 1 – 20 saat arası uygulama		c) Kurucu ortağı olduğum bir denetim firmasında Sorumlu Denetçi olarak	
d) 21 – 60 saat arası sadece teorik			
e) 21 – 60 saat arası teorik ve 21 – 60 saat arası uygulama			
f) 60 saat üzeri sadece teorik			
g) 60 saat üzeri teorik ve 60 saat üzeri uygulama			

İKİNCİ BÖLÜM

Bu bölümde; denetimini yürüttüğünüz bir şirkette hileye neden olan risk unsurlarının var olması durumunda, söz konusu risk unsurunu, yaratacağı hile riskinin önemliliği açısından nasıl algıladığınız sorulmaktadır. Lütfen değerlendirmenizi, aşağıda verilen önemlilik seviyelerini dikkate alarak (1-5) ve kutucuklara X işareti koyarak yapınız.

- 1. Önemsiz:** Hiç hile riski yaratmaz
- 2. Az önemli:** Çok düşük seviyede hile riski yaratır
- 3. Orta düzeyde önemli:** Orta seviyede hile riski yaratır
- 4. Oldukça önemli:** Yüksek seviyede hile riski yaratır
- 5. Çok önemli:** Çok yüksek seviyede hile riski yaratır

	1 Önemsiz	2 Az önemli	3 Orta düzeyde önemli	4 Oldukça Önemli	5 Çok Önemli
1. Müşteri firmanız uzun yıllardır sektörde tanınan bir firma olmakla beraber ortak hisselerinin $\frac{3}{4}$ ünün aynı aile üyelerine ait olması					
2. Müşteri firmanızda Genel Müdür ile Satış ve Pazarlama Müdürünün aynı aileden olması					
3. Müşteri firmanızda insan kaynakları politikası gereği şirket ortaklarının en az birinin referansı olmadan personel alınmaması					
4. Müşteri firmanızda Mevzuat gereği ilk kez denetim yapılıyor olması					
5. Müşteri firmanızın merkezi ile depolarının birden çok farklı yerde olması					
6. Müşteri firmanızın Depo sayımlarının yılda bir kez yapılıyor olması					
7. Müşteri firmanızın depolarında gözlem kameraları olmaması					
8. Müşteri firmanızın Stok Yönetimi ve Satın Alma Müdürlüğü görevinin aynı kişi tarafından yürütülüyor olması					
9. Müşteri firmanızın gelişen bilgi teknolojilerine, rakiplerine kıyasla daha az uyum sağlıyor olması					
10. Müşteri firmanızın iç kontrol biriminin zayıf olması					
11. Müşteri firmanızın çalışanları ve yöneticileri arasında ağırlıklı olarak karşılıklı güvene dayalı bir ortamın olması					
12. Müşteri firmanızda çalışanları teşvik etmek için maliyet düşürme,					

satış hasılatını ve karı artırma gibi performans ölçüleri kullanılıyor olması					
13. Müşteri firmanızın yüksek tutarda uzun vadeli banka kredisi kullanmayı planlaması					
14. Müşteri firmanızda yönetici maaşlarının yüksek olmasının yanı sıra, Yönetim Kurulu üyeleri ve genel müdürün yıllık kardan ikramiye alması					
15. Müşteri firmanızın iç denetim birimi olmaması veya dışarıdan iç denetim hizmeti almamış olması					
16. Müşteri firmanızın satın alma müdürünün içki, kumar gibi alışkanlıkları olduğunun bilinmesi					
17. Müşteri firmanızın Yönetim Kurulu başkanının yüksek miktarda kişisel borcu olması					
18. Müşteri firmanızın yönetim kadrosunda çalışanların gelirlerine göre lüks giyim tarzı olması					
19. Müşteri firmanızın yüksek miktarda kredi ödemesinin olması					
20. Müşteri firmanızın bulunduğu sektörde rakipler arası rekabetin yüksek seviyede olması					
21. Müşteri firmanızın yönetim kurulu üyeleri arasında iletişimin zayıf olması					
22. Müşteri firmanızın çalışanları arasında adil bir ücretlendirme ve ödüllendirme sistemi olmaması					
23. Müşteri firmanıza yapılan bir ankette örgütsel değerlerin ve kurum kültürünün zayıf olduğunun anlaşılması					
24. Müşteri firmanıza yapılan bir ankette çalışanların hak ettiği değeri					

firmandan alamadığı düşüncesinde olduğunun anlaşılması					
25. Müşteri firmanızda orta düzey yöneticilerin terfi ve tazminatlarını alamamış olmaları					
26. Müşteri firmanızda çalışanların yıllık izinlerini adilce kullanamamaları					
27. Müşteri firmanızda çalışanların maaşlarını zamanında alamadıkları ve eksik aldıklarının bilinmesi					
28. Müşteri firmanın çalışanlarının işlediği suçlara karşı disiplin cezası vermede toleranslı olması					
29. Müşteri firmanızın etik değerler politikası olmaması					
30. Müşteri firmanın çalışanları arasında yapılan bir anket çalışmasında kurumsal aidiyet duygularının zayıf olduğunun anlaşılması					

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bu bölümde; denetimini yürüttüğünüz bir şirkette bir hile türünün tespit edilmesi durumunda, söz konusu hile türünü, doğuracağı hile riskinin önemliliği açısından nasıl algıladığınız sorulmaktadır. Lütfen değerlendirmenizi, aşağıda verilen önemlilik seviyelerini dikkate alarak (1-5) ve kutucuklara X işareti koyarak yapınız.

- 1. Önemsiz:** Hiç hile riski yaratmaz
- 2. Az önemli:** Çok düşük seviyede hile riski yaratır
- 3. Orta düzeyde önemli:** Orta seviyede hile riski yaratır
- 4. Oldukça önemli:** Yüksek seviyede hile riski yaratır
- 5. Çok önemli:** Çok yüksek seviyede hile riski yaratır

	1 Önemsiz	2 Az önemli	3 Orta düzeyde önemli	4 Oldukça Önemli	5 Çok Önemli
1. Müşteri firmanızda kasa tahsilâtlarının çalışanlar tarafından zimmete geçirilmesi olaylarının tespit edilmiş olması.					
2. Müşteri firmanızın stoklarında bulunan malların çalışanlar tarafından satıldığının tespit edilmesi					
3. Müşteri firmanızda işletmede kullanılan bir maddi varlığın yönetim kadrosunda bulunan biri tarafından habersizce satıldığının tespit edilmesi					
4. Müşteri firmanın gerçekte almadığı mallar için hayali satıcılara ödeme yaptığının tespit edilmesi					
5. Müşteri firmanızda önceden çalışan personele hala çalışıyormuş gibi gerçek dışı ödemeler yapıldığının tespit edilmesi					
6. Müşteri firmanızdaki muhasebe müdürünün kayıtlardan silinmiş alacaklardan gelen tahsilâtları zimmetine geçirdiğinin tespit edilmesi					
7. Müşteri firmanızda ambar sorumlusunun hurdaları kendi namına sattığının tespit edilmesi					
8. Müşteri firmanızda fiyatları olduğundan yüksek göstermeleri karşılığında işletmenin satın alma birimi çalışanlarına tedarikçiler tarafından fazla ödeme yapıldığının tespit edilmesi					
9. Müşteri firmanızdaki bir					

yöneticinin kişisel amaçlı bir kredi başvurusunda şirkete ait bir maddi varlığı teminat olarak gösterdiğinin tespit edilmesi					
10.Müşteri firmanızdaki bir çalışanın işletmeye ait önemli bilgileri rakip işletmeye sattığının tespit edilmesi					
11.Müşteri firmanın aktifinde gözüken bir maddi varlığın banka tarafından rehinli olduğu, fakat Bilanço açıklamalarında bu bilginin yer almadığının tespit edilmesi					
12 Müşteri firmanın Aktifinde gözüken bir varlığın gerçekte olmadığını tespit edilmesi					
13. Müşteri firmanın Aktifinde yer alan duran varlıkların TFRS'ye göre olduğundan daha yüksek değerli gösterildiğinin tespit edilmesi					
14.Müşteri firmanın gerçekleştirilmemiş satışları gerçekleştirilmiş gibi gösterdiğinin tespit edilmesi					
15. Müşteri firmada giderlerin izleyen dönemde yapılmış gibi gösterildiğinin tespit edilmesi					
16. Müşteri firmada düzenli ve sürekli ödenen bir giderin fatura değerinin altında kaydedildiğinin tespit edilmesi					
17. Müşteri firmanın bankadan aldığı krediyi sözleşme tutarının altında gösterdiğinin tespit edilmesi					
18. Müşteri firmanın stoklarının net gerçekleştirilebilir değeri, maliyet değerinin altında olduğu halde stoklarını maliyet değeri ile gösterdiğinin tespit edilmesi					

19. Müşteri firmanızda maddi duran varlıklarına ilişkin amortisman giderlerinin kasıtlı olarak düşük gösterildiğinin tespit edilmesi					
20. Müşteri firmanızda tahsil edilemeyen bazı alacakların tahsil edilmiş gibi gösterildiğinin tespit edilmesi					

EK 2. Uygulanan Anket Formu

Anket Formu

Sayın Bağımsız Denetçi,

Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde yürütmekte olduğumuz bir araştırma ile Ülkemizde son yıllarda ön plana çıkan bağımsız denetim kavramının, bağımsız denetçiler tarafından yürütülmesinde önem taşıyan hile ve hile riski gibi önemli unsurların bağımsız denetçiler tarafından nasıl algılandığının ortaya konulması ve bu hususta öneriler sunulması amaçlanmaktadır.

Anket formumuzda şahsınızın ve firmanızın kimliğine ilişkin hiçbir bilgi istenmemekte olup, çalışma kapsamında elde edilen bilgiler sadece bilimsel amaçlarla değerlendirilecek ve araştırma sonuçları fikir vermek ve katkı sağlamak amacıyla size bildirilecektir.

Çalışmamıza değerli zamanınızı ayırarak sağladığınız katkı için teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Mehmet ÖZBİRECİKLİ (Proje Yürütücüsü-İşletme Anabilim Dalı Öğretim Üyesi)

Cenk KIRITOĞLU (Proje Asistanı)

Lütfen yanıtınızı seçeneklerin yanındaki kutucuğu işaretleyerek belirtiniz.

GENEL BİLGİLER					
1-Eğitim Durumu		2-Cinsiyet		3-Medeni durum	
Üniversite		Kadın		Evli	
Yüksek lisans		Erkek		Bekâr	
Doktora					

4-Yaşınız		5-Unvanınız		6-Bağımsız denetim Faaliyet süreniz	
a) 21-30		a) Bağımsız Denetçi- SMMM		a) 1 yıldan az	
b) 31-40		b) Bağımsız Denetçi YMM		b) 1-5 yıl	
c) 41-50		c) Bağımsız Denetçi (SPK)		c) 6-10 yıl	
d) 51-60				d) 11-15 yıl	
e) 61 ve üzeri				e) 16 yıl ve üzeri	

7-TESMER'in verdiği Meslek Etiği konusunda aldığımız eğitim süresi (saat) Teorik ve Uygulama (Vak'a Analizi)		8-Bağımsız denetçi olarak çalışma şekliniz	
a) Hiç almadım		a) Serbest (Kendi SMMM/ YMM büromda	
b) 1 – 20 saat arası sadece teorik		b) Bir denetim firmasında denetim ekibinde bağımsız denetçi sıfatıyla sözleşmeli personel olarak	
c) 1 – 20 saat arası teorik ve 1 – 20 saat arası uygulama		c) Kurucu ortağı olduğum bir denetim firmasında Sorumlu Denetçi olarak	
d) 21 – 60 saat arası sadece teorik			
e) 21 – 60 saat arası teorik ve 21 – 60 saat arası uygulama			
f) 60 saat üzeri sadece teorik			
g) 60 saat üzeri teorik ve 60 saat üzeri uygulama			

İKİNCİ BÖLÜM

Bu bölümde; denetimini yürüttüğünüz bir şirkette hileye neden olan risk unsurlarının var olması durumunda, söz konusu risk unsurunu, yaratacağı hile riskinin önemliliği açısından nasıl algıladığınız sorulmaktadır. Lütfen değerlendirmenizi, aşağıda verilen önemlilik seviyelerini dikkate alarak (1-5) ve kutucuklara X işareti koyarak yapınız.

- 1. Önemsiz:** Hiç hile riski yaratmaz
- 2. Az önemli:** Çok düşük seviyede hile riski yaratır
- 3. Orta düzeyde önemli:** Orta seviyede hile riski yaratır
- 4. Oldukça önemli:** Yüksek seviyede hile riski yaratır
- 5. Çok önemli:** Çok yüksek seviyede hile riski yaratır

	1 Önemsiz	2 Az önemli	3 Orta düzeyde önemli	4 Oldukça Önemli	5 Çok Önemli
Müşteri firmanızın bulunduğu sektörde rakipler arası rekabetin yüksek seviyede olması					
Müşteri firmanızın yönetim kadrosunda çalışanların gelirlerine göre lüks giyim tarzı olması					
Müşteri firmanızın gelişen bilgi teknolojilerine, rakiplerine kıyasla daha az uyum sağlıyor olması					
Müşteri firmanızda yönetici maaşlarının yüksek olmasının yanı sıra, Yönetim Kurulu üyeleri ve genel müdürün yıllık kardan ikramiye alması					
Müşteri firmanızın yüksek tutarda uzun vadeli banka kredisi kullanmayı planlaması					
Müşteri firmanızın satın alma müdürünün içki, kumar gibi alışkanlıkları olduğunun bilinmesi					
Müşteri firmanızın yüksek miktarda kredi ödemesinin olması					
Müşteri firmanızda çalışanları teşvik etmek için maliyet düşürme, satış hasılatını ve karı artırma gibi performans ölçüleri kullanılıyor olması					
Müşteri firmanızda çalışanların maaşlarını zamanında alamadıkları ve eksik aldıklarının bilinmesi					
Müşteri firmanıza yapılan bir ankette çalışanların hak ettiği değeri firmadan alamadığı düşüncesinde olduğunun					

anlaşılması					
Müşteri firmanın çalışanlarının işlediği suçlara karşı disiplin cezası vermede toleranslı olması					
Müşteri firmanızda orta düzey yöneticilerin terfi ve tazminatlarını alamamış olmaları					
Müşteri firmanızın çalışanları arasında adil bir ücretlendirme ve ödüllendirme sistemi olmaması					
Müşteri firmanıza yapılan bir ankette örgütsel değerlerin ve kurum kültürünün zayıf olduğunun anlaşılması					
Müşteri firmanızın etik değerler politikası olmaması					
Müşteri firmanızda çalışanların yıllık izinlerini adilce kullanamamaları					
Müşteri firmanızda Genel Müdür ile Satış ve Pazarlama Müdürünün aynı aileden olması					
Müşteri firmanızda insan kaynakları politikası gereği şirket ortaklarının en az birinin referansı olmadan personel alınmaması					
Müşteri firmanızda Mevzuat gereği ilk kez denetim yapılıyor olması					
Müşteri firmanızın merkezi ile depolarının birden çok farklı yerde olması					
Müşteri firmanızın Depo sayımlarının yılda bir kez yapılıyor olması					
Müşteri firmanızın depolarında gözlem kameraları olmaması					
Müşteri firmanızın Stok Yönetimi ve Satın Alma Müdürlüğü görevinin aynı kişi					

tarafından yürütülüyor olması					
Müşteri firmanızın gelişen bilgi teknolojilerine, rakiplerine kıyasla daha az uyum sağlıyor olması					
Müşteri firmanızın iç kontrol biriminin zayıf olması					

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bu bölümde; denetimini yürüttüğünüz bir şirkette bir hile türünün tespit edilmesi durumunda, söz konusu hile türünü, doğuracağı hile riskinin önemliliği açısından nasıl algıladığınız sorulmaktadır. Lütfen değerlendirmenizi, aşağıda verilen önemlilik seviyelerini dikkate alarak (1-5) ve kutucuklara X işareti koyarak yapınız.

- 1. Önemsiz:** Hiç hile riski yaratmaz
- 2. Az önemli:** Çok düşük seviyede hile riski yaratır
- 3. Orta düzeyde önemli:** Orta seviyede hile riski yaratır
- 4. Oldukça önemli:** Yüksek seviyede hile riski yaratır
- 5. Çok önemli:** Çok yüksek seviyede hile riski yaratır

	1 Önemsiz	2 Az önemli	3 Orta düzeyde önemli	4 Oldukça Önemli	5 Çok Önemli
Müşteri firmada düzenli ve sürekli ödenen bir giderin fatura değerinin altında kaydedildiğinin tespit edilmesi					
Müşteri firmanızda maddi duran varlıklarına ilişkin amortisman giderlerinin kasıtlı olarak düşük gösterildiğinin tespit edilmesi					
Müşteri firmanın bankadan aldığı krediyi sözleşme tutarının altında gösterdiğinin tespit edilmesi					
Müşteri firmanın gerçekleşmemiş satışları gerçekleşmiş gibi gösterdiğinin tespit edilmesi					
Müşteri firmanın stoklarının net gerçekleşebilir değeri, maliyet değerinin altında olduğu halde stoklarını maliyet değeri ile gösterdiğinin tespit edilmesi					
Müşteri firmada giderlerin izleyen dönemde yapılmış gibi gösterildiğinin tespit edilmesi					
Müşteri firmanın aktifinde yer alan duran varlıkların TFRS'ye göre olduğundan daha yüksek değerli gösterildiğinin tespit edilmesi					
Müşteri firmanın aktifinde gözüken bir maddi varlığın banka tarafından rehinli olduğu, fakat Bilanço açıklamalarında bu bilginin yer almadığının tespit edilmesi					

Müşteri firmanızın stoklarında bulunan malların çalışanlar tarafından satıldığının tespit edilmesi					
Müşteri firmanızda kasa tahsilâtlarının çalışanlar tarafından zimmete geçirilmesi olaylarının tespit edilmiş olması.					
Müşteri firmanızda işletmede kullanılan bir maddi varlığın yönetim kadrosunda bulunan biri tarafından habersizce satıldığının tespit edilmesi					
Müşteri firmanın gerçekte almadığı mallar için hayali satıcılara ödeme yaptığının tespit edilmesi					
Müşteri firmanızda ambar sorumlusunun hurdaları kendi namına sattığının tespit edilmesi					
Müşteri firmanızdaki muhasebe müdürünün kayıtlardan silinmiş alacaklardan gelen tahsilâtları zimmetine geçirdiğinin tespit edilmesi					
Müşteri firmanızda fiyatları olduğundan yüksek göstermeleri karşılığında işletmenin satın alma birimi çalışanlarına tedarikçiler tarafından fazla ödeme yapıldığının tespit edilmesi					

Anket çalışmamız sona ermiştir. Zaman ayırdığınız için teşekkürler.

Üzerinde doküman numarası bulunmayan dokümanlar kontrolsüz dokümandır.

MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER BİLİMSEL
ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU
KARARLARI

TOPLANTI TARİHİ	TOPLANTI SAYISI	KARAR NO	SAYFA NO
22.03.2017	01	04	1

Üniversitemiz Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu 22.03.2017 tarihinde Başkan Prof. Dr. Seval YAVUZ başkanlığında toplanarak aşağıdaki kararı almıştır.

KARAR-4: Prof. Dr. Mehmet ÖZBİRECİKLİ koordinatörlüğünde Cenk KIRITOĞLU tarafından gerçekleştirilecek olan “Etik Eğitimin Bağımsız Denetçilerin Muhasebe Hilelerini Algılama Düzeyleri Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği” başlıklı tez için hazırlanan mülakat soruları incelenmiş olup; uygulanmalarının uygun olduğuna ve durumun başvuru sahibine bildirilmesine oybirliği ile karar verildi.

İMZA

Prof. Dr. Seval YAVUZ
Başkan

İMZA
Prof. Dr. Hatice PAMİR
ÜYE

İMZA
Prof. Dr. Jale ÖZTÜRK
ÜYE

İMZA
Prof. Dr. Mehmet ÖZBİRECİKLİ
ÜYE

İMZA
Prof. Dr. Melis MİNİSKER
ÜYE

İMZA
Prof. Dr. Murat TEK
ÜYE

RAPORLU
Prof. Dr. Tülin URAL
ÜYE